zemplenimuzsa.hu

9 771585 718000 25004
500 Ft

Zempléni Múzsa ... 100 ... 2025 tél

Zempléni Múzsa

szerkeszti:
Bolvári-Takács Gábor

XXV. évfolyam
4. (100.) szám

2025
tél

Tudományos antológia

Zempléni Múzsa
társadalomtudományi és kulturális folyóirat
XXV. évf. 4. (100.) szám
2025. tél

Antológia a Zempléni Múzsában megjelent tudományos publikációkból

(*válogatta és szerkesztette: Bolvári-Takács Gábor)*

I. Részletek a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak írásaiból 5

Ádám György, Beck Mihály, Csépe Valéria, Freund Tamás, Keviczky László, Király Tibor, Kiss Jenő, Kocsis Károly, Marosi Ernő, Mádl Ferenc, Meskó Attila, Orosz István, Paládi-Kovács Attila, R. Várkonyi Ágnes, Sohár Pál, Szabadfalvi József, Ujfalussy József

II. Részletek egyetemi tanárok, valamint az MTA doktorainak írásaiból 17

Agárdi Péter, Bacsó Béla, Balassa Iván, Balázs Géza, Balogh Judit, Baráth Béla Levente, ifj. Barta János, Bencze Mátyás, Bolvári-Takács Gábor, Bónis Ferenc, Cseke Péter, D. Molnár István, Dankó Imre, Deme László, Dienes Dénes, Egeresi László, Enghy Sándor, Falus Iván, ifj. Fekete Károly, Fodorné Molnár Márta, Forray R. Katalin, Frisnyák Sándor, Fügedi János, Füredi János, Gárdos-Orosz Fruzsina, Gerő András, Gunst Péter, Heltai Miklós, Hideg Éva, Hoppál Mihály, Horváth Zita, Hörcsik Richárd, Jákfalvi Magdolna, Jánosi Zoltán, Kamarás István, Karasszon Dénes, Kiss Endre, Kónya Péter, Kovács Ilona, Kozma Tamás, Kupa László, Kürti László, Losonczi Ágnes, Lőkös István, Lőrincz Zoltán, Lukács László, Maticsák Sándor, Monok István, Móricz Lajos, Nagy Antal Mihály, Ónodi Béla, P. Müller Péter, Paczolay Péter, Pomogáts Béla, Popély Gyula, Pusztay János, Rácz József, Rényi András, Romány Pál, Somogyi Sándor, Soós Pál, Stumpf István, Surányi Dezső, Szakáll Sándor, Szathmáry Béla, T. Erdélyi Ilona, Tuba Zoltán, Ugrai János, Ungváry Krisztián, Végvári Lajos, Viga Gyula, Vitányi Iván, Wittmann Mihály

III. Részletek további szerzőink írásaiból 62

A.Gergely András, Arday Géza, Árva László, Bába Szilvia, Balassa M. Iván, Balázsi Károly, Baranyai Katalin, Bátoriné Misák Marianna, Beke Pál, Bene Zsuzsanna, Benke György, Benke István, Bertha Zoltán, Bordás István, Boros László, Czoch Gábor, Cseh Gizella, Csorba Dávid, Dáné Tibor Kálmán, Dankó László, Dobány Zoltán, Dobay Béla, Dobrik István, Egey Emese, Erdős Tamás, Éles Csaba, Fehér József, Fittler Katalin, Forgács D. Péter, Földy Ferenc, Földy-Molnár Lilla, Godzsák Attila, Haffner Anikó, Harsányi László, Jakab István, Jeszenszky Géza, Jósvainé Dankó Katalin, K. Nagy Emese, Károly Róbert, Kelemen Judit, Kézi Erzsébet, Komáromy Sándor, Koncz Gábor, Koncz Péter, Kornek Martin, Kovács I. Gábor, Kováts Dániel, Kőháti Zsolt, Kuklay Antal, Kuti Éva, Lapis József, Lovas Anett, Lőkös Péter, Lukáts János, Máriás József, Márkus Béla, Mihalovicsné Lengyel Alojzia, Molnár Dávid, Molnár Márton, N. Kis Tímea, Nagy László, Nyiri Péter, Péterfi Ferenc, Pocsainé Eperjesi Eszter, Pomozi Péter, Retkes Attila, Ringer István, Sándor Zsuzsa, Sipos István, Sirató Ildikó, Soltész Ferenc Gábor, Soltész Márton, Striker Sándor, Szabó Csaba, Szentirmai László, Szigeti Tóth János, T. Kiss Tamás, Takács Ádám, Takács-Miklósi Márta, Tamás Edit, Támba Renátó, Tarján Tamás, Tóthpál József, Trencsényi László, Tusnády László, Vámosi Katalin, Vásárhelyi Balázs, Virág Irén, Vitéz Ferenc, Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics, Walleshausen Gyula

A címlapon a történelmi Zemplén vármegye címere látható, rajzolta Kovács Zsolt.
A hátlapon a zempléni Bodrogkisfalud község látható, Bihari Zoltán felvétele.

Zempléni Múzsa
társadalomtudományi és kulturális folyóirat
XXV. évf. 4. (100.) szám
2025. tél

Zempléni Múzsa
A Tokaj-Hegyalja Egyetem lektorált tudományos folyóirata

Szerkesztőség
Lapalapító és főszerkesztő: Bolvári-Takács Gábor
Lapigazgató és felelős kiadó: Bordás István
Szerkesztők: Egey Emese, Haffner Anikó, Lovas Anett
Szerkesztőségi titkár: Tóthné Durányik Angéla
Arculat és tördelés: Tellinger András

Szerkesztőbizottság

Prof. Dr. Baráth Béla Levente PhD
Dr. Bene Zsuzsanna PhD
Prof. Dr. Bolvári-Takács Gábor PhD
Dr. habil. Csorba Dávid PhD
Dr. Egey Emese PhD
Dr. habil. Kelemen Judit DLA
Dr. Koncz Gábor PhD
Dr. Koncz Péter PhD
Dr. Lapis József PhD
Dr. Lovas Anett PhD
Prof. Dr. Pusztay János CSc
Dr. Soltész Márton PhD
Dr. Takács Ádám PhD
Prof. Dr. Ugrai János PhD

A címlapkép forrása: Kovács Zsolt: Szépséges jel pajzsodon. Miskolc, 2022. 344. o.
A hátlapkép forrása: Bihari Zoltán: Tokaj terroir. Budapest, 2019. 18. o.

ISSN: 1585-7182 (nyomtatott); 1587-1762 (online)

Kiadja a Zempléni Múzsa Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány, Sárospatak.
Adószám: 18442960-1-05 Bankszámlaszám: 11994105-06429168-10000001
Szerkesztőség: Tokaj-Hegyalja Egyetem Regionális Történeti és Művelődéskutatási Tanszék, Sárospatak
Kiadói és szerkesztőségi postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.
Kiadói és szerkesztőségi elektronikus levelezési cím: titkarsag@zemplenimuzsa.hu
Honlap: zemplenimuzsa.hu; facebook.com/zemplenimuzsa
Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk.
Megjelenik évszakonként. Ára: 500,- Ft.
Előfizethető átutalással a kiadónál. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft + postaköltség.
Megvásárolható a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.
Eredeti logó: Csetneki József. Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen.

Támogató: Tokaj-Hegyalja Egyetem, Sárospatak

ANTOLÓGIA A ZEMPLÉNI MÚZSÁBAN MEGJELENT TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓKBÓL

(válogatta és szerkesztette: Bolvári-Takács Gábor)

• • •

I.
Részletek a Magyar Tudományos Akadémia tagjainak írásaiból

Ádám György (1922–2013) pszichofiziológus

Felhalmozás és kirekesztés: az agyban a genetikailag rögzített, hálózatokban szerveződött idegsejt tömegeknek ez a begyűjtő és egyben kiszűrő, szakadatlan, mindhalálig érvényesülő, kettős arcú tevékenysége biztosítéka és egyben meghatározója annak az általános érvényű működésnek, amit a ma divatos, köznapi nyelven „tanulás életen át" (az angol divat szerint: „life long learning") terminussal jelölünk. (...)

A mai felfogás szerint az elemi tanulás fő formájaként mind az állatvilágban, mind az emberi viselkedésben az asszociatív aspektus erősödött meg az evolúció évmilliói során. A legtöbb kutató szerint ugyanis tanulás legkönnyebben akkor jön létre, ha az agyban legalább két információ bemenet működik egy időben, ekkor a két folyamat társulása, asszociációja valósul meg. Ezen uralkodó élettani nézet szerint a tanulás főképpen asszociatív, vagyis „kétcsatornás" jellegű ugyan, de az egyszerűbb, nem-asszociatív, másképpen „egycsatornás" információfelhalmozás mechanizmusa is gyakran tetten érhető. (...)

Az elemi tanulás agybiológiája azonban korántsem korlátozódik eme lényegében „egyszerűbb" információgyűjtési jelenségekre. Már az ifjúkorban, de a felnőtt- és időskorban még inkább az uralkodó szerepet átveszi egy, a fentieknél bonyolultabb eseménysor, amelynek lélektani gyűjtőneve „kognitív tanulás". (...) Szemben az asszociáció lépcsőzetes és fokozatos agyi rögzítési folyamatával, a kognitív agyi bemenet mindig robbanásszerű, hirtelen és rádöbbenés jellegű, gyors jelenség. (...)

Azt a tényt viszont alá kell húznom, hogy az állandó kiiktatás, agyi szelekciós képesség folytán az agyállomány túlterhelése gyakorlatilag lehetetlen, az agy törléssel, információszűréssel védekezik a túlzsúfolás ellen! (...) Fontos követelmény, hogy a mindenkori pedagógus ezt a szelekciós, kiiktatási tulajdonságot is figyelembe vegye tanítványai teljesítményének megítélésekor.

(Ádám György: Tanulmányok az életen át tartó tanulásról = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 1. szám, 85–89. o.; részletek)

Beck Mihály (1929–2017) kémikus

Kiss Árpád professzor 1889. szeptember 16-án született Sárospatakon. A nagyhírű pataki gimnáziumban érettségizett 1907-ben. Egyetemi tanulmányait a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen végezte, és 1912-ben középiskolai tanári oklevelet szerzett természetrajz-kémia szakon. 1909. május 13-án egyetemi pályadíjat nyert *A radioaktivitás jelenségeinek tárgyalása kémiai szempontból* című munkájával. A pályamunka könyv alakban is megjelent az Egyetem Természettudományi Szövetségének kiadásában, 1911-ben. (Érdekesség, hogy Sárospatakon nyomtatták.) Ez a 146 oldalas, alapos és gondolatgazdag könyv volt az első hazai részletes ismertetése ezen alapvető fontosságú kérdésnek. (...)

Oklevelének megszerzése után a Tudományegyetem Buchböck Gusztáv által vezetett III. Kémiai Intézetében kapott állást. Rendkívül érdekes eredményeket ért el a klór és a nitrogénoxid reakciójának kinetikai vizsgálata során. A nitrozilkorid képződése volt az első ún. harmadrendű reakció, így eredményei néhány év múlva nagy nemzetközi érdeklődést váltottak ki. (...) 1924-ben (...) kinevezést kapott a Kolozsvárról Szegedre menekült Tudományegyetemre. Először nyilvános rendkívüli, majd rendes tanárként dolgozott 1961. évi nyugdíjazásáig. (...) Kiss Árpád volt a kezdeményezője hazánkban a komplexvegyületek spektroszkópiai vizsgálatának. Ez irányú vizsgálatai jelentősen hozzájárultak a ligandumtér elmélet kialakulásához és alátámasztásához. Elektrokémiai vizsgálatai az elméleti fontosságukon túlmenően a fémek korróziója szempontjából is jelentősek, és a hazai korróziós kutatások kifejlődéséhez vezettek. (...) A Magyar Tudományos Akadémia 1954-ben választotta levelező tagjai sorába. (...) 1955-ben „az aromás szénhidrogénekre, valamint hidratált fémionokra és komplex sókra vonatkozó spektroszkópiai kutatásaiért" Kossuth-díjat kapott, 1956-ban Lomonoszov emlékéremmel tüntették ki; élete során több külföldi tudományos társaság fogadta tagjai sorába.

(Beck Mihály: Kiss Árpád, a fizikai kémia professzora. Emléksorok születésének 125. évfordulójára = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 3. szám, 92–93. o.; részletek)

Csépe Valéria pszichológus

Ma a tudomány a korábbiaknál jelentősen többet tud a fizikai aktivitás közvetett és közvetlen hatásairól. Jelentőségét megérteni és megértetni fontosabb, mint bármikor, hiszen a 21. század nagyszerű vívmányai nem csupán okosabbá tesznek, hanem számos negatív következménnyel is járhatnak. Világosan és érthetően kell tehát amellett érvelni, hogy a testnevelésnek, egészségfejlesztésnek tudományos alapjai vannak, s az erre alapozott gyakorlat azt is jelenti, hogy tudatosan építjük fel foglalkozásainkat.

A mindennapos testnevelés bevezetésével Magyarország jelentősen megelőzte a többi országot, s többet ajánl és vár el, mint a fejlett országokat tömörítő szervezet, az OECD oktatási szakemberei által javasolt heti három alkalom. A kérdés persze mindig az, hogy mindent, vagy legalább eleget tudunk-e ahhoz, hogy ne csak a mozgásügyességben kiemelkedő tanulók élvezzék a fizikai aktivitást s annak előnyeit, és a korszerű testneveléshez, valamint a tantárgyakon átívelő felfogáshoz és gyakorlathoz mindenütt rendelkezésre álljanak a feltételek. (...)

Ma a mindennapos testnevelés széles körben elfogadott, jóllehet újra és újra megjelennek a vele szemben támasztott ellenérvek. Ezek egy része leginkább a hagyományos gyakorlatban, s a rossz tapasztalatokban gyökerezik. Az aggályok nem egyszer fakadnak a rögzült pedagógiai gyakorlatból, melynek fő érve, hogy a más tantárgyakra fordítható idő ezzel kevesebb, s hátrányosan befolyásolja a tanulmányi teljesítményt. Ez tudományosan nem nyert bizonyítást, sőt az ellenkezője igaz, azaz a jól megválasztott és elosztott fizikai aktivitás javíthatja a tanulási teljesítményt. Azt a felfogást pedig, miszerint az oktatás mennyisége, s nem minősége fontosabb a tanulók jobb tanulási eredménye szempontjából, egyetlen kutatás sem támasztotta alá. A fizikai aktivitás tehát nem akadályozza, hanem fokozza a gyermekek és serdülők kognitív fejlődését. Az elmúlt évtized kutatásai azt mutatják, hogy a fizikai aktivitás és a kognitív fejlődés között szoros kapcsolat van, s kiemelten a munkamemória, a figyelem és a végrehajtó funkciók tekintetében.

(Csépe Valéria: Az iskolai testnevelésről – gyermekeink jövője érdekében = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 2. szám, 88–89. o.; részletek)

Freund Tamás neurobiológus

„– Mi az élet? – Sár. – És az ember benne? – Arany a sárban." A pataki kollégium egyik híres diákja, Móricz Zsigmond *Sárarany* című regényéből származik az idézett gondolat. Mi az ember? „Arany a sárban." Képes arra, hogy jelleme, tehetsége, munkája és a szeretet által – akár nehéz sorsból érkezve vagy nehéz történelmi körülmények között is – értékként ragyogjon, értéket teremtsen, és ezt hagyja örökül az utána jövőknek. A sárospataki térség, Tokaj-Hegyalja és a zempléni vidék évszázadok óta ilyen embereket adott és ad a magyar tudománynak, kultúrának, történelemnek. (...)

Talán nemcsak az Akadémia utánpótlására és társadalmi legitimációjára igaz az, hogy elképzelhetetlen lenne a vidéki források nélkül, hanem valamiképp az Akadémia születésére is. Bár az Akadémia központja Budapest, létrejöttének forrása, az a szellemiség, amely létrehozta, nem csupán és talán nem is elsősorban Pesté volt. Ahogy Magyarország kultúrájának és tudományos teljesítményeinek forrása ma sem egyedül a főváros tudományos élete – még ha helyszíne gyakran az is.

Jól érzékelhető ez abban a tapasztalatban, amikor egy fővárosi vagy évtizedek óta Budapesten élő ember vidékre látogat. Ilyenkor nem feltétlenül az az uralkodó érzés a szívünkben, hogy eltávolodunk a központtól. Sokkal inkább az, hogy közel megyünk a forráshoz, a gyökereinkhez. Különösen így van ez, ha a művelődéstörténet vagy a tudomány világában élünk, dolgozunk, és Sárospatakra látogatunk. (...) Hiszen a legkiválóbb pataki diákok közül sokan munkásságuk javát jórészt a Magyar Tudományos Akadémia tagjaiként fejtették ki. És azzal a szellemiséggel és emberi minőséggel voltak az Akadémia tagjai, amelyet itt, a nemzeti jelentőségű Sárospataki Református Kollégiumban kaptak útravalóként.

A sárospataki kollégium egykori tanára, Makkai Sándor erdélyi magyar író, pedagógus, református lelkész és püspök *Táltoskirály* című regényében így ír: „Én csak magam vagyok, de sohase egyedül. Tele vagyok az egész világgal." A Sárospataki Református Kollégium alapítása óta eltelt közel ötszáz év, az Akadémia alapítása óta eltelt két évszázad és a mai konferencia bizonyítja, hogy Patak és a pataki régió is tele van az egész világgal.

(Freund Tamás: Zemplén és akadémikusai. Elnöki megnyitó a sárospataki konferencián = Zempléni Múzsa, XXV. évf. 2025. 1. szám, 5–7. o.; részletek)

Keviczky László villamosmérnök

Nem szoktam temetésen búcsúbeszédet tartani, szobornál emlékezni, csak, ha erre különleges okom van. Például, ha tanáromról, osztályfőnökömről, első professzoromról van szó. Marx György a világ fizikaprofesszora volt. Távolról az enyém is. Ugye csodálkoznak. Pedig így van, illetve így volt. A Budapesti Műszaki Egyetem mellett működött egy KFKI klub. Ide jártunk mi is többen a BME-ről. Ott ismertem meg ezt a csillogó szemű embert, aki érdekes témákról tudott lebilincselően előadni. Nekünk mindig egy csodálatos mesének tűnt, pedig nem mese volt, mindig a természettudomány ismert adatait és törvényeit használta. Első előadását az amerikai „Cyclops"-tervről hallottam, amelyben szilárd okfejtéssel mutatta be, hogy az emberiségnek nincs esélye más, intelligens lényeket, civilizációkat meglátogatni, viszont van esélye arra, hogy rádiókommunikáció útján esetleg kapcsolatba lépjen velük. Felvázolta annak a valószínűségét, hogy a már jelenleg is létező technológiánk egy ilyen civilizációt találjon. (...)

Marx György élete utolsó percéig úgy vélte, a jelent jobbá lehet tenni a múltnál, a jövőt a mánál. Komolyan hitte, hogy aki megéli, átéli az életet, vagyis akinek véleménye van, aki alkot, az közéletet is él, a köz érdekeit is szolgálja, ahogyan ő tette: alkotott, tanított és szolgálta a közt. Azt vallotta, hogy „az a fiatal, kinek még több a reménye, mint az emléke". (...)

Ő ugyanolyan marslakó volt, mint akikről nemrégiben nagysikerű könyvét megírta. Azzal a különbséggel természetesen, hogy Marx György itthon maradt, Magyarországon volt marslakó. Most érezzük csak igazán, hogy amíg köztünk volt, azok közé is tartozott, akik ezt a „furcsa" nyelvet, a magyart beszélték és gondolataikkal a 20. század fejlődésének alapjait teremtették meg. S ő még bepillanthatott a 21. századba. Azon nagy magyar tudósok (gondolhatunk itt Wigner Jenőre, Szilárd Leóra, Neumann Jánosra, Lánczos Kornélra, Teller Edére) csapatába tartozott, akik felülmúlhatatlanul járultak hozzá az Univerzumról alkotott, egyre bővülő tudásunk kibontakozásához.

(Keviczky László: A tudomány közel van. Emléksorok Marx György atomfizikus tiszteletére = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 1. szám, 87–90. o.; részletek)

Király Tibor (1920–2021) büntetőjogász

Sárospatakon összegyűltek Finkey Ferenc tisztelői, hogy róla emlékezzenek és kézbe vegyék a *Magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete (1619–1914)* című művét. (...) Mit ér a három évszázadnyi büntetőeljárási jog irodalma és tudománya, ha az magyar? Ez a kérdés óhatatlanul előbukkan, ha Finkey művét európai kontextusba helyezzük, ahogyan ő is tette. Az olyan fényes nevek mellett, mint Leibniz, Beccaria, vagy Voltaire, akiket Finkey a mű Bevezetésében említ, mintha halványan pislákolnának a magyarok nevei: Bodó, Huszty, Szokolay vagy másoké. Az összehasonlítás és értékelés azonban egyáltalán nem ilyen egyszerű. Tény, hogy Magyarország a vizsgált korszak nagy részében nem volt Európa centrumában, de nem is volt egyszerűen periféria. Nem akarván tagadni Magyarország általános elszegényedését és elmaradottságát, megemlítjük, hogy a lelkiismereti és vallásszabadságért - az Erdélyi fejedelemséget is ideértve - többet tett, mint némely nyugat-európai ország; itt nem folyt annyi és olyan eretnekper, sőt talán boszorkányper sem, mint Nyugat-Európában. (...)

A kodifikációs kísérletek – 1792/95, 1843/44 – értékes, magas szellemi színvonalról tanúskodnak, és nincs szégyellnivalónk az 1878. évi büntető törvénykönyv, illetőleg 1908. évi novellája, vagy az 1896. évi büntető perrendtartás miatt sem. Azoknak az államférfiaknak, kodifikátoroknak vagy tudósoknak a szellemi teljesítménye, akik akkor alkottak, írtak, működtek és közreműködtek a kodifikálásban, nem maradt el a Nyugaton működő kollégáik teljesítménye mögött. (...) Minderre tekintettel azt állapíthatjuk meg, hogy a Finkey által bemutatott magyar büntetőeljárási (perjogi) tudomány illeszkedett az európai tudomány vonulatához, de részben tükrözte a magyar jogrendszer és gyakorlat sajátosságait, és a 19. század kezdetétől fogva egyenértékű, ha nem is a mennyiségében, más országok büntetőperjogi tudományával.

(Király Tibor: A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete. Gondolatok Finkey Ferencről, halála után ötven évvel = Zempléni Múzsa, I. évf. 2001. 1. szám, 75–79. o.; részletek)

Kiss Jenő nyelvész

Kazinczy kora a nemzetté válásnak és a magyar nyelv versenyképessé tételének a kora. A nyelvi egységesülés és korszerűsödés irányába mutató hosszú folyamat a felvilágosodás terjedésével jut el döntő szakaszába az 1790-es évek elején. A nemzetté válás folyamatában a nyelv kettős értelemben is alapvetően fontos szerepet játszott. Egyrészt az anyanyelv a nemzethez tartozás legfontosabb kifejezőeszköze, szimbóluma lett; bekövetkezett tehát a nyelvi státusváltás, az anyanyelv fölértékelődése: a nemzet és nyelve között szoros viszony alakult ki. Másrészt világossá lett, hogy a társadalom, a közösség korszerűsítésének, a rendi társadalomból a megcélzott polgári társadalomba való átmenetnek nyelvi feltételei is vannak (emlékezzünk Bessenyei tételmondatára: „Minden nép a maga nyelvén lett tudóssá, de idegenen sohasem"). A kor jeles gondolkodói azt ismerték föl, hogy a magyarság a közös nyelven és kultúrán alapuló nemzetfogalom jegyében csak a magyar nyelv korszerűsítésével fogható össze és modernizálható. A nyelvi kérdés így, ezért vált fontossá, ezért vált politikummá. A nyelvi feltételek teljesítésére két lehetőség kínálkozott: a saját nyelv versenyképes szintre emelése vagy egy versenyképes nyelvre (a mi esetünkben: a németre) való váltás. A 18. század végének vezető magyar értelmisége az előbbi utat választotta. (...)

Kazinczyék anyanyelv-korszerűsítése a vernakularizáció szellemében végrehajtott teljes nyelvi tervezési folyamat volt, mert nemcsak a magyar nyelv állagát és állapotát gazdagították, hanem helyzetében is hoztak e nyelv és közössége szempontjából pozitív változásokat azzal, hogy kiterjesztették használati körét, jogi érvényességét, s gondoskodni törekedtek az egységesülő írott nyelvi standard elterjesztéséről is. Mai szemmel nézve is elismerésre méltó a nagy viták tüzében kiérlelt és sikerre vitt nyelvújítás, amely a nemzetté válás évtizedeken átnyúló folyamatának szerves velejárójaként nemzetpolitikai fontosságú tett volt. (...) Ez a folyamat az Akadémia irányításával és tekintélyével, illetőleg a reformkori politikának köszönhetően teljesedett ki.

(Kiss Jenő: Kazinczy, az Akadémia és a magyar nyelv ügye = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 2. szám, 16–21. o.; részletek)

Kocsis Károly geográfus

A nemzeti atlasz egy – általában szöveges magyarázatokkal és különféle illusztrációkkal is kiegészített – térképsorozat, amely logikusan, arányosan felépített, meghatározott méretarányokban ábrázolt, kartográfiailag viszonylag egységes kivitelű térképeken az adott állam

természeti, gazdasági és társadalmi adottságait mutatja be az ország lakóinak, illetve a külföldi érdeklődőknek. Az eddig megjelent nemzeti atlaszok főbb közös jellemzője az, hogy tárgykörük egy adott állam területére vonatkozik; egy ország természeti, társadalmi, gazdasági térszerkezetét, annak tér-időbeli jellemzőit csaknem enciklopédikus igénnyel, összetett módon, rendszerezetten, egymást logikusan követő térképek sorozatával mutatják be. A nemzeti atlaszokkal szembeni legfontosabb elvárások: szolgálniuk kell az állam, a nemzet reprezentációját, az államigazgatási tervezést és döntést, a tudományos kutatást, a köz- és felsőoktatást, valamint – közérthetőségük révén – a művelt, széles nyilvánosság igényeinek kielégítését is.

Napjainkban a Föld országainak többsége rendelkezik nemzeti atlasszal mint fontos nemzeti szimbólummal. Általában a nemzeti függetlenségre törekedve vagy azt elérve jelentették meg, és utána többnyire két-három évtizedenként frissítik. Az első atlaszt az orosz fennhatóságtól szabadulni kívánó Finnország adta ki 1899-ben. A 20. század derekáig az atlaszok túlnyomó része egyetlen kötetben jelent meg, de méretük meglehetősen változó, módszertanuk többnyire rendezetlen, tartalmuk inkább természetföldrajzi jellegű volt. A második világháború után számos fejlett ország látott hozzá (első vagy újabb) nemzeti atlaszának megalkotásához, immár a területi tervezés, területfejlesztés céljával.

Az 1980-as évektől kezdve korszakváltás zajlott le a nemzeti atlaszok történetében – alapvetően marketing okok miatt. Az egyre igényesebb nemzeti atlaszok immár a művelt átlagembereket, valamint a köz-, illetve felsőoktatás szereplőit célozták meg. (...) A továbbra is tudományos alapokon nyugvó, de már piacorientált, tömegfogyasztásra is alkalmas, modern atlaszok a hagyományos nyomtatott forma mellett az 1980-as évek végétől elektronikus változatban is megjelentek.

(Kocsis Károly: Előszó Magyarország Nemzeti Atlaszához = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 1. szám, 80–84. o.; részletek)

Marosi Ernő (1940–2021) művészettörténész

Ma már közhelynek számít az a megállapítás, hogy a művészet modern és újkori fogalom, amelyben az európai művészeknek a kézműves-sorból a skolasztikus értelemben vett „szabad művészeteknek" (azaz: tudományoknak) művelői (azaz: az értelmiség) sorába való emancipációja nyer kifejezést. (...) Ugyancsak közhely az a megállapítás, hogy a művészettörténet-írás ennek az újkori művészetfogalomnak a kifejtése: annak a haladásnak az elbeszélése, amely a művészet lényegi eleme. A fogalmi definíciót ekként elbeszélés helyettesíti, arról, hogyan valósultak meg a tökéletesség ideái. Mindez mindenekelőtt egy alapvető kompromisszumot igényelt a – durva megközelítésben – platonikus és arisztotelészi mimézis-felfogás között: annak elismerését, hogy az utánzás nem gyalázatos szemfényvesztés, s másfelől, a természetutánzás nem öncél, hanem katarzis forrása, ha a látható formákban a dolgok ideáinak felismerése okoz örömet. (...) És még egy közhely: a művészettörténet-írás születését 1764-re szokás tenni, Winckelmann ókori művészettörténetének (valójában e befejezetlen munka megjelent első részének) kiadási évére. Ez a dátum akkor is körülbelül helytálló, ha a 18. század egymással vitatkozó felfogásai közül nem a Winckelmannét, hanem például az őt kritizáló Lessingét, vagy az őt részben megelőző, részben kritizáló francia archeológusokét tekintjük mérvadónak. Mára Winckelmann művészettörténeti ábrázolásának alapjai nagyrészt szétmállottak; amit görögnek tartott, szerencsés esetben rómainak, szerencsétlenebb esetben hamisítványnak bizonyult, amit ideálisnak, az történetinek, amit korainak, az későinek. Megmaradt azonban, s ezen a részletek és az adatok elavulása nem változtat, annak az alapelvnek az érvénye, amely a művészet történetének relativizálását jelenti. Winckelmann nem a művészet, hanem a népek, a civilizációk haladásának történetét írta meg, amikor arról beszélt, hogy valamennyi nép, különböző időkben, a természeti körülmények, az éghajlat és alkati sajátosságai együttes hatására a művészet haladásának egész folyamatát újra elkezdte, a reneszánsz művészet írói által ábrázolt utat egymástól függetlenül bejárta.

(Marosi Ernő: A tudományosság modelljei a művészettörténet-írásban = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 2. szám, 5–15. o.; részletek)

Mádl Ferenc (1931–2011) nemzetközi jogász

Magyarország napokon belül csatlakozik az Európai Unióhoz, s annak a közösségnek a tagja lesz, amelyhez lélekben mindig is sorolta magát. Ehhez bizonyos követelményeknek meg kellett felelnie, s az eltelt másfél évtizedet ezek teljesítése határozta meg. Az erőfeszítések azonban nem csupán az uniós tagság érdekében, hanem a magyar társadalom természetes céljainak megvalósításáért történtek. A feltételek teljesítése és a magyar célok egybeesése jelzi, hogy Magyarország azoknak az értékeknek jegyében akart az EU tagjává válni, amelyeket ettől függetlenül is a magáénak vallott. Ha nem így lett volna, a fölzárkózás eddigi eredményei nem lettek volna elérhetőek.

A külső- és belső biztonság, a jogállamiság, a szociális piacgazdaság általános célkitűzései, a mindennapi élet megannyi praktikus eleme: az élelmiszerek minőségi előírásaitól, az egészséges ivóvízen, az infrastruktúra fejlesztéséig és a környezetvédelemig – egyszóval, amit ma az uniós jogszabályok szerint alakítunk, működtetünk, nem Brüsszel elvárásainak kielégítését, hanem a mi életkörülményeink javítását célozzák. Hogy ez egyúttal az uniós normák szerint történt, az annak belátása, hogy fölösleges újra fölfedezni azt, amit máshol már föltaláltak és sikeresen alkalmaznak. (...)

Sokan félnek attól, hogy egy multinacionális államszervezethez kapcsolódva megsemmisül mindaz az érték, amit önálló, egyéni színezetű kultúránk teremtett. Európa azonban a nemzetek Európájaként, kulturális sokszínűsége által lett sikeres. Biztosak vagyunk abban, hogy ennek a gazdagságnak a megőrzése az Európai Uniónak kifejezett szándéka. Úgy érezzük, hogy kultúránk, nem kis részben a magyar nyelv „magányossága" miatt Európa számára meglehetősen ismeretlen. A keresztény Európához kapcsolódó magyarság nem maradhatott volna meg, ha nem integrálja a Nyugat kulturális vívmányait. Eközben képes volt arra is, hogy megőrizze a maga kultúrájának egyéni színeit. Az unió kibővülése azt jelenti, hogy létrejön a világ egyik legnagyobb egységes piaca. Magyarország nem annyira fogyasztókat, mint inkább képzett munkaerőt, nemzetközileg nagyra becsült szellemi potenciált, a maga eredeti színeit viszi magával.

(Mádl Ferenc: Lehetőségeink és feladataink az Európai Unióban = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 2. szám, 86–88. o.; részletek)

Meskó Attila (1940–2008) geofizikus

A Magyar Tudományos Akadémia az elmúlt tizenöt évben az elsők közt ismerte fel a határon túli magyar tudományosság jelentőségét, s nyitotta meg intézményi, intézeti, szervezeti, alapítványi kereteit, lehetőségeit a szomszéd országokban élő magyar kutatók számára. A határainkon túl élő, magyar anyanyelvű kutatók a magyar tudományossághoz tartoznak,

munkásságukkal az egyetemes magyar tudományt és kultúrát gazdagítják. Az akadémiai külső tagságtól a köztestületi tagságon át, a szenior és junior kutatói ösztöndíjakon, konferenciákon át egészen a közösen megtervezett és kivitelezett kutatási programokig minden szinten együttműködik a magyarországi és a határon túli magyar tudományosság színe-java. Az időközben kialakult, illetve megújult, megerősödött határon túli magyar kutatási intézményhálózattal szintén folyamatosan igyekeztünk kapcsolatokat építeni, lehetőség szerint segíteni működésüket, kutatásaikat, fejlesztési elképzeléseiket.

A határon túli magyar tudományos könyvkiadás kutatóintézeti, kutatói és kiadói háttere mára a négy nagy határon túli magyar közösségben: a romániai, szlovákiai, vajdasági, kárpátaljai magyar tudományosság körében jórészt stabilizálódott. Jelentős különbségek vannak ugyan a szervezettségben, a kutatási háttérben, az intézményesülés fokában, de az előrelépés, a fejlődés mindenütt imponáló. (...)

Évente átlagosan félszáz magyar nyelvű monográfia, legalább ugyanennyi tanulmánykötet, s még egyszer ennyi helytörténeti, tudományos, népszerűsítő munka lát napvilágot hét szomszédos országban, magyar kutatási témákban. Ez a teljesítmény kétségkívül igen jelentős, meghaladja a legnagyobb magyarországi tudományos kiadók kiadványszámát. S akkor még nem számoltuk az egyetemi, a gimnáziumi tankönyveket, a rengeteg alkalmi kiadványt, kutatási jelentést, a folyóirat-közleményeket, a nem magyar nyelven megjelent kiadványokat.

(Meskó Attila: A határon túli magyar nyelvű tudományos könyvkiadás = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 1. szám, 81–83. o.; részletek)

Orosz István (1935–2024) történész

A mezőváros-kutatásban a legnagyobb hagyománya kétségtelenül a történeti-jogtörténeti megközelítésnek van, amely szerint a középkori forrásainkban a latin oppidum szóval jelölt településeket a különböző szintű és mértékű privilégiumok különböztetik meg az alacsonyabb rangú településektől, a possessióktól, a jobbágyfalvaktól, s az országrendiség hiánya az igazi városoktól, a civitásoktól. E privilégiumoknak három nagy tartóoszlopa volt: a vásártartás joga, a földesúri adózás előnyösebb rendszere és a város életének irányításában érvényesülő több-kevesebb autonómia. (...)

Attól függően, hogy e három elem közül melyiket tekintették a legfontosabbnak, a mezővárosok történetének kutatói között eltérő nézetek fogalmazódtak meg. Vannak, akik szerint a mezővárosok elsősorban az árutermelés és a rendszeressé váló árucsere centrumai, még nem teljesen kifejlődött városok, de a társadalmi munkamegosztás előrehaladásával – legalább egy részük – valódi várossá, civitássá fejlődhet. Erre utal, hogy a mezővárosok belső munkamegosztásában egyre növekvő szerepük van az iparosoknak és kereskedőknek; a mezőgazdasági árutermelés mellett az iparnak és a kereskedelemnek a mezőváros vonzáskörzetében is meghatározó szerepe van. Mások szerint az oppidumok elsősorban feltörekvő, a jobbágyi sorból kifelé tartó paraszti közösségek, annak a mozgalomnak a termékei, amelynek során fokozatosan fellazultak a jobbágyokat és a földesurakat összekötő szálak. Az egy összegben s gyakran pénzben adózó települések már nem éltek közvetlenül földesuruk függésében, hiszen a járadékot saját elöljáróságuk szedte be tőlük, s az igazgatási autonómia révén az úri joghatóság is elhalványult, mert ügyeiket – legalább első szinten – saját bírói fórumukon intézték. Ugyancsak függetlenné váltak földesuruktól e paraszti kommunitások a földbirtoklás és földhasználat tekintetében. (...) A mezővárosokkal kapcsolatos minden felfogás megegyezik azonban abban, hogy az oppidumok földesúri hatalom alatt maradt települések, polgáraik nem kerülhettek be a Magyarországon egyébként is szűk körű polgári rendbe, azaz az országrendiség jogállását nem szerezhették meg.

(Orosz István: A mezővárosi fejlődés történeti szakaszai Magyarországon = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 1. szám, 5–16. o.; részletek)

Paládi-Kovács Attila etnográfus

Erdélyi János 1845 szeptemberében látott neki a Kisfaludy Társasághoz beérkezett kéziratkötegek rendezéséhez. (...) A Társaság szabad kezet adott neki a rendezés, szerkesztés ügyeiben. (...) Erdélyi János Magyar Népköltési Gyűjteménye, a *Magyar Népdalok és Mondák* három kötetének népdalkészlete páratlanul gazdag, összesen 1392 verses szöveget ölel fel. Mind a három kötet előszava kiemeli az Akadémia kezdeményező szerepét, felsorolja, hogy kitől, honnan érkeztek be a lejegyzett szövegek. „Az Akadémiától átvett darabok száma meghaladta az 1000-et; ebből Mindszenthy Dániel Zemplén megyei táblabíró gyűjtése […] maga vagy 350, K[ecskeméthy] Csapó Dánielé 130 darab." (...) A *Népdalok és mondák* II. kötetében Szeberényi Lajos régebben heverő gyűjteményéből, a III. kötetben Rumy Károly György egykori gyűjteményéből származó népdal-szövegek is találhatók. (...) A beérkezett nagyobb kéziratkötegekben számos kottával, hangjegyekkel kísért dalszöveg is akadt. (...) T. Erdélyi Ilona derítette ki, hogy Ferenczi Lajos pesti ügyvéd „vállalta mintegy 1800-2000 forintnyi összeg előlegezését" a kötet kiadására. Erről az örvendetes hírről Erdélyi maga számolt be a Kisfaludy Társaság 1845. november 8-i ülésén. Valójában hitelügyletről volt szó. Ferenczi ügyvéd úr az Erdélyinek adott személyes kölcsönnel járult hozzá a kiadói vállalkozás elkezdéséhez. A kölcsön fejében a kötet bevételének egyharmadát kérte. A hitelnyújtó ügyvédet Erdélyi nyerte meg az ügy számára. (...)

Ennek a történetnek is az a tanulsága, hogy Erdélyi személyes áldozathozatala, hitelképessége és kockázatvállalása nélkül a nagy mű kiadása nem valósulhatott volna meg. Ezért olvasható a *Népdalok és mondák* címlapján, hogy „A Kisfaludy Társaság megbízásából kiadja és szerkeszti Erdélyi János. Pest, 1846, 1847, 1848". Ezzel a formulával jelent meg Pesten 1851-ben a *Magyar közmondások könyve* is, Erdélyi János másik úttörő alkotása a magyar nép- és nyelvhagyományok köréből. A „kiadja" mindkét esetben szó szerint értendő. Amire nem volt képes sem a Tudós Társaság, sem a szépírói közösség, azt nemesen és nagyvonalúan oldotta meg egy pórfiúból lett fiatal tudós.

(Paládi-Kovács Attila: Erdélyi János és a Magyar Tudós Társaság/Tudományos Akadémia = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 2. szám, 5–11. o.; részletek)

R. Várkonyi Ágnes (1928–2014) történész

Jan Amos Komensky, a Cseh–Morva Testvérek lelkésze, majd püspöke személyes életében is végigszenvedte a háború minden tragédiáját. Feleségét, gyermekeit a háború hiénája, a pestis vitte el. Háza hamuvá lett, könyveit, kéziratait tűzre hányták a zsarnok zsoldosok. Menekülnie kellett, száműzött lett. A *labyrintus*ból kivezető Ariadne fonalat már igen korán az iskolarendszer, a nevelés, a tanítás reformjában vélte megtalálni. Átfogó új nevelési rendszert

dolgozott ki, s a jövő zálogát a tudás, a műveltség modernizációjában jelölte meg. Miután Angliában és Svédországban megreformálta az oktatást, meghívták Franciaországba s ő mégis inkább Sárospatakra jött. Többféle vélemény él róla, hogy az ismételt meghívás után végül miért választotta a Szajna-parti város helyett a Bodrog-parti kollégiumot. Meglátogatta ide menekült hittestvéreit. Vállalta Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony és az ifjú Rákóczi Zsigmond kérésére, hogy megreformálja a kollégiumot. Ez mind igaz. Mégis eddig kevéssé ismert magyarázatot diplomáciai elgondolása adhat. (...)

Elképzelésében Magyarországnak kulcsszerep jutott. Két meggondolásból. Az ország földrajzi helyzetéből is következik, hogy mint a múltban, a térség stabilizáló tényezője legyen a jövőben is. Főleg pedig Magyarországot sújtotta legsúlyosabban a török, területének kétharmadát az Oszmán Birodalomhoz csatolták, s Erdély Isztambul protektorátusa alatt állt. De már nemcsak próféciák hirdették a török uralom közelgő elmúlását! 1645 óta folyt a velencei-török háború, Zrínyi sikeres mozgalmat indított és nemzetközi szövetséget hozott létre a török európai hatalmának visszaszorítására. Az újabb kutatások kimutatták, hogy Comenius felismerte Zrínyi vállalkozásának jelentőségét és együttműködött vele. Tudatában volt, hogy az oszmán terjeszkedés Közép-Európa többi országait is fenyegeti. Úgy vélte, ha egy idegen hatalom megszáll egy országot, s az elveszti függetlenségét, ott eluralkodik a műveletlenség és az elmaradottság. (...) Leszögezte, ha Közép-Európa országai elvesztik a békét, a világ, vagyis Európa kettéhasad. S a következő generációk lesznek igazán vesztesek.

(R. Várkonyi Ágnes: Comenius, a nemzetek tanítója = Zempléni Múzsa, XI. évf. 2011. 3. szám, 22–26. o.; részletek)

Sohár Pál (1936–2025) kémikus

Wagner, korát messze megelőző és a közönséggel szemben addig elképzelhetetlenül nagy intellektuális követelményeket támasztó alkotásait, legelőször művésztársai fogadták be, és fedezték föl bennük az örökbecsű értékeket, e művek páratlan nagyszerűségét. Baudelaire a *Tannhäuser* 1861. évi párizsi bemutatója után nyilvánosan kezet csókolt a komponistának, s ezt írta róla: „Wagner az a művész, akit a jövő a nagy mesterek közül is a legnagyobbá fog tenni." Bernard Shaw könyvet szentelt Wagnernek, Liszt Ferenc egész életén át küzdött Wagner elismertetéséért, műveiből zongoraátiratokat készítve és gyakran előadva azokat, a *Lohengrin*-bemutató lehetővé tevője és karmestereként, anyagilag és igen sokféle más módon is segítve őt. Thomas Mannt egy életen át bűvöletében tartotta Wagner művészete, akiről könyveket és tanulmányokat írt, számtalan előadást tartott, szinte minden művébe beleszőtte a wagneri alkotásokat (*Varázshegy*, *Buddenbrook-ház*), nem egyszer központi jelentőséggel (például a *Wälsung-vér* című elbeszélésében). Hosszan sorolhatnám még a Wagner-rajongó nagyságok, zseniális és tehetségtelen epigonok véghetetlen sorát. Ehelyett egyedül Anton Brucknert említem, a nagyszerű osztrák poszt-romantikus komponistát, aki a csodált mester haláláról értesülve, emlékére az örök ifjúság és halhatatlanság istennőjének, *A Rajna kincse* Freia-jának zenei motívumát szőtte bele *VII. szimfóniá*jába. Zeneszerző ennél szebben, méltóbban nem hódolhat a nagy pályatárs előtt!

A wagneri mű nagyszerűségét talán Thomas Mann fogalmazta meg legtalálóbban, amikor így írt róla: „Jellemző ereje felülmúlhatatlan és egyes alakok ábrázolásában éri el csúcspontját, de nemcsak emberi álarcát váltogatja, hanem azonosul a természettel: szól a viharból, a levelek suttogásából és a hullámok táncából, a lángok szikrázásából és a szivárványból."

(Sohár Pál: Csúcspontok Wagner zenedrámáiban = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 4. szám, 37–50. o.; részlet)

Szabadfalvi József jogtörténész

A magyar észjogi gondolkodás utolsó kiemelkedő alakjának tekinthető Pauler Tivadar (1816–1886) az 1840-es évek elejétől megjelent – tudatosan magyar nyelven írt – műveivel egy bő évtized alatt, a század közepére, a hazai jogbölcseleti gondolkodás doyenjévé vált. (...) Eötvös József nevezte ki a pesti egyetemre a „természeti- és közjog" tanszékre rendes tanárnak. (...) Az 1850-es években az észjog és büntetőjogi fő tárgyak mellett előadta a „jog- és államtudományi encyclopaediát" és a nemzetközi jogot. (...) 1872–75-ben és 1878-tól haláláig igazságügyi miniszterként tevékenykedett. Megbízatása alatt jelentős kodifikációs tevékenység folyt a minisztériumban, amelynek legismertebb eredménye a Csemeghi-kódex megalkotása volt. (...)

A 19. század 40-es éveitől Pauler munkássága révén tanúi lehetünk a magyar jogbölcseleti gondolkodás önállósodásának első jelentős kísérletével, amelyet egyben a – Nyugat-Európában ekkor már egyre inkább hegemón szerepbe kerülő – jogpozitivizmus irányába tett lépésnek is tekinthetünk. Jogszemléletének további sajátossága, hogy megpróbálta a kanti észjogi alapokat összeegyeztetni a történeti és nemzeti tradíciókat előtérbe helyező történeti jogi iskola szemléletmódjával. Mindezekre jó példa a század 60-as éveinek közepén két kötetben megjelent *Büntető jogtan* című műve, amit sokan élete fő művének tekintenek, amely révén a hazai büntetőjog-tudományt a nyugati tudományosság és szakirodalom színvonalára emelte. A három kiadást is megért monográfia elsősorban a joggyakorlatra való hatását emeli ki. (...) A korabeli büntető-igazságszolgáltatás nemcsak állandóan figyelembe vette és hivatkozott rá, lényegében törvénykönyvként használta. E mellett a művet az első modern magyar nyelvű büntetőjogi tankönyvnek is tekinthetjük, amely az élenjáró külföldi szakirodalomra alapozottan tekintette át a büntetőjog-tudomány eredményeit. Büntetőjog-bölcseleti elveit az uralkodó „felvilágosodott humanizmus" és a haladás eszméi jellemzik. A büntetés alapját a polgári igazságosság és a jogrend fenntartásának szükségességéből vezeti le.

(Szabadfalvi József: Pauler Tivadar, az észjogtudomány utolsó nagy alakja = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 2. szám, 12–18. o.; részletek)

Ujfalussy József (1920–2010) esztéta

A tanulmányok kötetté szerkesztett rendje (...) nagy léptékű időrendi tagolódását maga a történelem jelöli ki. (...) Elöljáró írásaiban Bónis Ferenc könyvének [*Mozarttól Bartókig*] két, mint írja, „vezérmotívumát" jelöli meg. Az egyik „a magyar zene sajátos „kétgyökerűségé"-nek, annak számontartása, hogy „a magyar zene akkor nyerheti vissza elvesztett egyensúlyát, ha a keleti eredetiség és a nyugati műveltség kettős tartóoszlopára épül". Ennek a műzenei kultúránkat meghatározó gondolatnak a nyomán haladva vizsgálja részletező gonddal a zenei kölcsönhatásokat és jelentőségüket a tárgyalt zenetörténeti korszak „keleti" és „nyugati" ágának érintkezésében, egyben jelenlétüket, hatásukat a szintézis létrejöttében. (...) Másik „vezérmotívuma" a történelmi tudat hangsúlyozása a magyar zenének Mozarttól Bartókig tartó fejlődésében. (...)

Bónis Ferenc könyve (...) jelentőségét éppen abban látom, hogy polgárosodásunk zenei motívumainak, indítékainak az eddiginél átgondoltabb, következetesebb és gazdagabb példatárára hívja fel a figyelmet, Beethoven bizonyos hősi vagy Brahms himnikus hangvételeinek

magyar zenei változatáig. Talán éppen, mert a kötetben a kor nemzeti sorskérdéseit reprezentáló zenei karakterek, jelképek gyűjteménye és rendje, általuk zenei művelődésünk történelmi jelentősége és rangja így kiteljesedik. Valójában szinte minden művészetben, az egész közgondolkodásban nemzeti önarcképünk, divatos szóval „imázsunk" lázas megtervezésének és megmintázásának páratlan példája jelenik meg abban a módban, ahogy költőink, festőink, szobrászaink és zeneszerzőink, mint sajátjukat és sajátunkat veszik birtokba a magunkénak felfedezett országot, sőt hazát. Ennek egészében nyer jelentőséget Bónis Ferenc zenetörténeti korképe és példatára. Reformkori nagy költőink tájköltészete pedig majd Kodály Zoltán műveiben tér vissza, él tovább. Mindebben annak a történelmi-önismereti képvilágnak a lelkes megalkotása tárul elénk, amelyet Kodály Zoltán elsőéves bölcsészhallgatóként nemzeti „képtőkének" nevezett.

(Ujfalussy József: Mozarttól Bartókig – Bónis Ferenc tanulmánykötete = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 3. szám, 94–96. o.; részletek)

II.
Részletek
egyetemi tanárok, valamint az MTA doktorainak írásaiból

Agárdi Péter irodalomtörténész, kritikus

A „modern városias életforma és érzület" persze metafora, de mégis plasztikusan fejezte ki azt a változást, ami a korabeli magyar társadalom jelentős – ha még nem is többségi – része számára fordulatot hozott. S ami döntő szerepet játszott – megint csak egyszerre okként és okozatként – a századelő nagy művészi forradalmában, Ady és az egész *Nyugat*-nemzedék, a nagybányaiak és a magyar szecesszió elindulásában és széleskörű visszhangjában. Adyban – a századelő talán „legsűrűbb", leginkább fókuszt jelentő alkotóegyéniségében és munkásságában – erős kulturális tradíciók és innovációk szintetizálódnak: a kurucos kálvinizmus és a modern európaiság, a szenvedélyesen patrióta nemzetkritika és az individualizmus, a liberális, sőt forradalmi hangoltságú baloldaliság és megmaradás-pesszimizmus. Az irodalmi és képzőművészeti fordulat egybeesik – a millenniumi magyarkodás ellenpontjaként is – az autentikus magyar és kelet-európai népzene kutatásának és kiadásának szervezett megindulásával – Bartók és Kodály jóvoltából. A magyar szociológia, Jászi Oszkár és körének fellépése, a Lukács György s mások nevéhez fűződő modern filozófia század eleji szárnypróbálgatása, továbbá a Freud szellemiségét vitatkozva átemelő magyar pszichoanalitikus irányzatok elindulása (Ferenczi Sándor s mások) a társadalomtudományok oldaláról egészítik ki és hitelesítik ezt a kultúraváltást. Ezen „elitkulturális" innovációk mögött ugyanakkor ott látható a tömegkultúra modernizálódása és expanziója, a nyomdaipar nagy fordulatától és a hirdetési piactól elválaszthatatlan tömegsajtó konjunktúrája, a telefonhírmondó (a rádió elődje), továbbá a némafilm és a mozi megjelenése, a tömegszórakozás új műfajainak, az operettnek, a kabarénak és a népies műdal, azaz a magyar nóta cigányzenészek általi vendéglői-kocsmai műfajának elterjedése. De említhető az angolszász polgári és munkásművelődés korszerű intézményének, a *public library*nek a fokozatos meghonosítása is (...).

(Agárdi Péter: Műveltségi modellek és kultúraváltások a két századelőn = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2001. 3. szám, 5–19. o.; részlet)

Bacsó Béla (1952–2024) esztéta

Gadamer műve több mint a hermeneutika rehabilitációja, s több mint ennek a tradíciónak az újraélesztése, ilyen jellegű mű született éppen elég. Ha valami egyszerű formáját kellene adni az általa képviselt hermeneutikai megújulásnak, akkor azt úgy fejezhetjük ki: *megütközés az értelmetlenségen*, s van-e ennél nemesebb és nehezebb emberi képesség, hogy képesek vagyunk a látszólag ugyanazon körben, a megértendő körében többet és mást érteni. Persze nem feledhető, hogy Gadamer, aki magát inkább tartotta klasszika-filológusnak, a görög hagyományt olvasta újra, és olvasta azt a modern kor kihívásai mentén. Számára az értés egyedüli elve, érteni valamit a benne rejlő legjobb, a belőle kihámozható legjobb és legtöbb mentén – röviden,

ami jó és helyes az adott helyzetben. Így kerül a *phrónimos,* az észszerű viselkedés a centrumba, ami nem egyszerűen egy szak-ismeret, hanem egy olyan tudás, ami képes fontolóra venni, megfontolni a helyeset a gyakorlati élet egy adott magatartását illetően (...). S hogy ez milyen fontos volt a számára, az ebből a kései szövegközlésből is kiderült. A tíz kötetes összegyűjtött művek három kötete foglalkozik a görög gondolkodással, kettő esztétikai és művészeti tárgyú, kettő az újabb kor gondolkodóival vet számot, és lényegében három kötet fogja át az *Igazság és módszer*t, illetve annak újratárgyalását. Páratlanul felépített életműről van szó, amely nálunk igen nagy hatással bír. Gadamer halála után elfoglalta helyét a halhatatlanok között, akinek műve vitára vár és vitára kész.

Már ismerjük a főművet, néhány esztétikai tárgyú művét és legutoljára hozzáférhetővé vált két meghatározó görög tárgyú könyve is. Fontos feladatnak tartom, hogy Gadamer hermeneutikáját *beállítsuk* abba a kontextusba, amiből született, hogy világossá tegyük kapcsolódását a görög, valamint ahhoz az újkori filozófiához, amiben Hegel, Husserl és Heidegger egyaránt helyet kell, hogy kapjon.

(Bacsó Béla: Jó, ha értjük. Hans-Georg Gadamer halálára = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 3. szám, 78–81. o.; részletek)

Balassa Iván (1917–2002) etnográfus

Az Árpád-korban, bár Hegyalja messze esett a királyi központtól, mégis fő helyein, Szerencsen, Tokajban, de főleg Sárospatakon a királyok és családjaik is sokszor megfordultak, sőt hosszabb-rövidebb időt töltöttek. Míg az Árpád-házi királyok kapcsolatai Kijev felé élénkebbek voltak, addig részben erre vezetett az út arrafelé. A tatárjárás nagy veszteségeket okozott ugyan az egész területen, Patak várát ekkor nem tudták bevenni, de amikor 1285-ben újra betörtek, ez a vár is áldozatul esett, és az egész Hegyalján nagy pusztításokat végeztek.

Az Anjou-királyok alatt a hospesek (telepesek) kiváltságait újra megerősítették és viszonylag békés időben fejlődhetett Hegyalja. Ez lehetett a szőlő nagyobb méretű elterjedésének egyik jelentős korszaka, bár történeti adataink ezzel kapcsolatban elég hiányosak. A 14-15. század fordulóján a Hegyalja egyes részterületei különböző családok birtokába kerültek, akik közül számosan magas hivatalokat viseltek, mint például Perényi Miklós szörényi bán és mások.

A 15. században a husziták is megjelentek ezen a tájon, majd a század második felében az északi városok, így többek közt Bártfa, később Kassa, Eperjes, Lőcse stb. szereztek maguknak szőlőterületeket. Ettől az időtől kezdve már kezdjük megismerni a szőlőtermelés technikáját, sőt egy-egy esetben terminológiai jellegzetességeit is. Feltűnő azonban az, hogy Istvánffy Miklósig, vagyis 1491-ig, könyvekben senki sem emlékezik e vidék boráról, még Mátyás király történetírói sem tesznek róla említést, így Galeottonál vagy Bonfininél sem találunk róla feljegyzést, pedig a magyar borokról több alkalommal is írnak.

Ez a tény már Szirmay Antalnak is feltűnt, aki megállapította, hogy ez a hallgatás még a 16. századra is átterjedt. Herberstein Zsigmond, Ferdinánd király követe, aki hosszú időt töltött hazánkban, csak a soproni, szerémségi és pilisi borokat dicséri. Kusfinian azt írja, hogy a szerémségi bor a korzikaival és a krétaival is vetekszik.

(Balassa Iván: Tokaj-Hegyalja történelmének fő vonásai = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 3. szám, 5–17. o.; részlet)

Balázs Géza nyelvész, etnográfus

Az első és legfőbb szempont a látásé: a vizuális kultúra fontosságára való figyelmeztetésé: *Látjátok szemetekkel!* Vagyis: a szemmel látni kell. Tautológiának, ok nélküli ismétlésnek is nevezhetnénk, ha nem tudnánk, hogy látni is meg kell tanulni. Ösztönösen nézünk, szemlélődünk a világban, de meglátni a dolgokat: meg kell tanulni. A vizuális élményt is tanulni kell. A vizualitás kódja tanulható és tanulandó, ugyanúgy, mint az anyanyelv. Különösen egy olyan világban, amely vizuális ingerek, sőt agresszív vizuális ingerek sokaságát nyújtja, csak időközben leszoktatott bennünket a látásról. Hogy a magunk világán, képzeletén, tudásán átszűrjük a látnivalót, hogy „látva lássunk", hogy meglássuk a lényeget. Csete Ildikó textiljei figyelmeztetések: tanuljuk meg ősi motívumainkat, köztük a nyelvi emlékeinket látni is. Ne csak olvasni, ne csak a nyelvben kódolt mondanivalót keresni, hanem azt is, ami a naiv, látásban képzetlen, színkavalkádban és képernyő-böngészésben megfáradt szemnek talán elsőre láthatatlan. (...)

Többször jártam Pannonhalmán. Tényleg megkapó élvezet a Tihanyi alapítólevél latin betűtengerében keresni a magyar szavakat*: bolatin, fuk, tihon, fehervaru rea meneh hodu utu rea.* Nem gondolnám, hogy föltétlenül így beszéltek őseink, persze az is meglehet, de hogy csaknem ezer év távolából üzennek nekünk ezek a düledező, de mégis nyugalmat, örökkévalóságot sugalló sorok, maga az írásmód, az írás gesztusa is, az biztos. S ez önmagában tiszteletet érdemel, és némi megrendülést okoz.

Csete Ildikó ezeket a szavakat, főként helyneveket most térképre álmodta: nemcsak odatette a térképre, hanem kutatómunkát is folytatott hozzá, rekonstruálta, ahol nem lehetett, ott kikövetkeztette a helyeket, végigkövethető a Dunántúlon a „hodu utu", az egykori keresztesek hadiútja (oda és vissza), s minden szó földrajzi otthont talált.

(Balázs Géza: A Pannon-tengeri töredékekről = Zempléni Múzsa, V. évf. 2005. 3. szám, 85–90. o.; részletek)

Balogh Judit történész

(...) az induló Egyháztörténeti Szemle szerkesztőinek elképzelése szerint az egyháztörténet mint történeti diszciplína magába foglalja mindazon kutatásokat, amelyek arra irányulnak, hogy a történeti múltban az ember helyzetét, gondolkodását mennyiben és hogyan formálta a valláshoz, az egyházhoz való viszonya, ez a viszony miként és hogyan tárgyiasult vagy mutatkozott meg, hogyan változott koronként az egyház definíciója, és mindez mennyiben alakította az emberi történelem egyéb szeleteit. A múltban gyakran megtörténhetett, hogy az egymással nem kommunikáló tudományok képviselői által adott képek szükségszerűen szenvedtek az egyoldalú ábrázolásból fakadó torzulásoktól. Módszertani tudatossággal pedig csak a legkiválóbbak esetén találkozhatunk a régebbi egyháztörténeti munkák esetében. Mindemellett feltétlenül szándékunkban áll magának az egyháztörténet-írás történetének vizsgálata, tudománytörténeti munkák megjelentetése is.

Bár lapunk szerkesztőinek személye és kutatási témakörei inkább a protestáns egyháztörténet-íráshoz kötődnek, nem kívánjuk szűkíteni folyóiratunk érdeklődési körét. A fő szempontot a történetírás általános követelményeinek (forrásközpontú szemlélet, tárgyi elfogulatlanság, tartalmi és külső megformáltság, igényesség stb.) való megfelelésében jelöljük meg. Várunk tehát minden olyan publikációt, mely a zsidó-keresztény kultúrkör bármely felekezetének (katolikus, református, evangélikus, unitárius, izraelita stb.) bármely történeti problémájához kapcsolódik, akár magyar akár egyetemes történeti vonatkozású. Különös

figyelmet kívánunk fordítani a keresztény egyházak belső, hitéleti tevékenysége múltjának, illetve a vallás társadalmi szerepének, állam és egyház viszonyának bármilyen tükröztetését felvállaló publikációra.

(Balogh Judit – Dienes Dénes – Fazekas Csaba: Az Egyháztörténeti Szemle bemutatkozik = Zempléni Múzsa, I. évf. 2001. 4. szám, 85–86. o.; részlet)

Baráth Béla Levente egyháztörténész

Fontos figyelni arra, hogy gazdag irodalmi hagyatéka egyben lelkészi tevékenységének sokszínű lenyomata is. Hiszen a harmincas években a pataki teológián kapott lelkipásztori eszmény jegyében e hivatás elengedhetetlen része annak az emberi közösségnek, mint sokrétű szociológiai, történelmi, gazdasági, szellemi jelenségnek ismerete, ahol a szent szolgálat történik. Szabó Lajos ennek jegyében kereste és találta meg sokféleképpen az utat mindenkori gyülekezetéhez. Szociográfiai, egyháztörténeti, folklorisztikai, szépírói munkásságát az így felismert lelkipásztori hivatástudat hatotta át és fogta egységbe. Az pedig külön érdemnek tekinthető, hogy élete nagyobb részében igen nehéz körülmények közt élő vidéki lelkészként mindezt olyan igényességgel tette, amely által korának kiemelkedő szaktudósaival is munkakapcsolatba került. (...)

(...) a múlt megidézését a történések objektív bemutatása és az olykor elfogult egyéni értékítélet kettősége határozza meg. Az elfogultságokat annak a méltányolható szempontnak a tudatában kell elfogadnunk, hogy Szabó Lajos írásban inkább akart őszinte lenni, mint támadhatatlan. Megítélésem szerint a személyes életút éppen az így jelenlévő emberi indulatok által válik valóban érzékeny lenyomatává egy lassan zsigereinkből is tovatűnő fájdalmas korszaknak. Hiszen egy önéletrajzban vállalt kitárulkozás indító oka, belső kényszere sokféle lehet. A történelmi önéletrajzok esetében gyakran az önigazolás vágya mozgatja ezeket az írásokat, a nyugtalan lelkiismeret öngyógyítása, a rossz bizonyítvány magyarázata egy képzeletbeli tárgyaláson, a „történelem ítélőszéke" előtt. A 20. századi visszaemlékezésekben pedig sokszor cseng vissza a „parancsra tettem" és a „történelmi szükségszerűség volt" elhárító gondolata. Szabó Lajost egészen más okok indították, amikor elhatározta emlékiratainak elkészítését, és ezért fontos a címként választott gondolat [*Utolsó szalmaszál*] üzenete a számunkra.

(Baráth Béla: Szubjektív egyháztörténelem = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 3. szám, 85–88. o.; részletek)

ifj. Barta János történész

A szerkesztésben állandósult problémát okoz, hogy a tudományos feltétel teljesítése egy, a szélesebb olvasóközönség számára készülő kiadványban nem könnyű. A modern tudományok nyelve ugyanis egyre inkább elszakad a közérthetőségtől. A természettudományok esetében ez nem számít új jelenségnek. Sajnos újabban a humán tudományok esetében is találkozhatunk olyan próbálkozásokkal, amelyek a tudományosságot érthetetlenséggel igyekeznek bizonyítani. A történelemtudományban ilyen mutatkozik a modern historiográfia területén, de az irodalomtudományban is megjelent ez a tendencia. Megoldást a nyelvi közérthetőség jelent, ami viszont a tudományos-ismeretterjesztés felé mozdítja el a közlemények szintjét. Újabb nehézséget okoz, hogy a természettudományokban a nem kifejezetten tudományos folyóiratban megjelent tanulmányokat (cikkeket) nem díjazzák impakt faktorral. (Humán tudományokban publikációs jegyzékbe be lehet írni.) A szerkesztőség ennek következtében viszonylag kevés természettudományos közleményre számíthat. (...)

A tudományok többségének területén azonban megfelelő tartalékkal rendelkezünk. Folyóiratunk népszerű, a szerzők szívesen küldik el publikálásra közleményeiket. A bölcsész szakmák szerzőinél nagyobb kedvet tapasztalhatunk, sokan küldenek regionális vagy helyi vonatkozású közleményt, helytörténeti tanulmányt. A kéziratok átfutása egyébként a tudományágaktól és rovatoktól függően eltérő. A természettudományoknál gyorsabb (különösen a meglehetősen ritka orvosi tárgyú cikkeket igyekszünk gyorsan közölni), a humán tudományoknál a várakozási idő hosszabb. Felkéréseink gyakran járnak kudarccal. A szerkesztőség esetében óvatosságot igényel az esetleges politikai célzások, utalások kiszűrése. (A szerzők szeretik aktualizálni a problémákat.) A folyóirat szintjét természetesen nem lehetett az új folyam bemutatkozó számainak magas szintjén tartani. Színvonalunkra ennek ellenére nem szoktak panaszkodni.

(Barta János, ifj.: A Debreceni Szemle jubileumára = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 4. szám, 90–94. o.; részletek)

Bencze Mátyás jogszociológus

Szabadfalvi József (...) munkásságát kezdetektől a második világháború előtti hazai jogbölcseleti művek értő gondozása és részletes bemutatása jellemezte. (...) Erre az irányultságra igen nagy szüksége van a hazai jogelméletnek, mivel a magyar jogbölcseleti gondolkodásnak a fordulat évét követően és jelenleg sem igazán sajátja az elődök eredményeinek komolyan vétele vagy egyáltalán a hozzájuk való valamilyen formájú viszonyulás. Kétségtelen, hogy a világháború előtti neokantiánus vagy szociológiai és a még korábbi észjogi hagyományok mára kikerültek a jogelmélet fő áramából, ez azonban nem jelenti azt, hogy bizonyos jogi jelenségek leírásában, elemzésében – az alapul vett filozófiai háttértől függetlenül – ne születhettek volna ma is elgondolkodtató tudományos eredmények. (...)

Végezetül emeljük ki a kötet erényei közül az érthető, világos stílust, amely a jogelméleti irodalmat ismerve mindenképpen komoly előny. Így ugyanis képes közel vinni a joghallgatókat a diszciplínához. A könyvet azonban nemcsak az egyetemi hallgatóknak ajánlhatjuk, hanem mindenkinek, akinek nem csupán a történelem nagy eseményei, egy tudományág legnagyobb teljesítményei számítanak, hanem szereti érezni is az atmoszférát, amelyben a letűnt korok emberei éltek, s amelyből megtudható, hogy mi volt fontos az akkoriak számára. Szereti összehasonlítani ezeket korunk hangulatával, szokásaival, életérzésével. Ily módon a most ismertetett könyv kiválóan alkalmas egy már letűnt korszak jogbölcseleti hangulatának, tudományos légkörének érzékeltetésére, a maga komplexitásában. E szemléletmód megértése pedig komoly tanulsággal szolgál. Sosem lehetünk biztosak benne, hogy nálunk van a „bölcsek köve", s hogy modern és posztmodern problémafelvetéseink univerzálisak, függetlenek az azt hordozó társadalmi-kulturális közegtől. Ha valaki ezt a rejtett mondanivalót komolyan veszi, akkor lehet esélye arra, hogy az ő munkásságát is megőrzi majd a tudományos emlékezet.

(Bencze Mátyás: A magyar jogelméleti hagyomány és tanulságai = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 3. szám, 98–99. o.; részletek)

Bolvári-Takács Gábor történész

Magyarországon a második világháború befejezése után új társadalmi-politikai korszak kezdődött. A demokrácia kibontakozása, az eszmei és politikai áramlatok szabadsága igazi szellemi pezsgést hozott a közéletben, a kultúrában és a művészeti életben. A kommunista térnyerés azonnal megindult, bár ennek jelei az újjáépítés éveiben még nem voltak egyértelműek. A „fordulat éveit" megelőzően különböző tendenciák és célkitűzések, értékrendszerek és hitvallások párhuzamosan léteztek. A művészeti élet szakmai, minőségi alapon történő önszerveződési folyamatával együtt megkezdődött a pártok politikai alapú versengése a művészetekért. A végeredmény ismert: az események során az ún. szabadművelődés korának legfőbb kezdeményezései elhaltak, szertefoszlottak, vagy éppen uniformizálódtak, illetve alkalmazkodtak a kommunista párt elvárásaihoz.

A koalíciós kormányzással párhuzamosan egyre erősebbé vált a Magyar Kommunista Párt (MKP), amely már 1945-től kezdve jóval nagyobb befolyással bírt a tényleges társadalmi támogatottságánál. A szovjet érdekszférához tartozás alapvetően meghatározta az ország mozgásterét, s mindezt érzékelhető valósággá formálta a Vorosilov marsall által elnökölt Szövetséges Ellenőrző Bizottság jelenléte. A Szovjetunióhoz való viszony meghatározó jelentőségét emiatt a koalíciós kormányok is szem előtt tartották, de éppen a kultúra területén az együttműködési törekvések megbuktak az ideológiai nézetkülönbségeken. (...) Alapvetően megváltozott azonban a helyzet, amikor az MKP-nak a Szociáldemokrata Párttal történt 1948. júniusi egyesítése kézzelfoghatóvá tette az egypárti kommunista diktatúra kialakításának lehetőségét. (...) 1948–49-től az európai humanista, keresztény-liberális hagyományok felszámolásával párhuzamosan szovjet mintára – és moszkvai tanácsadók segítségével – átalakított kulturális intézményrendszert és értékrendet építettek ki, lényegében Sztálin birodalmi politikájának érdekszférákra vonatkozó elvárásai szerint.

(Bolvári-Takács Gábor: Művészetpolitika a Rákosi-korszakban = Zempléni Múzsa, XI. évf. 2011. 4. szám, 31–48. o.; részletek)

Bónis Ferenc (1932–2019) zenetörténész

Kodály Zoltánnal, mint tanárral, az 1949/50-es tanév kezdetén találkoztam először, a Zeneakadémia kistermében tartott népzeneóráján. Ez a találkozás keveset árult el számomra nevelői nagyságából. Először is: alig lehetett hallani. Nem volt érces hangja, a teremben pedig nem volt elektromos hangosítás. A zeneakadémiai Kisterem pedig nem olyan „kis terem", mint nevéből gondolhatnánk, csak viszonylag az, a Nagyteremhez képest. Ha benépesítette száz-kétszáz hallgató – ami a legnagyobb figyelem esetén is bizonyos alapzajjal járt – akkor ugyancsak hegyeznie kellett a fülét annak, aki Kodály halk szavát meg akarta érteni. Ám, ha szerencséje volt, és az első sorokban talált helyet, akkor sem biztos, hogy megértette a Mester tanítását. Mert Ő – József Attilával szólva – „nem középiskolás fokon" tanított. Az a százszázötven népdal, amelyet akkoriban ismertem, de soha nem elemeztem (azt sem tudtam: mi fán terem a népdal-elemzés), nem bizonyult kellő alapnak a Kodálytól hallottak megértéséhez. Ő már az első alkalommal úgy szólalt meg, mint aki egy nagyon régen megkezdett beszélgetést folytat. A kezdő keveset profitált belőle – legfeljebb annyit, hogy ráébredt mérhetetlen tudatlanságára. Amelyre, jellemének megfelelően, kétféleképpen reagált. Vagy elkedvetlenedett, vagy megpróbálta összeszorított fogakkal megszerezni valahol azt az alaptudást, amellyel immár megélhet a Kodály-órák magaslati levegőjén. (...)

Kodályt, előzetes telefonhívás után is, valamilyen konkrét munka-programmal lehetett csak felkeresni. Életét a munka töltötte be; idejéből „csevegésre" nemigen futotta. Ha aztán *őt* érdekelte valami a látogató által előadottakból, azt megkérdezte s arra részletes beszámolót várt. Első bayreuthi utam részletei nagyon is érdekelték. Akkor tudtam meg, hogy fiatalkorában maga is járt a Wagner-zene fellegvárában. (...) Kodály – bár nem volt pianista – remekül zongorázta a *Trisztán és Izolda* zenekari részleteit, természetesen kívülről. Később módom volt meggyőződni róla, hogy a teljes zeneirodalom a fejében van.

(Bónis Ferenc: Emlékek Kodályról = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 1. szám, 82–84. o.; részletek)

Cseke Péter irodalomtörténész

A budapesti Mundus Kiadó 2002-ben kezdte meg Kós Károly életművének a kiadását, és rögtön igencsak magasra állította a mércét. Az Anthony Gall szerkesztésében megjelent *Kós Károly Műhelye* ugyanis párját ritkító könyvgrafikai remeklésben hívja fel a figyelmet a sokoldalú alkotóművész építészeti munkásságának egyetemes jelentőségére (magyar és angol nyelvű szöveggel, mintegy 900 fekete-fehér és színes repróval, több mint félezer oldalon). Amikor kézbe vehettük az impozáns albumot, már túl voltunk a Mundus szervezésében megtartott első nemzetközi Kós-konferencián – *Kós Károly a 3. évezred elején*, Budapest, 2001 –, ám akkor talán még az életmű szegmenseinek a felmérésére vállalkozó jeles előadók sem sejtették, hogy a sorozat második kiadványa – a levélíró Kós bemutatása – legalább ekkora meglepetésnek ígérkezik. Pedig régóta nyilvánvaló volt: a 20. századi történelem hullámgörbéi által alakított életpálya és a „történelmi mélynyomás"-ra válaszoló sokrétű életmű belső összefüggésrendszerére csakis a levelek adhatnak választ. Ez a felismerés állította munkába már jó két évtizeddel ezelőtt a kötetet közreadó Sas Péter művelődéstörténészt is, aki – tekintélyes publikációs listájának tanúsága szerint – 1982-től csaknem minden munkájában módszeresen igyekezett felhívni a figyelmet a Kós-levelek feltárásának, összegyűjtésének és kiadásának fontosságára. Meggyőződésévé vált ugyanis, hogy „ebben a széleskörű levelezésben benne rejlő, gazdagon sorjázó művelődéstörténeti ismeretek, művészeti, politikai, sőt filozófiai mélységű gondolatok" – miként bevezető tanulmányában írja – nem csak kiegészítései, hanem sok esetben „önálló fejezetei mindazoknak az eszméknek, nézeteknek, meggyőződéseknek, amelyek regényeiben, novelláiban, drámáiban, politikai röpirataiban, mi több, építészeti tervezéseiben megjelennek." (...) A lehetetlent kísértette meg tehát Sas Péter, amikor arra vállalkozott, hogy összegyűjti, és sajtó alá rendezi Kós Károly levelezését.

(Cseke Péter: Kakas és pelikán = Zempléni Múzsa, V. évf. 2005. 4. szám, 88–91. o.; részletek)

D. Molnár István irodalomtörténész

Néhány évvel 1540 után az akkor nagyhatalomnak számító Lengyelországnak, azaz lengyel-litván államnak a mai Belaruszt (Fehér-Oroszországot) és Ukrajna nagy részét magában foglaló hatalmas területén, a viszonylagos toleranciának köszönhetően, szinte egy időben három kálvinista egyház jött létre. Az elsőt az akkori Nyugat-Lengyelországban (Poznań tágabb környékén) 1548-ban és később másutt (így Varsóban is) a hazájukból menekülő Cseh Testvérek *Jednota* (= szövetség, egység) elnevezésű közössége hozta létre. Hamarosan lengyel

nemesek is csatlakoztak hozzá. A korabeli Közép- és Dél-Lengyelországban (Lublinhoz és Krakkóhoz közel vagy távolabb) eleve a lengyel nemességnek köszönhetően jött létre református egyház. 1552-őt követően, mágnások pártfogásával ugyanez történt az akkori Litvánia területén, Wilno (a mostani Vilnius) környékén. Itt azért általában nem litvánok voltak az új hit követői, mert addigra a litván, valamint a fehér-orosz nemesek lengyellé asszimilálódtak. A régi Litván Nagyfejedelemség csak földrajzi fogalom, nyelvi és kulturális tekintetben lengyel volt. A három egyház rövidesen szövetségre lépett egymással, a 17. század első felében össze is olvadtak, ezért az évszázad végétől már teljes joggal egy és egységes református egyházról beszélhetünk. (...)

A hívek száma a 18. század végére, a lengyel állam Oroszország, a Habsburgok és Poroszország általi bekebelezése után csökkent jelentős mértékben. Ekkor két kálvinista egyház létezett, nemcsak a lengyelországi, hanem a Wilno székhelyű is, mert az etnikailag részben litván terület szenvedte el a legkisebb veszteséget. A reformátusok „mássága", „idegensége", sőt „ellenségessége" már a 18. században benne volt a köztudatban. (...)

Voltak-e számottevő kapcsolatok a magyar kálvinistákkal? Ha azt vesszük figyelembe, hogy a Magyar Királyság az első világháború végéig szomszédos állam volt, igenlő választ kell adnunk.

(D. Molnár István: Magyar–lengyel kálvinista kapcsolatok – Debrecen és Sárospatak = Zempléni Múzsa, XVII. évf. 2017. 4. szám, 5–12. o.; részletek)

Dankó Imre (1922–2008) etnográfus

Takács Béla minden tekintetben Sárospatak, közelebbről Újszászy Kálmán neveltje, a „cédrusfa árnyékában felnőtt" egyik legkiválóbb tanítványa volt. (...) Az 1930-ban Kispatakon született parasztgyerek éles eszével, nagyfokú érdeklődésével, számos készségével már az elemi iskolában felhívta magára a pataki „tehetségmentők" figyelmét. Továbbtanulásáról gondoskodtak, 1941-ben a Sárospataki Kollégium Gimnáziumába iratkozott be, 1949-ben érettségizett és mi sem volt számára természetesebb, minthogy tanulmányait a Sárospataki Kollégium („A Főiskola") Teológiai Akadémiáján folytassa. Teológiai tanulmányait azonban nem fejezhette be Patakon, mert 1951-ben megszűnt a pataki Teológia, a hallgatók tanulmányaikat a Debreceni Kollégium Teológiai Akadémiáján folytathatták. Így végzett Takács Béla is Debrecenben, 1954-ben. Ezt követően rövid ideig segédlelkész volt a debreceni kollégiumi Nagykönyvtárban, majd Hajdúböszörményben. Bárhová sodorta is a sorsa, sőt, bármennyire megkedvelte például Debrecent, és azonosult is vele, sohasem tudott, de nem is akart Pataktól elszakadni. Élete végéig megmaradt életének vezérlő személyiségei, a nagy pataki tudós tanárok és nevelők, valamint a nagynevű, nála alig néhány évvel idősebb tanítványaik tevékeny, alkotó bűvkörében. Mindenekelőtt Újszászy Kálmán, Nagy Barna, Szabó Zoltán, Szabó Lajos, Koncz Sándor, Tárczy Árpád, Bálint József, Jakob Károly, Urbán Barnabás, Hegyi József, Palumby Gyula, Bertha Zoltán, Maller Sándor, Harsányi István, Bakos József, illetve Czegle Imre, Nagy Dezső és Román János alakja tűnik föl előttünk Takács Béla elindulása idején. Felkészülésében, útra indításában nagy szerep jutott a sárospataki Rákóczi Múzeum muzeológusainak (...), akik közül nem egy országos nevű tudós, kimagasló szervező egyéniség is volt. Ilyen vonatkozásban Bakó Ferencre, Dankó Imrére, de főleg Balassa Iványra kell gondolnunk (...).

(Dankó Imre: Emlékezés egy tudós lelkipásztorra = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 1. szám, 41–45. o.; részletek)

Deme László (1921–2011) nyelvész

Mi is a *patakiság*? Mi az, ami időn és téren át összefűz és összetart bennünket, mindannyiunkat, hetvenöt élő és további háromszázhetvenöt halott évjáratot, összesen négyszázötvenet immár? Szokás az iskolák rangját a kiemelkedők számával jellemezni. Nos, Patak nemigen maradna le ebben a versenyben sem. Dicsőségtáblájára nagy nevek, tiszteletet parancsoló nevek róhatók fel. Mégsem ezt tartom a legfőbb értékmérőnek. Én az igazi rangot a zömmel mérném: hogyan állt és áll helyt a volt növendék, a széles sokaság, ki-ki a maga posztján. Mert immár ötödfél évszázados története során a mi alma materünk, felnevelő anyánk ezzel sem vallott soha szégyent... Patak fiai (s újabban: leányai is) helyt álltak a mindennapokban, folyamatosan öregbítve a patakiság hírét-nevét. Hogy ki hová került, a vezérkarba-e a térképasztal mellé, vagy a lövészárokba, a közvetlen tűzvonalba, azt sokukról a történelmünk szeszélyét jellemző hányatott egyéni sorsa döntötte el. De hogy ott, ahová vetette, hogyan állta meg a helyét, hogy megtartotta-e emberségét akár az embertelenség közepette is: az már őt magát jellemezte. Mint egyént, mint embert; de mint Patak nevelte egyént, mint Patak indította embert. S tudjuk: alig valaki cáfolt rá erre az emberséget jelentő patakiságra.

Ezt igazolták az állami irányítás idején kikerültek, és a továbbiakban, az egyházi irányítás alá visszakerültek tömegei is. És szaporodnak a jelei annak, hogy a kivált utódintézmény érthető külön jegyei alól is kiütközik az az – immár újabb jubileumához közelítő – több évszázados pedagógiai hagyomány, amely lehetővé teszi, hogy a közös gyökerekből hasonló hajtások fakadjanak; ellenségeskedés helyett nemes versenyben egymással. S ez így van jól. (...)

(...) a (...) patakiságnak egymást erősítő kettős jellemzője: az emberség szolgálata és a szolgálat embersége. Amit a pataki tanárok azért tudtak átörökíteni folyamatosan, mert zömük pataki diákként szívta magába, s így szervesen és folyamatosan örökítette tovább és tovább.

(Deme László: Az emberség szolgálata és a szolgálat embersége. Gondolatok a patakiságról = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 3. szám, 91–92. o.; részletek)

Dienes Dénes egyháztörténész

(...) 1857 nyarán útnak indult a *Sárospataki Füzetek*. Első szerkesztője, Erdélyi János a pataki főiskola tanára volt. Erdélyi akkor a „bölcsészet és nevelés" tanáraként dolgozott itt, országos hírnévnek örvendő irodalmár, az MTA és a Kisfaludy Társaság tagja volt, a legkitűnőbb magyar esztétikusok és kritikusok egyike. A kiadói felelősséget Hegedűs László alsózempléni esperes és Szeremley Gábor „hittanár", azaz a dogmatikai tanszék vezetője vállalta magára.

A szerkesztői szándék így fogalmazódott meg a folyóirat alcímében: „*Protestáns és tudományos folyóirat*", mely „*Egyház és nevelés, tudomány és irodalom körében*" óhajtott tanulmányokat, cikkeket, közleményeket közreadni. Erdélyi János a szellemi megújulásba vetett erős hittel vette kezébe a tollat, s az általa vezetett irodalmi-tudományos vállalkozást az ébresztés eszközének vallotta: „*…ha emez, az országnak központjától messzi eső kis városban, mely még csak megyei főváros sem, veti föl magát a tünemény, ez oda látszik mutatni, hogy az irodalom iránti közönynek, a vidékek szellemi pangásának ütött a végóra: de másrészről örömmel sejtjük, minő vallásos és egyházi buzgóság fog majd nyilatkozni más helyeken, melyek Sárospatakot szellemi tevékenység dolgába mindig meghaladták*." Ezt az ébresztést a tudomány és hit harmóniájában kívánta folytatni Erdélyi János: „*…a tudomány oly mély bensőség, mint a hit,*

s ha ez szent, amaz igaz, sőt csak az igaz, ami szent, és megfordítva: így emberi méltóság nélkülök nem is képzelhető."

A tudományos folyóirat belső szerkezete így oszlott meg: egyház és hittan: egyháztörténet; nevelés, tanügy: bölcsészet, műtörténelem, művészetek, irodalom: könyvismertetés, bírálatok: vegyes közlemények. Ezen a széles skálán igyekezett a „meghibbant protestantizmust" lábra állítani. Azt a protestantizmust, mely „*vallásfelekezet, tudomány és élet is egyszersmind.*"

(Dienes Dénes: A Sárospataki Füzetek története (1857–1905) = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 2. szám, 42–47. o.; részlet)

Egeresi László teológus

Tavaly Izráelben egy rendkívül jól felkészült idegenvezető (...) Jordániára mutatva így szólt (...): „ha valaki meg akarja ismerni a bibliai Izráel történelmét, akkor a Jordán túlsó partját is be kell járnia." Ezek a szavak jutottak eszembe, amikor debreceni kollégám könyvét [*Hodossy-Takács Előd: Móáb*] a kezembe vettem. Még a teológiai oktatásból is jócskán kimarad a Jordántól keletre fekvő területek történelmének és bibliai tradícióinak a vizsgálata. Ilyen szempontból hiánypótló alkotás született. Magyarországon ugyanis Rosenblüth Márton 1938-ban publikált *Móáb népe és története* című művének megjelenése óta senki nem foglalkozott ezzel a témával. Azóta pedig sok minden történt a bibliakutatásban. (...) Egyrészt „felfedezték", pontosabban elkezdték felfedezni a Jordánon túli területeket. (...) Bár aránytalanul kevés a feltárt terület a Jordán nyugati oldalához képest, megindult egy olyan folyamat, amely egyre több fekete foltot világít meg a térkép e részén. A másik az izraeli történetírás, illetve a korábban „bibliai régészetnek" nevezett diszciplína teljes átértékelése. Huszonöt-harminc éve a régészek „egyik kezükben az ásóval, másik kezükben a *Bibliá*val végezték a feltárást." (...) Bibliai személyeket, eseményeket, helyeket próbáltak kiolvasni a feltárt adatokból. (...) Elsősorban az újabb izraeli régésznemzedékek teljesen szakítottak ezzel a felfogással (...). A feltárt adatokat elemzik, ennek során segítségül hívják forrásként olykor a *Bibliá*t is, de már teljesen közömbös, hogy az eredmények megerősítik vagy cáfolják a *Biblia* által leírtakat. Olyan Izrael történet is létezik már, amely egyenesen két történelmet ír le (Liverani tollából): A *Biblia* által leírt történelmet, s Izráel külső forrásokból összeálló történelmét. A kettő között olykor jelentős különbség van. S mivel a régi nézetnek is jócskán vannak hívei, a történelemfelfogás körül zajló disputa az ún. minimalista-maximalista vita néven még ma is tart. Ezen a ponton kapcsolódik a történetünkbe Hodossy-Takács Előd a maga koncepciójával (...).

(Egeresi László: Ismeretlen föld a Holt-tengertől keletre = Zempléni Múzsa, X. évf. 2010. 2. szám, 89–91. o.; részletek)

Enghy Sándor teológus

Hankiss Ágnes is úgy kezdi könyve [*A szív csökönyösei*] előszavát, hogy témája előtanulmányait említi. Én csupán azért járok el hasonló módon könyve ismertetése elején, hogy ne ringassam hamis hitben az olvasót, ha ezeket a sorokat értelmezi. Református Teológia tanára vagyok országunk északkeleti régiójában. Ez azért érdekes, mert a tény árulkodó: meghatároz a vidék, ahol élek. Problémákra keresek választ és megoldást az élet azon területén, ahol a tudásból fakadhat valami. Oktatási intézmény részeként tanítok. Sokszor tanulva, azt mutatva, hogy együtt van értelme ennek is. Olyankor, amikor egyetlen út a megújulás, mert más már nem segít. Ezen pedig politikai vagy gazdasági reformok helyett a reformáció útja a célravezető: vissza a Bibliában kijelölt útra (...). Ezen a területen paradigma számomra a zsidóság útja, irodalma, de helyemből adódóan sajátos módon. Hallgatóink elsődleges tájékozódási pontja az Ószövetségi Tanszékből következően a Héber Biblia, a maga összefüggéseivel együtt. (...)

Hogyne lennének fontosak a szerző számára a maránnusok, „a régi Spanyolországban csupán látszatra megkeresztelkedett, eredeti vallásukhoz hű zsidók" történetei. A „senkiföldje hősei"-ről azt tudjuk meg a könyvből, hogy ők azok, akik „lázasan és görcsösen akarnának tartozni valahová; de minél mélyebbről szakad fel és áldozatosabb az akarás, annál kisebb az esély, hogy sikerül is." Hihetetlen mennyire ráérez a jelenség a kor legaktuálisabb problémájára: befogadás utáni vágy az egyik oldalon és értetlenség a másikon. Mennyi harc ezen a területen a kapcsolatok minden szintjén. A maránnusok esete magában hordozza mindegyiket. Az otthonra vágyó lélek harcait a „sehol sincsenek igazán otthon" keserű eredményével. „Az Én és a Másik életteljes találkozása, a szeretet principiuma" alig fellelhető ma. Hiányától szenvedünk. Hogyne kellene írni róla életszerű történetek elgondolkodtató példáin érzékeltetve a jelenséget.

(Enghy Sándor: Zsidó szellemtörténeti kalandozások = Zempléni Múzsa, XV. évf. 2015. 3. szám, 28–34. o.; részletek)

Falus Iván pedagógus

Közel húsz év munkájának eredményét fogja kezében az olvasó. Az elméleti beágyazottság és a gyakorlati munka kölcsönhatása kedvezően hatott könyvének megalkotására. Erdei Róbert könyvének címét [*Reziliencia és iskolakezdés*] kétféleképpen értelmezhetjük. Gondolhatjuk, hogy a rezilienciának az iskolakezdésre gyakorolt hatását vizsgálja a szerző. Ha az empirikus kutatás tárgyára vagyunk kíváncsiak, akkor teljesen jogos ez az értelmezés. Ha azonban azt szeretnénk tudni, hogy milyen területekről szerezhetünk hasznos ismereteket a könyvből, akkor szélesebbre kell tárnunk értelmezésünk kereteit. Sokkal többet tudhatunk meg ugyanis a rezilienciáról, mint amire az iskolakezdéssel összefüggésben szükségünk volna. Reményeink szerint a közelmúlt felsőoktatási környezete, a munkatársak nyitott együttműködése gazdagító hatással bírt a témakör folyamatos fejlesztésére.

De mi is a reziliencia? Gyakorta tapasztaljuk, hogy egyes gyermekek sokkal jobb eredményt érnek el, mint amit értelmi képességeik, motivációjuk alapján elvárnánk tőlük. Más esetekben viszont ez az eltérés épp ellenkező irányú. A reziliencia az egyik oka ezeknek az eltéréseknek, azaz, hogy az egyes gyermekek milyen mértékben képesek megküzdeni az előttük álló nehézségekkel.

Sikeresen ad választ számos fontos kérdésre a könyv. Egyrészt, hogy a fejlődési rizikónak kitett, de rezilienciát mutató gyermekek hatékonyabbak-e az iskolai beválásukat illetően, mint azok, akik rizikósnak tekinthetők, de nem reziliensek? Könnyebb-e az iskolakezdés átmeneti időszaka a rezilienciával jellemezhető gyermekeknek? Másrészt, alkalmas-e a kognitív képességek magasabb szintje egyfajta védőburkot jelenteni a gyermekek számára, tehát a jobb képességekkel bírók sikeresebbek-e az iskolai beválásban? Harmadrészt, hogy a reziliencia és a jobb kognitív képességek összefüggenek-e? Negyedszer, fejleszthető-e a reziliencia, illetve a kognitív képességek olyan módon, hogy ez a hatékonyabb iskolai beilleszkedésben is tetten érhető legyen?

(Falus Iván – Hauser Zoltán: Pedagógiai kérdések és válaszok a rezilienciáról = Zempléni Múzsa, XXIII. évf. 2023. 2. szám, 90–92. o.; részlet)

ifj. Fekete Károly teológus

(...) Czövek Lajosnak zsoltár-indítású lett az útja és a Sárospataki Református Tanítóképzőbe vezetett, ahol oklevelet szerzett és pályája kezdetén a kántorkodásból is kivette részét (kiváló tanárának, Bolvári Zoltánnak köszönhetően a diák istentiszteleteken ő orgonálhatott). Mély és gazdag gyökerekkel ment tanárnak Hajdúnánásra és Karcagra. Benne volt az állhatatos tanulás-vágy, az elszánás. Ezt erősítették zeneakadémiai tanárai: Ádám Jenő, Gárdonyi Zoltán, Vásárhelyi Zoltán, majd Bárdos Lajos, akik tovább táplálták identitását, egyenességét és érzékenységét, amivel Debrecenbe érkezett és katedrára meg karvezetői dobogóra állt a képzőben, a zeneművészeti szakiskolában, a Kossuth Gimnáziumban, majd pedig a Tanítóképző Főiskolán.

(...) Dávid 55. zsoltára, (...) az emberi érzékenység zsoltára. Invokációja Istenbe kapaszkodás, szövetségesre vágyás, segélykérés. A szabad élethez szokott zsoltáros szenvedett az ellenséges légkörtől a beszorított körülmények között, amikor idegen fogantatású gondolatok miatt, hatalmi érdekből korlátozottá vált a választott nép körében a gondolat-, a szólás- és a vallásszabadság, amikor behatárolttá vált a mozgástér, gúzsba kötötté lett az élet. Amikor a sok szempontból hozzá közel álló, egy közös ügyben forgolódókban sem bízhatott meg maradéktalanul, mert gyanakodtak vagy irigykedtek rá. Látott a zsoltáros maga körül kisszerű torzsalkodásokat, vádaskodásokat, hétköznapi rivalizálásokat, az uralkodó csoportokhoz való elvtelen viszonyulásokat.

Nem csak a bibliai kor sajátjai ezek. De – hála Istennek – mindig akadtak és akadnak olyanok, akik megpróbálják a csökevényeket, a kifogásokat, a nyafogást, a talmit eltakarítani. S még ilyenkor is tudnak közösségeket, akár kórusokat is formálni, nagy elszánásokat és nagy erőket mozgósítani. Kitermelik ezek az idők azokat, akik mernek, akik tesznek, akik nemcsak szónokolnak, hanem alkotnak, akik nemcsak követelnek, hanem adnak is, akik áldoznak, akik hisznek. Czövek Lajos is ilyen ember volt.

(ifj. Fekete Károly: A Psalmus Hungaricus vigasztaló üzenete. Czövek Lajos (1918–2008) emlékezete = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 1. szám, 65–68.; részletek)

Fodorné Molnár Márta balettművész, táncpedagógus

A táncművészet – a többi művészeti ághoz hasonlóan – igyekezett az új évszázad elvárásainak megfelelni. Elvetette a klasszikus balettet, amely a legharmonikusabb formanyelvet használta – az „en dehors"-t, a lábak kifelé forgatottságát, a tökéletes tengelyt, amely mentén a test körbeforgatható volt, valamint a klasszikus pózokat, amelyek arányai megfeleltek az aranymetszés szabályainak –, mivel ez a táncnyelv csak az eszményi szépség, az idilli kifejezésére volt alkalmas. Ezt a hagyományt törte meg először Isadora Duncan, elsősorban a táncművészetről vallott filozófiájával, s az ezt alátámasztó tánctechnikai újításaival. Többek között a „parallel lábtartással", és a „kontrakcióval" (a tengely meghajlításával), amely már a diszharmónia megjelenítésére is képes volt és beláthatatlan utat nyitott meg követői számára. A táncművészet mai, új irányzatai közül egyik sem születhetett volna meg a tánc akkori forradalma nélkül.

A táncművészetben a 19. század végére eltűntek az ihletett romantika csodálatos remekművei (A. Adam – J. Perrot: *Giselle*, H. Loevenskjold – A. Bournonville: *Sylfiden*) és két ellentétes tendencia vált megfigyelhetővé. Oroszországban, a cári udvarban, virágkorát élte a balettművészet, mint egyetlen szórakozási lehetőség. Utóromantikus – klasszikus előadások jöttek létre, amelyek elsősorban Marius Petipa (1820–1910) koreográfus nevéhez kötődtek: *Esmeralda, Don Quijote, Raymonda, Bajadér, A fáraó lánya, Csipkerózsika, A hattyúk tava, Diótörő*. Ezek minden tekintetben „nagy", 3-4 felvonásos balettelőadások voltak, pazar látványelemekkel, nagy létszámmal, és komoly technikai tudást követeltek meg az előadóművészektől. Mesék, idillikus történetek feldolgozásai voltak ezek a koreográfiák, de közülük három mű kiemelkedett költőiségével is (*Csipkerózsika, A hattyúk tava, Diótörő*). Mind Csajkovszkij igényes, magával ragadó zenéjére készültek (...). Nyugat-Európában, a cári udvarral szemben, a balett teljesen háttérbe szorult.

(Fodorné Molnár Márta: Modern táncművészeti törekvések Európában és Magyarországon a 20. század első felében = Zempléni Múzsa, XII. évf. 2012. 4. szám, 63–75. o.; részletek)

Forray R. Katalin nevelésszociológus

A jelentős terjedelmű kötet [*Pedagógusok az 1918–1919. évi politikai forgószélben. Tanítóképzők a forradalmak, az idegen megszállás és az ellenforradalmi számonkérés idején*] dupla címének megfelelően a tanítóképzésnek, egyáltalán az iskolák történetének azt a szakaszát mutatja be, amely országunk újkori történelmének is megrázó, még mindig nem eléggé ismert fejezetében játszódott. Csak a legújabb történészi munkák tárgyalják alaposabban az elmúlt évszázadnak ezt a szakaszát, amely a későbbi periódus, a szocializmus megértésének is egyik alapját jelenti. Hiszen a Horthy-korszakban a tanácsköztársaság rövid, de viharos szakaszában okkal vagy ok nélkül politikai alapon elbocsátott tanítók egy részének fellebbezése sikerrel járt. Ugyanígy sikeres volt a Rákosi-korszak kezdetén a Tanácsköztársaság kevés túlélő pedagógus hívének fellebbezése is. Mintha ritmikusan ismétlődnének ezek a korszakok.

A könyv – eltérően a történészi munkák többségétől – ritkán engedi szóhoz jutni a szerzőt. Főleg dokumentumokat mutat be: a korszak különböző helyi lapjait, a hatóságoknak írt mentegetőző, de főleg feljelentéseket tartalmazó leveleket, a forradalmak utáni kihallgatások jegyzőkönyveit. Ez a módszer közel hozza, élővé teszi a vizsgált korszakot.

Az öt fejezet a forradalmak előzményeit és utóéletét taglalja részint a történet tartalmi vonatkozásai nyomán, részint időrendben. Az első négy fejezet a történeti eseményeket mutatja be, az ötödik pedig egyéni sorsokat, pályaíveket elemez. (...)

Donáth Péter könyve nagyon tetszett. Nemcsak mert szakmánk szerint magunk is tanárok vagyunk, hanem mert az emberi sorsokban szinte mindnyájan magunkra ismerhetünk. Mindegy, ki melyik oldalon áll (a szerző talán közelebb érzi magához a baloldalt, magunk talán megértőbbek vagyunk a másikkal szemben is), mert a tanulság általánosabb. Megpróbáltatások között is embernek maradni – kihívás, amelyre mindkét oldalon találunk követendő példát. Ezért ajánljuk Donáth Péter szép könyvét tanárnak és nem tanárnak egyaránt.

(Forray R. Katalin – Kozma Tamás: Tanítók és tanítóképzők, 1918–1919 = Zempléni Múzsa, XX. évf. 2020. 3. szám, 81–83. o.; részletek)

Frisnyák Sándor (1934–2024) geográfus

Tokaj-Hegyalja táj- (természeti erőforrás-) használata és térszerkezete már a késő középkorban, a 14–15. században elkülönült a környezetétől. A 16. század végén – a tájenergiák, a természeti erőforrások használata és működési rendszere alapján – az összetartozó

kistájcsoport topográfiailag körülhatárolható, amelynek területe 870-890 km² és egészen napjainkig fennmaradt. Az abaújszántói Sátor-hegytől a Tokaji-hegyig és onnan az újhelyi Sátor-hegycsoportig terjedő *gazdaságföldrajzi mikrorégió* lényegesen nagyobb, mint például az 1641. évi szőlőrendtartásban és az 1737-es királyi rendeletben rögzített terület. Az első terület-megállapítás a jellegadó szőlő- és borgazdaság korabeli adatbázisára épült (415 km²), amelyből kimaradt a kevesebb szőlőterülettel rendelkező Szerencsi-dombság és a Felső-Hegyalja településcsoportja (Erdőhorváti, Sárospatak, Sátoraljaújhely stb.). Az 1737-es királyi leiratban már csak Szerencs és környéke maradt ki, így az akkor meghatározott gazdasági mikrorégió területe 736-756 km²-re növekedett, majd a 19. század közepére-végére már elérte a mai kiterjedését. Tokaj-Hegyalját a történészek a meghatározó jelentőségű szőlőhegyek (promontóriumok) térfoglalása alapján *monokultúrás* vagy *monokultúra-jellegű* (bor-) régióként határozták meg, figyelmen kívül hagyva, hogy a szőlőföldek legnagyobb kiterjedése (=14 000 kat. hold) idején, a 18. században az összterület egytizedét sem foglalták el (...).

A társadalom- és történeti földrajzi elemzések alapján Tokaj-Hegyalja *polikultúrás mikrorégióként* fogható fel, amely markánsan *elkülönül a szomszédos tájaktól*: a Zempléni-hegység (a középkori Nagyerdő) és a Hegyköz erdőgazdasági, a Bodrogköz és a Taktaköz ártéri gazdálkodást folytató, és a Harangod gabonatermelő területeitől. (...) A Tokaj-hegyaljai mikrorégió tehát olyan *térszerkezeti egység*, amely különböző természetföldrajzi kistájakból, kistájrészekből szerveződött, és a társadalmi-gazdaságföldrajzi jelenségek és folyamatok alapján *összetartozó területet* alkot.

(Frisnyák Sándor: Tokaj-Hegyalja történeti tájhasználata és térszerkezete (895–1920) = Zempléni Múzsa, XXIII. évf. 2023. 2. szám, 5–15. o.; részletek)

Fügedi János (1953–2025) néptánckutató

Lábán esztétikájának alapja három szabályos kristály – mindhárom magában hordozza az ókor abszolút szépségeszményét, az aranymetszés arányát. Pitagoreusi értelemben a szabályos testek az univerzális lét archetípusai, az isteni lélek manifesztumai: a tetraéder jelenti a tüzet, az oktaéder a levegőt, a kocka a földet, az ikozaéder a vizet, a dodekaéder pedig a kozmoszt. Lábán egész életét az ezoterikus világkép hatotta át, ennek szellemében alkotott és kutatott. Nyilvánvalóan hatott rá a kozmikus kristályok és a világharmónia között felállított megkapó párhuzam, amelybe a mozdulatok harmóniáját kívánta beilleszteni. Figyelemre méltó az összefüggés: az európai történeti zenei skálák Pitagorasz zenematematikája nyomán épülnek a kromatikus, 12 félhangból álló skálára, Lábán ikozaéderen alapuló lendületskálái pedig 12 mozdulatból állnak, és az utolsó mozdulat visszatér kiindulási helyére. A befejezettnek éppen nem tekinthető lejegyzési kísérleten túl a könyvben Lábán a tánc térbeli-formai elemzése révén esztétikai tartalmakat is felmutat.

Minél jobban megismerjük, annál szédítőbb a Lábán által feltárt térhasználati rendszer gazdagsága. Lábán a táncalkotás és a vele összefüggő táncelmélet olyan forradalmi távlatait nyitotta meg, amely az esztétikai vonzás-taszítás késztetését, vagy a táncmű verbalizálható cselekményét tovagörgetni szánt funkcionális-pantomimikus mozdulatalkotást messze meghaladva egészen új alapra helyezi a kompozíció lehetőségeit. Világa – feltehetőleg annak rendkívüli bonyolultsága és transzponálhatósága miatt – teljességében még feltáratlan. Elmerülni benne és felszínre hozni változatait egyszerre szórakoztató kaland és szellemi kihívás. De Lábán a harmonikus kristályokat csak keretnek szánta. A tánc igazi tartalma mindig a lélek rezdülése, megjelenése pedig a lendület és az egyensúly játéka.

(Fügedi János: Az európai tánckultúra mérföldköve = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 4. szám, 67–69. o.; részlet)

Füredi János pszichiáter

Ez a történet Aquileiában kezdődött 1984-ben vagy talán még korábban. Azon az őszön megtisztelő meghívást kaptam a Közép-európai Kulturális Intézettől, amely az olasz-jugoszláv határon fekvő Goriciában működik, s ott rendezi meg évente konferenciáit. Ez alkalommal a közép-európai kultúra és a pszichoanalízis összefüggéseit vitatta meg a művészettörténészekből, pszichológusokból, irodalmárokból, pszichiáterekből és más szakértőkből álló tudós társaság. A konferencia egyik szünetében Paneth Gáborral kirándultunk a közelben fekvő Aquileiába. Hihetetlen élményben volt részem. A 14. századi bazilika alatt még két rétegben fekszenek a múlt emlékei. A pazar kora keresztény korabeli mozaikokban magam is nagy élvezettel gyönyörködtem, de a csoda akkor kezdődött, amikor Gábor elkezdte fordítani a spirálok és keresztek rejtélyes üzenetét. Amikor az addig érthetetlen hieroglifek értelmet kaptak, és rájöttem, hogy mindazok az általam is számtalan alkalommal látott jelek az azt olvasni tudók számára mi mindent közvetítenek. Úgy éreztem magam, mint aki egy beszélgetésnél eddig is jelen volt, de képtelen volt fölfogni, hogy mi zajlik körülötte, milyen üzenetváltás részese lehetett volna eddig is, ha értette volna ezt a nyelvet.

Az élmény egy régen izgató kérdést elevenített fel: vajon mi pszichiáterek, pszichoterapeuták értjük-e mindig betegeink üzenetét? Nem fordítjuk-e át mondanivalójukat saját kultúránk tolvajnyelvére ahelyett, hogy mi helyezkednénk a páciens világába? Empátiakészségünk nem szűkül-e csupán a pszichológiai beleérzésre és nem hanyagoljuk-e el a kulturális környezetet? Egyáltalában foglalkozunk-e a kultúrával, amely befolyásolja betegeink gondolkodását és a kultúrával, amelyre egyre nagyobb hatást gyakorol a mi szakmánk is?

(Füredi János: Apollón védelmében = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 1. szám, 90–92. o.; részlet)

Gárdos-Orosz Fruzsina alkotmányjogász

Bibó maga az ötvözet. Sokszor vádolják azzal, hogy naiv politikatudós, politikus, de sokszor mondják róla azt is, hogy elméletei azért nem elég kifinomultak, mert nem csupán tudós, de egyidejűleg gyakorlati szakember is kívánt lenni. Azonban éppen ez a tulajdonság, törekvés emeli Bibót klasszikussá. Ez a sajátos szemléletmód teszi lehetővé az állam, a társadalom és a politikatudomány ügyének előmozdítását. Bibó gondolatai a maguk idejében sokszor életképtelennek bizonyultak, de nem azért, mert helytelenek. Bibó nem művelt sikeres politikát. Elméletei egy jól felkészült tudósember szintetizáló alkotásai. Bibó azért halhatatlan példa, mert jól tudott gondolkozni. Ez a követendő értékrendbe ágyazott logikus gondolkozás a legfontosabb, megkérdőjelezhetetlen érdeme. (...)

A politikában a felelősség kérdését a jog szabályozza. Bibó elit-definíciója azonban a politikai mellett a tudományos és a művészeti elitet is magában foglalja, így természetesen

a felelősség definícióját sem szűkíti a jogi felelősségre. Egy társadalom csak akkor működik megfelelően, ha vezetői felelősek a társadalom többi tagjának, tagjáért. Egy társadalom elitjét a felelősség láncolja a „tömeghez". A bibói szemlélet szerint az elit a társadalomtól kapja a „megbízatását", és megbízatásának lényege, hogy az általa képviselt értékeket annak közvetítse. A rendszer tehát úgy néz ki, hogy a társadalom a demokratikus értékrend alapján kiválasztja azokat, akikről azt gondolja, hogy ezt az értékrendet következetesen tudják képviselni, és adott esetben másoktól is elvárni, kikényszeríteni. Az elit pedig a bizalom, illetve az annak megtestesüléseként megjelenő állások fejében felelős lesz mindezekért a feladatokért. A tömeg tehát, értékelve azt, hogy vezetőre van szüksége, azokat az embereket választja ki, akiket képesnek tart a feladatok elvégzésére, nevezetesen arra, hogy képviseljék és közvetítsék az értékeket a munkájuk során.

(Orosz Fruzsina: Az értelmiség szerepe és felelőssége Bibó István gondolatvilágában = Zempléni Múzsa, V. évf. 2005. 2. szám, 5–11. o.; részletek)

Gerő András (1952–2023) történész

1914 nyár végén (...) a társadalom széles rétegei is helyeselték a háborút, s az emberek úgy gondolták, hogy egy hosszú békekorszak után itt az ideje fegyverrel orvosolni az elszenvedett és nemzetinek tekintett sérelmeket.

A háborút helyeslő hangulat a művészeti életben is megjelent. Lelkesítő dalok, kuplék születtek, és a színházak is igyekeztek kivenni a részüket a háború iránti elkötelezettség erősítéséből; törekedtek olyan darabokat színre vinni, amelyekről úgy gondolták, hogy összecseng közönségük igényeivel. Azok a színművek, amelyek ebben az időszakban születtek, egyértelműen népszerűsíteni akarták a háborút, kritikátlanul igazolni akarták azt. Az volt a céljuk, hogy az érzelmi azonosulást elősegítsék, illetve megerősítsék. Mindezt köznapi értelemben lehet propagandának hívni, hiszen a bemutatott színdarabok célja nem az árnyalt jellemábrázolás és a többféle olvasat bemutatása, hanem az erősen didaktikus mondandó, a politikai cél melletti elköteleződés volt. Ezért írták, és ezért vitték őket színpadra. Persze a propaganda kifejezés helyett lehetne más szót is használni. Ezek a színdarabok a háború melletti hitvallásokat tartalmaztak, s így hívhatóak hitvallás színdaraboknak. (...)

A színház tehát viszonylag sok embert vonzott, s így üzletileg érdemesnek tűnt a háborús lelkesedést kihasználni. A megszületett és bemutatott színdarabok ezért kivétel nélkül magánvállalkozások voltak. Magáncégek – a színházak – rendelték meg őket magánemberektől, azaz a színművek íróitól. Nem állami megrendelésre készültek, noha tartalmuk és mondandójuk teljesen egybeesett a korabeli állami célokkal. A meglévő lelkesedést próbálták nyomatékosítani, érzelmileg tovább erősíteni. Nem arról van szó, hogy a színház teremtette meg a háború melletti kiállást, hanem fordítva: a színház a maga eszközeivel anyagi hasznot remélt a lelkesedés hangsúlyozásából.

(Gerő András: Nemzeti részegség. Háborús propaganda a színházban = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 1. szám, 5–20. o.; részletek)

Gunst Péter (1934–2005) történész

Ha azokat a körülményeket kívánjuk elemezni, amelyek a népi írók mozgalmának, a falukutató mozgalomnak a színrelépéséhez vezettek, némileg messzebbre kell visszamennünk a történelemben, legalább a kiegyezés körüli évekig, hiszen a kiváltó okok közül nem egynek a gyökerei idáig nyúlnak vissza. S persze nem csupán az időbeli kereteket kell tágasra nyitni, hanem a térbeli viszonyok és összefüggések közül is – legalább röviden – szemügyre kell venni azokat, amelyeknek szerepük volt mindebben, akár közvetlen összefüggésekről van szó, akár távolabbiakról, amelyek látszólag talán nincsenek is kapcsolatban a problémával.

Elsőként arra utalunk, hogy a 19. század hetvenes éveire egész Európában válságba került a gabonatermelés. Ennek oka az volt, hogy az észak-amerikai kontinensen a vasútvonalak kiépítésével, valamint az 1870-es évektől a gőzhajóknak a tengeri szállításban való túlsúlyra jutásával hirtelen hatalmas tömegű gabona piacra vitele vált lehetővé Európában. (...)

A válságtünetek Magyarországon is jelentkeztek. Az alacsony gabonaárak arra késztették a nagybirtokosokat, hogy 1870-1890 között fokozatosan csökkentsék az aratórészt. Az ezzel kapcsolatos elégedetlenséget növelte, hogy az 1848-ban föld nélkül felszabadult paraszti rétegek jó részének munkát adó infrastrukturális beruházások (vasútépítés, folyószabályozás, útépítés stb.) 1890-re lényegében befejeződtek, s így komoly földmunkás (kubikos) tömegek áramlottak vissza a mezőgazdaságba, s jelentkeztek a munkaerőpiacon, lenyomva ezzel a béreket. (...)

Illyés Gyula egy helyütt leírja, hogy ő akkor döbbent rá a magyar falu tragikus helyzetére, amikor évek után hazalátogatva látta, hogy abból a pénzből, amit ő egy alkalommal kiad a kávéházban, egy szegényparaszti család egy hétig él. Talán nem is volt igazán tudatában, milyen lényeges megállapítást tett. A korabeli Magyarországon gyakorlatilag a népesség 30-35 %-a kimaradt a nemzeti piacból.

(Gunst Péter: A népi mozgalom gazdasági–társadalmi gyökerei = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 4. szám, 5–11. o.; részletek)

Heltai Miklós agrármérnök

A tapasztalatok világszerte azt mutatják, hogy a természetes körülmények között felnőtt, vadon élő farkasok alapvetően nem veszélyesek az emberekre. A „veszélyes" szót viszont nem mindenki értelmezi ugyanúgy, ezért érdemes megvizsgálni a statisztikai adatokat. A ritkán és sűrűn lakott területeket is figyelembe véve körülbelül 17-18 ezer farkas él az Európai Unióban. Az emberek és a farkasok közötti találkozások naponta előfordulnak, de ezek nagy részét az emberek észre sem veszik. Statisztikailag Európában tízévente kevesebb mint egy végzetes balesetet okoznak a farkasok. A NINA (Norvég Természettudományi Intézet) rendkívül átfogó tudományos kutatásban (2001) foglalta össze az elmúlt 400 év emberek által elszenvedett farkastámadásait. 1950 és 2000 között 59 eseményt erősítettek meg Európában, a farkasok 38 esetben voltak veszettséggel fertőzöttek, a támadások közül öt volt halálos kimenetelű. A fennmaradó 21 esetből négy bizonyult végzetesnek, ezek mindegyike Spanyolországban történt. A nem veszettség miatti támadások szinte kizárólag olyan farkasokhoz kötődnek, amelyeket emberek etettek vagy provokáltak, illetve (például Lettországban és Litvániában) emberi fogságból szöktek meg. Míg az európai farkaspopuláció az elmúlt 30 évben növekedett, a farkasokkal kapcsolatos balesetek száma csökkent. Romániában, az egyik legnagyobb farkasállománnyal (körülbelül 3000 példány) rendelkező országban csak elszórtan érkeznek jelentések farkasok által megharapott emberekről. Ezek is olyan esetek, amikor állattartók próbálták elpusztítani

a farkasokat. Valójában a farkasok rendszeresen barangolnak Románia sűrűbben lakott területein incidensek nélkül, és Európában máshol is felbukkannak városok közelében. A farkasok jellemzően kerülik a találkozást az emberrel, mégis előfordul, hogy ember és farkas mindössze néhány méteres közelségbe kerül egymással, akár településekhez közeli élőhelyeken is.

(Patkó László – Heltai Miklós: Farkasok Magyarországon és Zemplénben = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 1. szám, 70–78. o.; részlet)

Hideg Éva jövőkutató

A jövőkutatás pozitivista paradigmája mint módszertani mintaleírás abból indul ki, hogy a jövőkutatás tudományos eszközök és módszerek segítségével tárja fel a jelenben még nem létező jövőt, azt a jövőt, amely majd nagy valószínűséggel meg is fog valósulni. Ehhez a tevékenységéhez fel tudja használni a múltról és a jelenről rendelkezésre álló ismereteket, az időbeni változás feltárt törvényszerűségeit – a trendeket –, amelyeknek a jövőbeni folytatását valószínűsítheti, hiszen a múlt, a jelen és a jövő genetikusan összekapcsolódnak, mert egymásból alakulnak ki irreverzibilis változások révén. A jelenben még nem létező jövő mégis lehet pozitivista jövőkutatás tárgya, mert a változások törvényszerűségei, ha némileg rugalmasak is, mégsem változtathatók meg. Az ember kénytelen elviselni az objektíve ráköszöntő vagy rátörő jövőt, de előre is tudja azt látni.

Ehhez a jövő- és világszemlélethez alkalmazkodva fejlesztette ki a *pozitivista jövőkutatás* a módszertanát és a módszereit, amelyekre a számszerű információk használata volt a jellemző. A szakértők, a jövővíziókat megmutató „think-thank"-ok tevékenységét is igyekezett a pozitivista paradigma úgy magába olvasztani, hogy azok akkor hasznosak és meglátásaik tudományosan helytállóak, ha azok a jövőben bekövetkeznek, vagy előidézhetők.

A pozitivista jövőkutatás mint tudomány, bár paradigmatikusan a tudományos módszertani mintáján munkálkodott, a gyakorlatában, az előrejelzéseiben a jövendőmondás feladatára vállalkozott. Ez az ellentmondásos helyzet nem volt sokáig fenntartható, mert az előrejelzések egyre inkább nem következtek be, jóllehet, a jövőkutatás tankönyvei egyre több és bonyolultabb módszerekkel teltek meg. A pozitivista jövőkutatás az 1980-as évekre eljutott oda, hogy formálisan ugyan megalkotta paradigmáját, de az a gyakorlatban egyre kevésbé vált be.

Az 1990-es évekre mind a társadalmi környezetben, mind a tudományos jövőkutatáson belül nyilvánvalóvá vált, hogy (...) a jövőkutatás csak paradigmaváltással oldhatja meg (...) társadalmi problémáit.

(Hideg Éva: A paradigmában gondolkodás haszna a jövőkutatásban = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 4. szám, 5–12. o.; részletek)

Hoppál Mihály etnográfus

Megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben a néprajz eredményeit nem vették figyelembe sem a társtudományokban, sem a gyakorlati politikában. Ennek egyik oka természetesen a tudományszak visszahúzódó, magát a politikától távoltartó jellegéből adódik, abból az előfeltevésből, hogy diszciplínánk történeti jellege eleve kizárja a mindennapi politikai gyakorlatban való részvételt. A történeti szemlélet önmagában még nem kell, hogy egyúttal múltba-fordulást is jelentsen, de ez volt a kényelmesebb álláspont. Különösen olyan évtizedek után, amelyek során a néprajzosok szeme láttára tették tönkre a parasztság munkaerkölcsét a kolhozosítás erőltetésével, majd amikor végre a falusi lakosság elfogadta a megváltoztathatatlannak ítélt helyzetet és kezdte jól működtetni a szövetkezeteket (és kiegészítésképpen a háztáji gazdaságokat), akkor ezt a rendszert is szétverték a hozzá nem értés bajnokai félreértett politikai céloktól vezéreltetve. Ha csak részben hallgattak volna az illetékesek az etnográfusokra, illetve ha egyáltalán megkérdezték volna őket, akkor talán sok mindent el lehetett volna kerülni. (...)

A hagyomány-alapú társadalom az egyenlőségen alapuló közösség építésstratégiai modellje, amelyben a hagyomány egy lokális közösség bizalmi tőkéje. A hagyomány a közösség önmegtartó ereje, ami nélkülözhetetlen a jövőben, és ami fontos szerepet tölt be közösségformáló, kohéziós öntudatosító hatásával. A hagyomány-alapú társadalom olyan értékvilágot, életminőségelvet közvetít, amelyben nem a materiális elemeknek, hanem a szellemi javaknak van inkább jelentősége, ez pedig erkölcsi rendet képes teremteni. Ezt a tudatos hagyományőrzést lokális szinten a jövőtervezők stratégiájává tenni, mégpedig a fenntartható hagyomány és hagyományokat megújító aktivitásokkal, amelyek szerves részét képezik a helyi gazdasági adottságok fejlesztésének és megerősítésének. Ez a jövő útja, nem a jelmondatok, hanem az értékmegőrző és teremtő cselekvés szintjén.

(Hoppál Mihály: Etnopolitika, lokális hagyomány és nemzetépítés = Zempléni Múzsa, XVII. évf. 2017. 1. szám, 5–10. o.; részletek)

Horváth Zita történész

Tóth István György több mint egy évtizeden át kutatta a katolikus missziós tevékenységet a kora újkori Magyarországon. Kutatásainak eredménye több tucat tanulmány és forráskiadvány (...). Jelen munkája [*Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*] a témára vonatkozó fontosabb, nyomtatásban már megjelent tanulmányait adja közre (...). A még életében tervezett kötet már csak a szerző sajnálatosan korai halála után jelenhetett meg.

A monográfia három tematikus részre tagolódik: az első a Hódoltság területén folyó missziós tevékenységet mutatja be, a második a királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség területének misszióival foglalkozik, míg a harmadik a szerzetesrendek szemszögéből elemzi a magyarországi hittérítést. (...)

A kora újkorban Magyarország különleges helyzetbe került. A mohácsi csatát követően az ország két, majd Buda eleste után (1541) három részre szakadt. Az ország területén osztozott a Habsburg Birodalom, az Oszmán Birodalom és létrejött az Erdélyi Fejedelemség. A politikai és közigazgatási megosztottság mellett a katolikus egyház számára a legnagyobb problémát és egyúttal kihívást a reformáció rohamos terjedése jelentette. A korábban szinte teljesen katolikus ország Róma számára missziós területté vált, csakúgy, mint az Újvilág. A 16. század közepén Európa-szerte megrendült a katolikus egyház pozíciója a reformáció sikereinek hatására, de a földrajzi felfedezések után számolni kellett a pogányok millióival. Az ortodoxok térítése is feladat lett az ortodox egyházzal történt sikertelen unió miatt. A tridenti zsinat után az ellenreformáció, illetve a katolikus megújulás különböző formáival találkozunk. A 16. században Róma kísérletet tett arra, hogy felállítson olyan hivatalt, amelynek a katolikus hit terjesztése és az „eretnekek" visszacsábítása lett volna a feladata. (...) A magyar katolikus egyház történelmének legnagyobb válságát élte ezekben az évtizedekben.

(Horváth Zita: Misszionáriusok Magyarországon a 17. században = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 2. szám, 91–94. o.; részletek)

Hörcsik Richárd egyháztörténész

„Habent sua fata libelli" – mondták a régi rómaiak. Nem is gondoljuk, hogy ma, 2006-ban mennyire aktuális ez az ókori bölcsesség. Az apropót a Sárospataki Református Kollégiumból a második világháború során „elszármazott", majd oda 2006-ban visszakerült ún. „hadifogoly" könyvek adják. (...)

(...) a sárospataki könyvek sajátos jelképpé válnak nemcsak a két ország kapcsolatában, hanem Oroszország és az Európai Unió vonatkozásában is. E könyvek először is „jogi precedenst" teremtettek. Hiszen Magyarország az első, amely nem pusztán a jószándék alapján kapta vissza a jogos tulajdonát. Többek között a pataki könyvek kellettek ahhoz, hogy az Orosz Parlamentben elinduljon az ún. „restitúciós törvény" tárgyalása. S ennek a jogszabálynak a megszületésével vált lehetővé nemcsak a pataki, de minden hasonló eset megközelítése. Mert eddig csak „egyéni méltányosságból" juttattak vissza tárgyakat az egykori tulajdonosoknak. De a jogi precedens mellett van további olvasata is az ügynek. A sárospataki könyvek egyfajta mintát adtak az említett kulturális értékek feltárásához és pontos beazonosításához! Ez korábban ismeretlen volt. A Nyílt Társadalom segítségével ment végbe az a lassú forradalom az elszármazott kulturális értékek kezelésének ügyében, amely bizony még sokáig el fog tartani. Nem másról, mint egy jellemző szemlélet megváltozásáról van itt szó.

A pataki könyvek ügye más vonatkozásban is változást eredményezett: a kultúrdiplomáciai együttműködés területén. (...) A sárospataki könyveknek ez az „úttörő" szerepe sajátos módon, akarva-akaratlanul is, jól tükröződött abban a „menetrendben", amit a könyvek visszaszállítása, azok fogadása és átadásának ünnepélyes ceremóniája jelentett. Szokatlan módon, a fegyverek szállítására használt ládákban kerültek haza a könyvek. Még a diplomáciában is szokatlan módon, a budapesti ferihegyi repülőtéren katonai tiszteletadással fogadták azokat. S végül az átadás-átvétel hivatalos ünnepsége is rendhagyó módon, a legmagasabb állami és egyházi, társadalmi vezetők részvételével történt.

(Hörcsik Richárd: Hazatért sárospataki könyvek. Szempontok a kulturális kooperáció európai kiterjesztéséhez = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 1. szám, 87–89. o.; részletek)

Jákfalvi Magdolna színháztörténész

2012-ben – úgy mondtuk, hogy – Várkonyi Zoltán száz éve született és harminchárom éve halt meg. Az elmúlt évszázad egyik legendás színházcsinálója volt. Színészként, színházrendezőként, tanárként, filmrendezőként, műgyűjtőként, fordítóként őrzi azok emlékezete, akik együtt dolgoztak, együtt éltek vele. E kötet az emlékezést segíti mindazoknak, akik ismerték Várkonyit, s a megértést azoknak, akik a színházi múltat kérdezik. (...)

Az SZFE vizuálisan is izgalmassá változtatott emlékező terében tartottuk 2012. május 12-én a *Várkonyi 100* konferenciát, az első tudományos ülésszakot, amely Várkonyi alkotói életművét a tudományos narratíva elemévé tette. A konferencia céljául azt tűztük ki, hogy a kollegiális emlékezésekben, a baráti legendákban és a szakmai anekdotákban hagyományozódó városi emlékezet egészét tudományos beszédmódba forgassuk át. Ezzel szándékoztunk bővíteni a magyar színházról mint történeti folyamatról szóló gondolkodást, s árnyalni annak a korszaknak az eseménytörténeti megértését, amelynek dokumentumai bőségesek, rendszerezésük viszont kaotikus, nyilvánosságuk korlátozott, de így és ekként a hatalmi struktúrák működéséről éppúgy szólnak, mint alanyuk, Várkonyi Zoltán művészi pályájáról. (...)

Az évforduló eseményei hónapokig tematizálták, újraértelmezték Várkonyi Zoltán életművét. Májustól hetekig villóztak éjjelente a Vas utcában, az SZFE bejáratával szemben a Várkonyi híres cameoiból összeállított filmrészletek. A Szent-István körúton a Vígszínház homlokzatán hónapokig Várkonyi huszonéves óriásportréja köszöntötte a járókelőket. Több tucat színházi szakember, több mint száz önkéntes segítette, hogy a vetítések, az installációk, a beszélgetések, a konferencia azt a célt szolgálja, amit mindannyian fontosnak tartunk: Várkonyi Zoltán életművének megismerését.

(Jákfalvi Magdolna: A Várkonyi 100 elé = Zempléni Múzsa, XV. évf. 2015. 2. szám, 65–68. o.; részletek)

Jánosi Zoltán irodalomtörténész

Kölcsey Ferenc a maga fizikai törékenységében is a 19. századi magyar gondolkodás egyik legnagyobb lázadója volt. Mit üzenhet hát nekünk (...) a 21. század első évtizedének végén, a globalizáció Európájában? És melyik Kölcsey az, aki ma leginkább üzen? A költő? A szónok? Az író? A politikus? A filozófiai gondolkodó? A műfordító? Az esztéta? Természetesen valamennyi. Mert nem volt munkásságának egyetlen ága sem, amellyel ne forgatta volna meg óriási erővel a magyar világ lelassult kerekeit. Sokrétű életművének középpontjában mégis egyetlen szó állt, mint legfontosabb fogalom, amelyhez hozzámérhető az élet és a halál és hozzá a teljesebb világ; ez az egyetlen szó pedig: a „haza". (...)

(...) Kölcsey ugyan mindig a tágasabb Európára nézett, ám mégis a magyarsága volt az a törékeny csónak, amelyen át a csónakos fejfák árnyékából a magyar sors zavaros, véres, kormos vizein evezve, és szembeevezve az árral: a Habsburg ármánnyal, a kishitűséggel és a félelemmel, behajózott a jövő látomásába. És ott szigetet alapítva kitűzte rá a *Himnusz*t. És erről a szigetről kiáltotta rá a történelemre, hogy: Nem! Hogy nem kell a Habsburg hatalom, és nem kell a főnemesi gőg, és nem kell a tudatlan kisnemesek henyesége, sem az idegen szó, sem a jobbágyvilág. De kell a magyar nyelv és az örökváltság, kell a közteherviselés és a népképviselet, a szabadság és a tulajdon, és kell az európai haza. Igen, a haza. (...)

Maradjon hát közöttünk mindörökre (...) ez az egyszerre magyar és egyetemes erő, ami ugyanolyan érvénnyel üzen ma is, mint a 19. század első harmadában. (...) Azt üzeni, hogy a haza megvan, a haza itt van, és csak rajtunk múlik, hogy milyen sorsot szánunk neki a jövőben. Nincsen hát az a globalizálódó világ, amelyben ne érdemelne szobrot a korszerű Európát az elsők között ide álmodó Kölcsey Ferenc. Aki ugyanazt kiáltja ma is a történelemnek, mint saját korszakában. Magyarul, de már az Európai Unió hivatalosan elfogadott nyelvén. Azt üzeni, hogy „Nemzeti fény a cél. Hogy elérd, forrj egybe, magyar nép."

(Jánosi Zoltán: Kölcsey Ferenc szobra előtt = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 2. szám, 86–89. o.; részletek)

Kamarás István szociológus

A nyolcvanas évek végén és a rendszerváltás idején készült felmérések után 1997–98-ban 125 plébániára és 60 filiára kiterjedt kutatás keretében vizsgáltam a katolikus egyházközségi lelkipásztorkodást, és írtam erről „jelentést". Azóta is folyamatosan gyűjtöm a katolikus lelkipásztorkodásra vonatkozó tényanyagot (...), csaknem évtizede pedig a protestáns (elsősorban református) gyülekezeti lelkipásztorkodásra is kiterjedt kutatási tevékenységem.

A református gyülekezeti lelkipásztorkodásról szóló „jelentésem” elsősorban a tanítványaim által zömmel 2001 és 2007 között készült esettanulmányokra épül, amely 38 gyülekezet gyakorlatából, hitéletéből próbál megállapításokat tenni az „országos” helyzetre. A gyülekezetek között van egészen kicsi és egészen nagy, fővárosi és vidéki (az ország minden tájáról), református és katolikus vidéken működő, hagyományőrző és újító, és mint a „látleletekből” kiderült: elfogyó, vegetáló, stabil középszert képviselő, felfelé kapaszkodó, virágzó, ellenpéldának és példának nevezhető.

Az ilyenfajta kutatások sokkal inkább magam, munkatársaim és a meginterjúvoltak személyes tapasztalataira, vélekedéseire és véleményére épülnek, mint kemény adatokra. Ezekből az eléggé szubjektív, eléggé részleges „történetekből” próbáltam meg hiteles narratívát szőni. Az egyes egyházközségeken belül akarva-akaratlan szűk és némiképpen egyoldalú lett az adatközlők tábora, akik közül néhányak (elsősorban a lelkészek) eléggé szubjektív véleménye talán túlontúl is nagy hangsúllyal szerepelt, és az sem kizárható, hogy a legendák is színezik hitelességre törekvő történetemet. Így ezek az egyházközség-képek – miként a jelen tanulmányé is – valódiságukat, hitelességüket, reprezentativitásukat tekintve valahol az „ez van” és az „ilyen is van” közé helyezhetők. Amikor a katolikus egyházközségi lelkipásztorkodással vetem össze a reformátust, akkor elsősorban az 1997–98-as vizsgálódást veszem alapul, ami azt jelenti, hogy egy valamivel régebbi katolikus képet a valamivel újabb reformátussal.

(Kamarás István: Lelkipásztorkodás a református egyházközségekben = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 1. szám, 19–37. o.; részletek)

Karasszon Dénes (1925–2014) orvostörténész

Sárospatak (...) Balsaráti Vitus János, majd (...) Comenius munkássága révén kezdettől fogva nemzetközi hírnévnek örvendhetett a természetrajz-oktatás terén. Gesner *Historia animalium* című állattani munkáját (...) Kazinczy Ferenc (...) fordította magyarra; ismeretlenségben maradt kéziratos munkáját azóta is Patakon őrzik. A természetrajzot egyébként Patakon már 1708 óta – a Simándi István által Hollandiából hozott Laterna magica segítségével, vetített képek bemutatásával – tanították. (...) Soltész Jánosnak (1809–1879), a Sárospataki Református Főgimnázium iskolaorvosának (...) *Iskolai egészségtan* című könyvét 1839-ben a Tiszamenti Egyházkerület református iskoláiban tankönyvként bevezették, és (...) az iskolakórház vezetése, valamint az iskolaegészségtan oktatása mellett a természetrajz tanítását is vállalta. Ilyen hagyományokat őrző és fenntartó környezetben hogyne ragadta volna meg az ifjú Anghy Csaba Géza fogékony képzeletét az állatok különleges világa? (...)

Agrármérnöki oklevelét elnyerve Schandl József akadémikus tanársegédje lett az Állattenyésztési Tanszéken (1924). Innen lépett a főváros szolgálatába mint a Fővárosi Állatkert Emlős Osztályának vezetője (1930). (...)

Anghy Csaba Geyza (...) az Állatkertet – addigi „szórakoztató látványossági” szerepköréből kiemelve – biológiai tudományos állomássá fejlesztette. (...) 1956-ban a Fővárosi Állatkert igazgatójává, majd 1958-ban főigazgatójává nevezték ki. (...) küzdött az állatkertek tudományos jelentőségének, biológiai feladatkörének elismertetéséért, a szűk ketrecekbe zárt, szívszorítóan kicsire méretezett kifutókba szorított szerencsétlen állatkerti állatok jobb, természetes környezetet biztosító elhelyezéséért. (...) Nyugállományba vonulása (1968) után (...) ismeretterjesztő szakirodalmi működését kora előrehaladtával, széleskörű elfoglaltsága ellenére sem hagyta abba.

(Karasszon Dénes: Anghy Csaba Geyza, a Fővárosi Állatkert megmentője = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 3. szám, 88–91. o.; részletek)

Kiss Endre filozófus

Herder hatása saját korára felmérhetetlen volt, s ezt a hatást csak a felvilágosodás egészének hatásával lehetne összemérni. Nem tartjuk termékenynek, hogy ezt a két hatalmas hatást egymással összehasonlítsuk, mindenesetre voltak területek, amelyekben Herderé elérte a felvilágosodás áramlatainak egyeztetett és összefüggő hatását. Egyként osztozhattak Herderen a klasszikus német irodalom legfontosabb paradigmái (Goethe és Schiller), a romantikus irodalom paradigmái (az olyan értelmezések sem ritkák, amelyek Herdert már eleve romantikusnak tartják), de ugyanez a helyzet a klasszikus német filozófia paradigmájával is. (...)

Herder e rendkívül különös későbbi recepciótörténetét kapcsolatba kell hoznunk az inter-aufklérizmus problémájával. Hiszen éppen az inter-aufklérizmus az, amely Herder pozitív végeredményeinek nagy sorát egymástól független, ma úgy fejeznénk ki, eltérő nagy-projektumokként tünteti fel, amelyek mögött nem áll összefüggő paradigma, még ha az különbözik is a klasszikus idealizmus később szankcionálódó paradigmáitól. Valójában ezek összefüggő nagy-projektumok, amelyek sorozatát Herder az Inter-Aufklaerung nagy történelmi pillanatában önmaga alkotta meg, s amelyek egymástól való látszólagos függetlenségét részben ez a pozitív történelmi helyzet, részben az elméleti paradigmák kialakulatlansága már érdemileg (ha nem is kizárólagosan) meg is magyarázza. Ez újabb vetületét jeleníti meg Herder inkommenzurábilis teljesítményének, mégpedig demonstratív erővel. Az inter-aufklérizmus ugyanis általában lényeges, de valóban szinguláris, szigetszerű új felismerések sorozatát hozta magával, amelyek között azért lehetett koherencia vagy más összefüggés. Herder egyedülálló egyedisége ebben a vonásban is megmutatkozik. A későbbi klasszikus idealizmus „totalitás”-fogalmára emlékeztető szintézist tudott létrehozni egy ilyen totalitást létrehozó szisztematika és közös fogalmi apparátus nélkül.

(Kiss Endre: Úton Herder felé = Zempléni Múzsa, XX. évf. 2020. 3. szám, 5–10. o.; részletek)

Kónya Péter történész

Eperjes lakossága a kezdetektől vegyes összetételű volt. Még a városalapítás előtt létezett ezen a helyen szláv és magyar település egyaránt. Sőt, a város történelmi neve is a komoly számú magyar lakosságra utal, holott nem valószínű a rá vonatkozó legenda, amely szerint a helyi erdőkben tévedt el a Borics herceget üldöző II. (Vak) Béla király, aki az így talált sok eper után adta ezt a nevet a településnek. Hasonlóan magyarázták a közelben fekvő Borkút forrás elnevezését. A középkorban a német többség mellett ugyanígy itt éltek a magyarok és a szlovákok. A magyar polgárság száma a 17. század első felében nőtt meg jelentősebben, amit nem egy tény bizonyít. Például abból az időből több magyarul írt irat megtalálható a városi levéltárban, a városi tanácsban egyre gyakoribbak voltak a magyar névvel rendelkező polgárok és éppen 1647-ben épült a főtéren a város költségére új, hatalmas templom a magyar evangélikusok számára. A szatmári béke után a városból majdnem teljesen eltűnt a magyarság. (...)

Feltehetően a magyar nyelv használata akkoriban csak az egyes nemesekre, illetve polgárokra korlátozódott, ahogy arról később Kazinczy Ferenc is megemlékezett: „Eperjest az is nevezetessé teszi, hogy itt négy nyelv van divatban. Az igazság emberei, a papság, a tanítók és tanulók mindig deákul beszélnek, az uraságok magyarul, a polgárság németül, és tótul mindenki.” A reformkori eszmék és velük együtt a magyar nyelv iránti érdeklődés a 19. század első harmadában az Evangélikus Kollégiumból indult el. Olyan tanárok tanítottak ebben

az intézetben, mint Greguss Mihály, aki elsőként kezdett magyarul előadni egy evangélikus középiskolában. 1827-ben az ő pártfogása és elnöklése alatt jött létre az Eperjesi Magyar Társaság, amely fontos szerepet játszott a város kulturális életében, s rövid időn belül túlnőtte a Kollégium falait. (...) A társaságot egy időre betiltották, de a 30-as években még intenzívebben kezdett el működni.

(Kónya Péter: Eperjes magyarsága a századok során = Zempléni Múzsa, XVIII. évf. 2018. 4. szám, 5–11. o.; részletek)

Kovács Ilona zenetörténész

Marczi Mariann immár második lemezét adta ki az Odradek Records amerikai kiadó. Hasonlóan a *Splinters* (Szálkák) alcímet viselő elsőhöz – amelyen 20. századi magyar zeneszerzők (Bartók, Kodály, Lajtha, Ligeti, Kurtág, Jeney, Csapó) rövidebb lélegzetű zongoraművei hallhatók (...) – a *Past Visions* (Múltbeli látomások) címmel illetett korongon is többségében néhány perces karakterdarabokból épül fel a cd programja.

Ezúttal a 19. század romantikus zongoradarabjai felé fordult a művésznő figyelme: a kora romantikát Franz Schubert, az érett romantikát pedig Robert Schumann művei képviselik. Mindkét zeneszerző nagymestere volt a zongorára írt karakterdarabnak, a korszak egyik meghatározó, jellegzetes műfajának. Schumann alkotói pályájának első évtizedében (1830–40 között) csaknem kizárólag zongorára komponált, e művek legtöbbje pedig a hangszer irodalmát gazdagító karakterdarab. A ránk maradt Schubert-ábrázolások közül is jónéhány a zongora mellett ülve ábrázolja a bécsi mestert, vélhetően a karakterdarabok egy alfajával, táncdarabokkal szórakoztatva a körülötte ülőket. Az, hogy a zongorára írt zsánerképek és a hangszer virágkora éppen a romantika időszakára esett és ebben az időszakban teljesedett ki, egyáltalán nem a véletlen műve. Sok más ok mellett a zongora népszerűségét az segítette elő, hogy ekkoriban a művelődni kívánó ifjú polgárkisasszonyok neveltetéséhez hozzátartozott a zongorajáték elsajátítása, az instrumentum ezért (is) szinte minden tehetősebb polgári család szalonjában kötelező „bútordarab" volt. Ez pedig magával hozta, hogy a komponisták minél több tetszetős művet komponáljanak az egyre növekvő igények kielégítésére. A karakterdarabok műfaja praktikusnak bizonyult, hiszen általában egy-egy hangulatot, lelkiállapotot ragadnak meg, nagyrészük könnyen játszható, sok esetben pedig a korban divatos tánctípusokat követett. A lemezen a két fentebb említett szerző viszonylag kevéssé ismert és játszott művei hallhatók.

(Kovács Ilona: Múltbeli látomások. Marczi Mariann új lemeze = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 3. szám, 87–88. o.; részletek)

Kozma Tamás nevelésszociológus

A diszciplína, tudjuk, két dolgot jelent: tudományt és fegyelmet. Mégpedig a kettőt együtt: aki a tudomány presztízsében kíván osztozni, az alá kell vesse magát a fegyelemnek, amelyet a beérkezettek alakítanak ki és tartatnak be. De milyen diszciplína lehetett a rendszerváltozás előtti szociológia – a maga pártkontrolljával, kirekesztősdijével, bujkálásaival és gyanakvásával? Különösen, ha mint a vidéki egyetemeken, a rendszerváltás hajnalán éppen a marxizmusból érkezett? (...) A szociológia még hosszú ideig nem kellett a bölcsészkarok vezetőinek, ahogy sokáig a pszichológia vagy a pedagógia sem. (...)

S mert szűk szakma volt – akkor még nem társult hozzá a szociális munkás, szociálpolitikus –, egyúttal szűk és igen koncentrált volt a piaca is. Ami távolról nézve, egykor vidéki tanárként kívánatosnak tűnt – nemzetközi kapcsolatok, bennfentes információk, korszerű kutatásmódszertan, kutatási pénzek –, az közelről, sajnos, belterjesnek, sekélynek és korlátozottnak látszott. (...) Úgyhogy én (...) búcsút mondtam az egyetemi szociológusi pályának. (...)

Azt kérdik tőlem, hogyan lettem szociológus. Én meg azt kérdezem magamtól: szociológus lettem-e egyáltalán. Az, hogy sok mindenkit ismertem, ismerek, még nem jelenti azt, hogy céhbelivé váltam. Végiggondolva, hogy minek is neveztem magamat az idők során, voltam már tanár, hírlapíró (erről igazolványom is van), tudományos kutató, minisztériumi osztályvezető (nem voltam túl büszke rá). A képzettségemmel is van baj. Tanítóképzőt végeztem ugyan, de nem lettem tanító; teológiát is végeztem, de lelkész sem lettem. Legegyszerűbb az, ha középiskolai tanárt mondok; az a végzettségem is, és azt szerettem eddig talán a legjobban. A foglalkozásom? Régebben szívesen neveztem magam „nevelésszociológus"-nak; újabban inkább „társadalomkutató"-t mondok. Az előzőről nincs diplomám – igaz, ilyen diploma nincs is. Az utóbbi meg minden lehet. De ha valahol, valakik szociológusnak mondanak, még mindig megborzongok. Mint mikor az első szerelmünkkel találkozunk.

(Kozma Tamás: Hogyan lettem szociológus? = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 1. szám, 21–34. o.; részletek)

Kupa László (1953–2023) szociológus

A magyar szociológia történetének megírása még várat magára. Készültek ugyan színvonalas tanulmányok, születtek értékes disszertációk, tanulmánykötetek, sőt monográfiák, de a *szintézis* igényével közzétett, célirányos munkát hiába keresnénk. Egy ilyen összefoglalásban bizonyára bőven jut majd hely a 2001. október 27-én, 90 éves korában elhunyt, s előtte három évvel, 1998. május 4-én akadémikussá (külső taggá) választott Rézler Gyula munkásszociográfiai munkásságának is. Nem mintha Rézler elemzései mára a „kanonikus szövegek" közé kerültek volna. Műveinek többsége több mint ötven esztendőn át nem jelent meg. A fájó űrt, amelyet e hiány okozott, előbb egy 2005-ben, majd egy 2011-ben közzétett szövegválogatás enyhítette. (A százéves születési évforduló ünnepi megemlékezésre is alkalmat kínált.) Az utóbbi kötet főleg olyan publikációkat tartalmaz, amelyek ma már jószerivel hozzáférhetetlenek. Ezáltal a Rézler-portré eddig kevésbé ismert vonásokkal gazdagodhatott. Jelen tanulmányunkban inkább ezekre az arcvonásokra összpontosítunk és a 2005-ös kötetben már közzétett munkásszociográfiák felé vezető, majd az onnan tovább ágazó, már a tágasabb történelmi és társadalmi kitekintést nyújtó írásokra fókuszálunk. A szóban forgó publikációkat, ha nem is kizárólag, de elsősorban kordokumentumnak tekintjük, olyan 'tudósításoknak', amelyek a harmincas évektől az ötvenes évek elejéig egy-egy fontosabb hazai társadalmi, gazdasági, politikai jelenségről számolnak be és egyúttal bepillantást engednek azokba a mentalitástörténeti változásokba, amelyek ezt a súlyos tragédiákkal terhelt két évtizedet jellemezték. (...)

Amit (...) megtehetünk és kötelességünk is megtenni: (...) hozzájárulni ahhoz, hogy a viták elmaradása miatt nem hasznosult elméleti igényesség és kreatív gondolkodás, ha megkésve is, de közös kultúrkincsünkké váljon.

(Kupa László: A szociológus Rézler Gyula és kálváriás nemzedéke = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 3. szám, 16–25. o.; részletek)

Kürti László szociológus

Tanulmányomban különböző egyéni és családi példákat mutatok be azzal kapcsolatban, hogy mi, antropológusok miként vonatkoztatunk elbeszélgetések révén további elbeszélésekre, és hogyan antropologizáljuk a személyes történelmet. Az eredeti indíttatást ehhez az elemzéshez egyfelől az indokolja, hogy megértsük az önéletrajzi elbeszéléseket és a családi narratívát a közösség élettörténetében, másfelől az emlékiratok és önéletrajzok által generált nagy érdeklődés és vita motiválja. A szocializmus előtti és alatti családi történetek és egyéni életutak – a visszaemlékezések, amiket egyes antropológusok, nem kis malíciával, posztszocialista nosztalgiának és emlékezésiparnak („memory industry") is neveznek – hagyománya igen terjedelmes irodalmat produkált. Ebben az elemzésben a családom egyéni életútjaira támaszkodom, tehát munkám családtörténeti rekonstrukció és autoetnográfia is egyben. Érvelni szeretnék a múlt és a közelmúlt életrajzi beszámolóinak kombinációján alapuló személyes antropológia fontossága mellett. A személyes antropológiában a cél nemcsak a családtörténet rekonstrukciója, az „én" fókuszközpontúsága, ami – valljuk be – úgyis csak töredékes lehet, hanem egy nagyobb közösség történelmi nézőpontjához való csatlakozás, annak kiegészítésének a lehetősége is. Ha hasznosítani akarjuk az önéletrajzi családi beszámolókat, és ha szeretnénk fejleszteni ezt antropológiai használathoz, módszertani problémánk mindenképpen: a megkérdőjelezhetőség. Mi több, mivel a személyes élettörténet és elbeszélés többnyire az írott és a szóbeli emlékezeten alapul, bizonyára feltételezi, hogy a teljes egész áll (a) önéletrajzi emlékből, amely egy bizonyos fokig a kutató visszaemlékezése múltbéli tapasztalataira, (b) a tudósító(k) önéletrajzi elbeszéléséből, és (c) a csoportnak vagy régiónak az írott vagy beszélt történelméből az adott kérdésben.

(Kürti László: Családtörténet, autoetnográfia és a szocialista cirkusz = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 2. szám, 5–21. o.; részlet)

Losonczi Ágnes (1928–2024) szociológus

A kóruséneklésnek fontos eleme, pontosabban feltétele a fegyelem, az egymáshoz való alkalmazkodás. Nem véletlen, hogy csak azokban a kultúrákban és korszakokban alakult ki a kóruskultúrának maradandóan magas szintje, amelyek képesek voltak több korszak számára fontos mondanivalót hordozó műveket teremteni, amelyekben ezek a feltételek megvoltak. Tehát élt olyan valódi kollektíva, amelynek lényeges, eszmei-gondolati egysége zeneileg kifejezhető volt, amelyben élt a közös érzelmek közösen kifejezhető igénye és szükségessége. Ugyanakkor az is fontos, hogy a közösségben uralkodó szerepet töltsön be az egymáshoz való fegyelmezett alkalmazkodás, a másik ember tisztelete; de szerepet kellett játszania annak a tudatnak is, hogy az egyén önmagában kevés, hogy teljes megvalósulására csak a többiekkel együtt képes, és a teljesítményben bizonyos fokú alázattal kell alkalmazkodnia a többiekhez, mert csak így jöhet létre magasrendű produkció, így lesz képes bárminek alkotására.

Ezért ott és akkor fejlődhetett ki igazi kóruskultúra, ahol és amikor az ember és a közösség viszonyában ez az alapvető magatartás vált jellemzővé. Ezért voltak a kórusok kialakításának és a kóruskultúra virágzásának nagy történelmi korszakai és időszakai. Ezért tudtak például az egyházak valóban nagy kóruskultúrát létrehozni. (...)

Ahol viszont nincs valamilyen eszmei egység, vagy ahol dominál, vagy fontossá válik a közösséggel szemben az egyén vagy az egyénieskedés, ahol megszűnik a közösség fontossága, a közösséggel való azonosulás igénye, ahol csökken a közösség erejébe, lehetőségébe és fontosságába vetett hit, ahol az egyéni érvényesülés tere egyértelműbb, valószínűbb vagy vonzóbb, ahol megszűnik a másokért vállalt felelősség fontossága, ott nem jöhet létre vagy nem maradhat fenn igazi tömeget mozgató kóruskultúra – előbb-utóbb talajt vesztett, tartalmát vesztett, formális együttlétté válik.

(Losonczi Ágnes: Közösség és kórus = Zempléni Múzsa, XVII. évf. 2017. 3. szám, 80–84.; részletek)

Lőkös István irodalomtörténész

Jelenünk horvát irodalmának históriáját a legújabb, majd 700 oldalas irodalomtörténeti kompendium szerzője, Dubravko Jelčić, közel másfél száz lapon adja elő. Ez a puszta adat is sejteti: a ma horvát irodalma Közép-Európában is egyedülállóan sokszínű. Műfajok és műnemek szerinti spektruma éppoly gazdag, mint regionális megoszlása (Dalmácia, Isztria, Zágráb, Szlavónia). Értékálló művek sokasága reprezentálja azt a 19–20. század fordulója, a *fin de siècle* óta tartó folyamatot, amely a szimbolista-szecessziós-parnasszista modern mozgalommal indult (reprezentánsa A. G. Matoš volt), az avantgárddal folytatódott (expresszionizmus, szürrealizmus), s ma a posztmodern jegyében gazdagodik. A *litterartura croatica* mai történéseinek előzményeit az 1952-es évben szokás megjelölni: ekkor hangzott el Miroslav Krleža híres ljubljanai beszéde, amely a szovjet Andrej Zsdanov és a bolgár Todor Pavlov szocreál elméletét szedte ízekre s manifesztálta az irodalom és minden művészet ideológiáktól független szuverenitását. E beszéd elhangzásával egy időben indult a *Krugovi* című folyóirat fiatal írónemzedéke, amelynek tagjai (Alojz Majetić, Zvonimir Majdak, Antun Šoljan, Ivan Slamnig) a horvát *Jeans Prose* megteremtésével forradalmasították a szépprózát. (Modelljét Salinger *Zabhegyezőjében* lehet megjelölni.) Fellépésük s írói gyakorlatuk – akkor eretnek módon – „a tradicionális, állandósult társadalmi és kulturális struktúrák" tagadását jelentette.

Az említett szerzők életműveinek egy része – fájdalmasan korán – lezárult, így méltán illethetők a *huszadik század klasszikusai* szintagmával – persze további, a részben még ma is alkotó lírikus és prózaíró pályatársaké is (...) Lírikusként ehhez a nemzedékhez kötődött a minap elhunyt Slavko Mihalić, az elmúlt század utolsó harmadának markáns költőreprezentánsa. Ő az egzisztencialista poétika vívmányait befogadva teremtett páratlanul invenciózus, ugyanakkor a verbalizmust és patetizmust mellőző, zenei effektusokban gazdag költészetet.

(Lőkös István: Mozaikok a jelenkor horvát irodalmáról = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 4. szám, 62–63. o.; részletek)

Lőrincz Zoltán művészettörténész

A művészet történetében nincs még egy olyan összetett és bonyolult kapcsolat, mint a vallás és a képzőművészet viszonya. Minden kor és áramlat megteremtette a maga művészetfogalmát, és ezzel párhuzamosan minden kor másképpen élte meg vallásosságát és Istenhez való viszonyát. A történelemben, a kultúrákban a művészet viszonya a valláshoz sokszínű képet mutat. A vallások bevonták a művészeteket a gyakorlatukba, a művészetek pedig ihlető forrást találtak a vallásokban. Elmosódtak a határok a művészet mint a vizuális kultúra egyik megnyilvánulása, illetve a mögötte megnyilvánuló vallás tárgya és tartalma között. Ez a sajátos és nagyon ambivalens kapcsolat vezetett a művészettörténetben és az egyháztörténetben

a művészetek körüli vitához. A vallás ugyanakkor e kapcsolat legfontosabb szellemtörténeti hátterét jelenti a képzőművészetek históriájában.

A művészet sajátos kifejezője különféle hatásoknak és eseményeknek, hogy csak néhányat említsek: politikai, társadalmi, szellemi, kulturális, vallási irányzatok, illetve társadalomkritika, lélektan, ösztönösség és tradíció. A művészetekről beszélhetünk úgy, mint a társadalom termékéről, de úgy is, mint ami rombol és új értékeket hoz létre. Vagy a művészet hat a társadalom fejlődésére, vagy a művészet lesz a társadalom terméke. Anélkül, hogy most művészetfilozófiai és művészetszociológiai fejtegetésbe kezdenénk, megállapíthatjuk: a művészet mindig bemutat, szimbolizál valamit. A művészet kiemel a földi létből, vizuálisan ragadja meg az emberi lét szellemi-lelki síkját, és ebben a relációban segít az embernek, hogy megtalálja helyét az univerzumban. Ebben a keresésben segít a vallás is. Leszűkítve jelentését azt mondhatnánk: a vallás az, ami az ember és Isten kapcsolatáról beszél.

A képzőművészet és a vallás kapcsolatának tisztázásához elengedhetetlen az utóbbi objektivitásának és szubjektivitásának vizsgálata a művészetben. Különösen akkor, amikor e kapcsolatot úgymond az egyén, az individuum felől szemléljük.

(Lőrincz Zoltán: Hitvalló műalkotások = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 4. szám, 26–38. o.; részlet)

Lukács László (1950–2023) etnográfus

(...) a karácsonyfa (...) mai formájában alig több mint kétszáz éves múltra tekinthet visszsza. Kialakulásának bölcsője a 16–17. századi Elzász és Baden, a Rajna felső szakaszának vidéke. (...) A 16. századi Elzász erdészei számára kiadott utasításokból megtudjuk, hogy városi polgárok, céhtagok az erdőkben karácsonyi májusfákat vágtak. Egy polgár legfeljebb egy fát vághatott, s az sem lehetett 8 lábnál, azaz két és fél méternél magasabb. Egy 1555-ben keletkezett erdővédelmi törvény megtiltotta a karácsonyi májusfák vágását. Az elzászi Schlettstadtban a céhtagok által 1600 körül a céhházban felállított karácsonyi májusfát már közelebbről ismerjük: almával, ostyával díszítették, amit vízkeresztkor a gyerekek lerázhattak róla. Straßburgból egy 1605-ben keletkezett útleírás már a szobákban felállított fenyőfákról tudósít, amelyeket színes papírrózsákkal, almával, ostyával, cukorral díszítettek. A gyertyás karácsonyfát elsőként Lisolette pfalzi grófnő említette 1708-ban írt levelében, amely gyermekkorának színhelyére, a heidelbergi palotára, az 1660-as évekre vonatkozik. A Rajna felső vidékéről a 18. század folyamán a közép- és észak-német területek lakói is átvették a karácsonyfa-állítás szokását. (...)

Budán és Pesten az első karácsonyfákat az erős német és osztrák rokoni kapcsolatokkal rendelkező arisztokrata családokban állították az 1820-as évek végén. A karácsonyfa-állítás divatját a martonvásári grófnő, Brunszvik Teréz hozta Bécsből Budára: 1828-ban már karácsonyfát állított az általa alapított krisztinavárosi első kisdedóvó intézetben. Báró Podmaniczky Frigyes a *Budapesti Hírlap* 1884-es karácsonyi számában közzétett visszaemlékezésében, valamint 1887-ben kiadott naplójában is azt állítja, hogy a karácsonyfát drezdai születésű édesanyja, gróf Noszticz-Jäckendorf Elza, egy szász királyi miniszter lánya honosította meg Pesten 1828-ban.

(Lukács László: A karácsonyfa elterjedése Európában és Magyarországon = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 4. szám, 34–39. o.; részletek)

Maticsák Sándor nyelvész

Pusztay János új programja az általa alapított Collegium Fenno-Ugricum és a Tokaj-Hegyalja Egyetem összefogásával valósul meg. A *Báthory Téka* nevet viselő projekt a Baltikumtól az Alpok–Adriáig húzódó terület nyelveit, kultúráját, történelmét kívánja bemutatni. Ennek keretében a tervek szerint a következő három esztendőben évente hat, összesen tehát 18 kötet fog megjelenni. Ennek része a *Hungaro-Baltica* sorozat is, amely nemcsak magyar–finn, magyar–észt, hanem magyar–balti (azaz lett és litván) összevető témákkal is foglalkozik.

Pusztay János az 1990-es években indította útjára Szombathelyen – az akkori Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Uralisztika Tanszéke vezetőjeként – a *Specimina Fennica* és a *Folia Estonica* sorozatokat, amelyek jelentős része az általa szervezett kontrasztív konferenciák anyagát tartalmazza. (...) A szombathelyi tanszék megszűnése után a konferenciáknak is vége szakadt. Szerencsére 2017-ben az ELTE Finnugor Tanszéke úgy ítélte meg, hogy érdemes felélesztení e rendezvények sorát, és megszervezték a *Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összevetések* című tanácskozást. E konferencia előadásai kaptak helyet az ismertetendő kötetben.

A Hungaro-Baltica sorozat első kötetében tizenhárom tanulmány szerepel, ezek a szerzők betűrendjében követik egymást (...). A sokszínű, sokféle tematikát felölelő kötetben történelmi, irodalmi, nyelvészeti és pedagógia tárgyú tanulmányok kaptak helyet, sok hasznos információt tárva az olvasó elé északi rokonaink kultúrájáról. (...)

A tágabb értelemben vett irodalmi témák közé sorolható (...) Pusztay Jánosnak az írása (*Párhuzamok a magyar és a balti finn népi imádságokban* [...]). A nyelvi kapcsolatokban egyértelműen a nagyobb presztízsű nyelv a domináns, az ad át a kulturálisan kevésbé erősnek szavakat, de a népköltészetben ilyen jellegű dominancia nem állapítható meg. A pogány és keresztény motívumok gyakran vegyülnek, részben spontán módon, részben tudatos cselekvés eredményeképpen.

(Maticsák Sándor: Magyarország, Finnország, Baltikum. Történeti, nyelvészeti és irodalmi tanulmányok = Zempléni Múzsa, XXIV. évf. 2024. 3. szám, 91–96. o.; részletek)

Monok István könyvtáros, irodalom- és művelődéstörténész

A borászat és szőlészet kívülálló szerelmesei számára is közhely, hogy a bortermelés történetében a 19. és 20. század fordulója a filoxéra járvány korszaka. Az európai szőlők túlnyomó része elpusztult, eltűntek szőlőfajták, amelyeket éppen napjainkban fedeznek fel újra a szakemberek. Az sem számít újdonságnak a hétköznapi beszédben, hogy a napjainkban is zajló klímaváltozás nyomán nem csupán a szőlők, de valamennyi növény termesztése más alapokon történik, mint akár fél évszázaddal ezelőtt. A talajgazdálkodás is megváltozott, a talajokat nem egyszerűen más módon vizsgálják és írják le, hanem valóban lényegesen mások, mint mondjuk több száz évvel ezelőtt voltak. A kérdés tehát az, hogy ebben a helyzetben miért érdekes a szőlő- és bortermelés történetére vonatkozó írott örökség kutatása? Mit várhatunk egy-egy történelmi korszak szőlészetének, borászatának minden részletre kiterjedő feltárásától? (...)

A levéltárak alapvetően a tulajdonlásra és a gazdálkodásra, annak jövedelmezőségére vonatkozó iratokat őriznek. Kiegészítésképpen a szőlő- és a borkereskedelem dokumentumait, de ezen túlmenően a gazdálkodás szabályait bemutató kéziratokat is (falutörvények, hegyközségi törvénykezés stb.). A tulajdonlás szorosan összefügg a mai eredetvédelemmel. Aki a ma

megtermelt borának tényeken, és valós – nem pusztán elhitetni való – szőlő- és bortulajdonságokon nyugvó kereskedelmi reklámtevékenységet akar felépíteni, alapozhat egy-egy terroir múltjának felmutatására. A falusi hatóságok határozatainak, vagy éppen a hegytörvények szövegéből megismerhető egy-egy terület művelési formája, és a történeti időben alkalmazott eljárások is. (...)

A nyomtatott írásos emlékek még összetettebb módon használhatók, a szőlő- és borgazdálkodás történetén messze túlmutató tanulságokkal. A magyar borvidékekre vonatkozó, nyomtatásban megjelent leírást nem ismerünk a 18. század előtti időből.

(Monok István: Egy borvidék írott öröksége feltárásának elvi megfontolásai – a tokaji borról szóló 18. századi könyvek = Zempléni Múzsa, XXIII. évf. 2023. 1. szám, 5–11. o.; részletek)

Móricz Lajos (1923–2011) hadtörténész

(...) 1902. augusztus 31-én született Sátoraljaújhelyben Révész Géza, aki 1957-től 1960-ig a Magyar Népköztársaság honvédelmi minisztere volt. A zempléni megyeszékhely e különös életpályát bejárt szülöttének személye jól példázza a Kádár-rendszert megszilárdító politikusi-értelmiségi réteg kialakulásának tipikus állomásait: a munkás, vagy paraszti származást, a két világháború közötti illegális mozgalmi múltat, a Szovjetunió közvetlen hatását, majd a Rákosi-korszak második vezetői vonalában végzett politikai munkát. (...)

1957. január 20-án a Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere (a honvédelmi és a belügyi tárca egyaránt hozzá tartozott) vezetésével Moszkvába utazó tiszti csoport rangidős tagja Révész Géza volt. (...) A tanácskozáson a magyar hadsereg helyzetéről, a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról és a magyarországi fő teendőkről volt szó. (...)

A Szovjetunióban tett látogatás Révész Géza életpályájában nem múlt el nyomtalanul. 1957. február 26-án kooptálták a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Ideiglenes Központi Bizottságába, két nap múlva a kormányba, és március 1-jétől pedig – feltehetően szovjet biztatásra – ő intézte a honvédelmi ügyeket. (...).

A katonaság forradalom alatti magatartásának elemzéséről (...) Révész olyan értelmű jelentést terjesztett Münnich Ferenc elé, amely szerint elfogadhatatlanok azok a vélemények, amelyek az 1956-ban lezajlott „eseményekért" a néphadsereget teszik felelőssé. Álláspontját kifejtette az 1957. júniusi országos pártértekezleten is, ahol felszólalásában a hadsereg felelősségét firtatta az „ellenforradalomban". Szerinte a néphadsereg szervezésében 1949-től olyan súlyos hibákat vétettek, hogy a tisztikar októberben nem volt ura a helyzetnek. Az újjászervezett néphadsereg azonban erős, és képes lesz a Varsói Szerződésen belül ellátni feladatait. Révész hangsúlyozta a szovjet csapatok további magyarországi tartózkodásának szükségességét is.

(Móricz Lajos: Fejezetek egy katonapolitikus életéből = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 3. szám, 40–44. o.; részletek)

Nagy Antal Mihály (1930–2016) teológus

A Biblia – mind az Ószövetség, mind az Újszövetség – árnyaltan foglalkozik a szenvedés kérdésével. Az, hogy a szenvedés valamilyen elkövetett bűn büntetése, csupán egy a sok eshetőség közül. Két dolog fundamentálisan hangsúlyos. Az egyik: minden szenvedésnek célja, értelme van. Büntetésként sem maga a büntetés a cél, hanem a megmentés, a megjobbítás. A szenvedés értelme, célja lehet a megtisztulás, a megjobbulás, a szenvedés lehet az engedelmesség iskolája, lehet helyettes szenvedés, áldozat, ami mások életében gyümölcsözik. (...)

A szenvedések tengeréből hatalmas és iszonyatos jéghegyként emelkedik ki a holokauszt. A szenvedés kérdése a holokaussztal kapcsolatosan vetődik fel a legélesebben. A holokauszt nem sorolható be a szenvedés előbb említett kategóriáinak egyikébe sem. Különösen nem sorolható be a bűn-büntetés/bűnhődés világába. Ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni. Akkor mi a holokauszt? A megválaszolhatatlanság döbbenete megszülte „az Isten halott", „az Isten meghalt" teológiát és filozófiát. Ennek alapköve: ha Isten élne, akkor nem engedhette volna, hogy a holokauszt szörnyűsége megtörténjen. Mert megtörtént, az Isten meghalt, elégett a krematóriumban, füstté lett, és nyomtalanul szétfoszlott. Valójában azonban antagonisztikus ellentmondással van dolgunk. (...)

Valamikor a teológia és a filozófia kereste az „istenbizonyítékokat", amelyek arról tanúskodnak, hogy van Isten. Az ateizmus a holokausztban megtalálta annak a bizonyítékát, hogy nincs Isten. A holokauszt felhasználása az ateizmus igazolására nem csak tiszteletlenség és kegyeletsértés az áldozatokkal szemben, hanem blaszfémia, azaz istenkáromlás is. Az antagonizmus abban van, hogy az Isten, aki nincs, nem halhat meg, és nem is éghet el. Az az Isten pedig, aki van, aki a Vagyok, nem hal meg, azt nem lehet elégetni, mert ő maga az Élet, ő maga megemésztő Tűz.

A krematóriumokban a bálványok, az emberi kéz és az emberi elme által készített, elképzelt istenek égtek el. (...)

(Nagy Antal Mihály: A szenvedés misztériuma és a holokauszt = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 2. szám, 22–30. o.; részletek)

Ónodi Béla néptáncművész, táncpedagógus

Molnár István (1908–1987) táncművész, koreográfus, táncpedagógus, szobrász (...). Az európai látókörrel és a kor különleges történelmi lehetőségét kihasználó, Erdélyben is végzett néptánc gyűjtései, néptánc filmjei által valós hagyomány-ismerettel rendelkező expresszszív táncművész műveivel nemcsak a magyar koreográfiai iskola megteremtője volt, hanem helyszíni gyűjtéseivel a korszerű táncfolklorisztikai kutatások alapjait is lefektette, táncnyelvét pedig – a magyarság problémái iránt fokozottan fogékony – szuverén formanyelvvé alakította. Molnár István alkotásainak köszönhetően kitágult a művészeti horizont, előtérbe került az egyén és a társadalom problémáira választ kereső művészi szándék, valamint az új formanyelv teremtésére való törekvés. Ugyanakkor a Molnárnál megjelenő, a bartóki mintát követő formai és komponálási elvek – egészen napjainkig – ihlető forrásként hatnak koreográfusainkra. (...)

Molnár István ún. „expresszionista" korszaka meglehetősen rövid időt, mindössze tíz évet (1930–40) ölelt fel művészi pályáján. (...) Molnár Kolozsváron született és a bukaresti Testnevelési Főiskola elvégzése után az 1936-os berlini olimpián szertornászként vett részt. Már főiskolás éveiben érdeklődni kezdett a tánc iránt, és az olimpia után megkezdte táncos felkészülését. Óriási belső elhivatottságát jelzi, hogy ekkor már 29 éves volt, ami normál esetben már egy táncos életpálya középső szakasza. Az elkövetkező évek az autonóm táncművészi bemutatkozásra való intenzív alapozással teltek. Felkészülésének körülményeit és valóságos időszakát sohasem lehetett kideríteni, azonban ekkor kezdett új mozgásmódszert kialakítani, amely egyre erősebben mutatta az expresszionizmus jegyeit.

(...) második alkotói korszakát, amely 1940-től nyugdíjazásáig, 1971-ig tartott, a tradicionális magyar folklór megismerése, színpadon történő terjesztése és tanítása határozta meg.

(Ónodi Béla: Molnár István expresszionista, avantgárd korszaka = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 3. szám, 67–71. o.; részletek)

P. Müller Péter irodalom- és színháztörténész

A színház kétféle értelemben is az emlékezetre épül. Egyfelől az antikvitásban a színházi előadások (ami belőlük fennmaradt, azok az ókori görög drámák) az emlékeztetés szerepét (is) játszották, újraszcenírozták a mitológia feszültségekkel teli jeleneteit. Másfelől ez a művészeti ág attól az időtől mindmáig arra a tevékenységre épül, hogy a színjátékosok emlékezetből reprodukálnak mozgást és szöveget az előadás során. Hogy milyen volt az antik drámaversenyeken egy-egy színházi előadás, arra a feledés homálya borult. A szövegek esetében is inkább beszélhetünk felejtésről, mint emlékezetről, hiszen a bő egy évszázad (körülbelül i.e. 520–400) során bemutatott évi tizenkét színdarabból – az összesen több mint ezerkétszáz drámából – a jelen tudásunk szerint csupán harmincnégynek a teljes szövege hagyományozódott tovább napjainkig. Címe 525 antik görög tragédiának maradt fenn, s tudjuk, hogy csak Szophoklésztől 130 drámát őriztek Alexandriában. Ezek az adatok azonban nem maguk a művek, hanem csupán számok és címek. És noha e fennmaradt, az (írásos) emlékezetben megőrzött drámák a szövegbe fagyott színház példái, magáról a színházi műalkotásról csak igen közvetett módon tudósítanak, hiszen a megjelenítés hogyanját nem tartalmazzák. (...)

Noha a színházi előadás (mint műalkotás, a maga egyediségében) a korábbi évszázadokban mindörökre feledésbe merült, a színházi emlékezet nagyon sokat köszönhet az előadások közreműködőinek. Shakespeare esetében például azok a szövegek, amelyeket az utókor az ő drámáiként azonosít, elsősorban a színészek szereppéldányaiból, az előadások után, emlékezetből kerültek összeállításra, gyakran a színészek által. Ezek a drámák ily módon egy színházi előadás (és egy színházi gyakorlat) rögzítései (is). Az is közismert, hogy az első Shakespeare „összest", az 1623-as fóliót a drámaköltő két színésztársa állította össze. Ők – még – emlékeztek.

(P. Müller Péter: Színház és emlékezet = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 4. szám, 5–14. o.; részletek)

Paczolay Péter jogász, politológus

Magyarország (...) új alaptörvényéről (...) beszélnünk kell, értékeiről és hibáiról egyaránt. (...) A kötet [*Mérlegen az Alaptörvény*] nagyon jó érzékkel tesz hozzá ehhez a diskurzushoz (...).

A nyolc tudós alkotmányjogász őszintén szól az Alaptörvény legalább három deficitjéről: a megalkotáskor a kétharmadnál szélesebb társadalmi és tudományos konszenzus hiányáról, azután a szakmai hibákról, végül a mérvadó és politikailag elfogulatlan nemzetközi fórumok kritikájáról. Az Alaptörvény hiányosságait önmagukban sosem tartottam aggasztónak, mert úgy gondoltam, hogy úgyis az Alkotmánybíróság értelmezése mondja meg, hogy mi az alkotmány. „Az, hogy az alaptörvény miként fog a mindennapokban élni, elsősorban a bíróságok és az Alkotmánybíróság értelmezésén fog múlni, és végül úgyis az alkotmánybírák mondják meg, hogy mi a jog." – hangoztattam 2011 szeptemberében a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karán tartott könyvbemutatón, épp Jakab András *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei* címmel megjelent kötetét méltatva. Ugyanott Tölgyessy Péter szintén azt fogalmazta meg, hogy „majd a jogalkalmazó fogja megmondani, hogy Magyarországon mit jelent az új alkotmány, és nem a jogalkotó". Nos, a jogalkotó, amely esetünkben alkotmánymódosító erővel rendelkezik, az új alkotmány értelmezésének jogát az elmúlt időszakban elvitatta az Alkotmánybíróságtól, és saját magának tartotta fenn, akár vagy épp az alkotmánybírósági értelmezéssel szemben. Az Alaptörvény másfél év alatt megejtett ötszöri módosítása súlyosította az alkotmányszöveg ellentmondásait. Ugyanakkor az alkotmányértelmezés határaira és ilyen körülmények közötti lehetőségeire nézve biztató, hogy a jelen kötetben az Alkotmánybíróság neve több mint 360 alkalommal szerepel, oldalanként legalább háromszor. A kérdések és a kifejtett válaszok gondolati eredőiben tehát az Alkotmánybíróságot találjuk!

(Paczolay Péter: Alaptörvény a mérlegen = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 1. szám, 84–86. o.; részletek)

Pomogáts Béla (1934–2023) irodalomtörténész

(...) az Anyanyelvi Konferencia (...) 1970 augusztusának elején ült össze Debrecenben, majd Budapesten. A háromnapos programot nagyrészt előadások és közös eszmecserék töltötték ki, (...) meglátogatták a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetét és a Fészek Klubot, amely különben az élő magyar irodalomról rendezett beszélgetés színhelye volt. Az előadások elsősorban a magyar nyelv megőrzésének, a nyelvművelésnek és az irodalmi kultúrának a kérdéseivel foglalkoztak, az előadók között megtaláljuk Bárczi Gézát, Lőrincze Lajost, Keresztury Dezsőt, Kálmán Bélát, Imre Samut, Szende Aladárt, Maróti Gyulát, Boldizsár Ivánt, Czine Mihályt, Béládi Miklóst és Szabolcsi Miklóst, tehát általában nyelvészeket, irodalomtörténészeket és írókat, a külföldiek közül pedig az Amerikából érkezett Nagy Károlyt és Sinor Dénest, az angliai Czigány Lórántot, a franciaországi Karátson Endrét, többnyire azokat, akik később az anyanyelvi mozgalom irányításában is szerepet vállaltak. Külön meg kell emlékeznünk Illyés Gyuláról, aki már korábban is egy átfogó magyar kulturális mozgalom létrehozását szorgalmazta, és élete utolsó évtizedében igen sokat tett ennek a mozgalomnak a sikere érdekében. (...)

Ezt követve 1973-ban Szombathelyen, 1977-ben Budapesten, 1981-ben Pécsett, 1985-ben Veszprémben, 1989-ben Kecskeméten, 1992-ben Esztergomban, 1996-ban Egerben, 2000-ben Marosvásárhelyen, 2005-ben Komáromban, majd Budapesten, 2009-ben pedig Beregszászban jöttek össze konferenciára a nagyvilágban szétszórtan élő magyar értelmiség képviselői (...). Ezek a konferenciák, korábban nagy, később kisebb létszámú találkozók nem csak a magyar oktatás, a nemzeti kultúra és a tudományos kutatás eredményeivel és feladataival vetettek számot (...). (...) az egyetértésnek, a közös munkának (...) a szellemisége (...) eleve más jelleget adott a közös tevékenységnek, mint a máskülönben – az emigráció képviselőivel kapcsolatban pedig különösen – a hivatalos keretek között alakított dialógusok.

(Pomogáts Béla: Anyanyelvi Konferencia – egy szellemi műhely küldetése = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 1. szám, 5–20. o.; részletek)

Popély Gyula történész

Rendhagyó könyvet vesz kezébe a magyar olvasó. Rudolf Kučera cseh történész nem mindennapi jelentőségű munkája – *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével* – most magyarul is megjelent. A szerző természetszerűleg leginkább a cseh nyilvánosságnak szánta e műben kifejtett gondolatait és szentenciáit (...)

Őszintén szeretnénk és reméljük, hogy Rudolf Kučera könyvének magyar visszhangja pozitívabb lesz annál, mint amilyet a szerző 1992-ben a cseh térfélen tapasztalt. Ez minden bizonnyal így is lesz, elvégre más a győztes, és más a legyőzött igazsága. Mi, magyarok, akiket a 20. század kataklizmái háromszor is kegyetlenül maguk alá gyűrtek – 1918/19, 1944/45, 1956 –, hőn óhajtjuk egy megbékéltebb világ eljövetelét, amely begyógyítaná végre megaláztatásaink és alávetettségünk okozta lelki sebeinket, a győztesekkel pedig megérteti a nemzetek testvériesülésének szükségét. Kučera könyvét nagy értéknek tartjuk. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy minden állításával hiánytalanul egyet is értünk. (...)

Nem tudunk szabadulni a gondolattól, hogy Rudolf Kučera cseh kollégánk személyében a győztes lelkiismerete szólalt meg, beismerve és vállalva a csehek – és általában a mindenkori cseh, román és szerb győztesek – felelősségét Közép-Európa tönkretételéért. A kölcsönös nemzeti gyűlölködést szeretné tompítani megfontolt eszmefuttatásaival. Mi, örök vesztesek köszönettel fogadjuk ezt a gesztust, mivel ez lelkünkben megértésre lel. A magyar nemzet azonban szétzúzva, megalázva és bűnös nemzetté nyilvánítva legfeljebb csak jámbor óhajaival tudja támogatni az ismertetett eszmék fáradhatatlan lovagját. Sajnos tájainkon még napjainkban sincs kilátás arra, hogy az egykori kegyetlen győztesek legalább erkölcsi elégtételt szolgáltassanak a kisemmizett legyőzötteknek. És ami még elszomorítóbb: nincs is rá remény, hogy ezt megtegyék.

(Popély Gyula: Közép-európai sorsszerűségeink = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 3. szám, 39–45. o.; részletek)

Pusztay János nyelvész

Hársfaillatú utcák, repkénybefutotta házak, a Rákócziak vára, komótos folyó, ragyogó szellemi múlt – a Bodrog-parti Athén. Tán csak hangulat, talán csak csupa közhely, de igaz. Egykoron Comenius járta utcáit, a schola professzorai, határainkon túl is jól ismert jeles emberek. Kegyetlen volt hozzá az újkori sors, elszakítva a virágzó hátország, perifériára taszítva a város. Még megvannak a hársfaillatú utcák, a repkénybefutotta házak, a Rákócziak vára, a komótos folyó, de megvan-e még a ragyogó szellem? (...)

A végeken élni azt jelenti, lemondunk arról, hogy az élet sűrűjében legyünk. Ám a végeken élni az alkotó ember számára egyszersmind kihívás, lehetőség az elmélyült munkára. S a törekvő ember megteremtheti a végeken is a maga területén az élet sűrűjét. (...)

A nagy haza sok kis hazából áll. A végeken a kis hazák – amputált és rosszul összenőtt-összenövesztett megyék. A több részre szakadt országban, ahol a központ és a periféria egymástól beláthatatlan messzeségben van, a kis hazák esélye az önszerveződés. Nem a mannavárás. A kis hazákat szellemi központok köré kell szervezni. A múlt dicsőségéből élő, ma már gyakran tetszhalott intézmények feltámasztásával, a sok kis haza szellemi központjainak újraélesztésével.

Minden tíz falu építsen… – Minden kis haza építse meg a művelődés, a tudás templomait, s ahol azok már megvannak, tartsa meg őket, hogy szolgálhassák a kis hazát. A kis hazák körei, a kis közösségek kezdeményezései előbb-utóbb összeérnek. Az állam a sok helyi érdek és érték eredője. S ne feledjük, végek nélkül nincs központ sem.

A periféria esélye éppen abban van, ami eddig a hátránya volt: a központtól távoli határmentiségben. A határon átnyúló kapcsolatok lehetőséget kínálnak a gazdaságban éppúgy, mint az oktatásban és a kultúrában. Ezáltal felértékelődik a kis haza, erősödik önbecsülése, s hozzájárul a nemzetek, országok, egyszersmind az elszakított nemzetrészek közötti kapcsolatok nem csupán deklarált, hanem tényleges erősítéséhez.

(Pusztay János: A végek dicsérete = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 4. szám, 95–97. o.; részletek)

Rácz József pszichiáter

Az illegális droghasználattal kapcsolatos politikai és közpolitikai viták Magyarországon végképp megfenekleni látszanak. A tiltás (amit Magyarországon valamilyen félreértésből szokás konzervatív megközelítésnek nevezni) és a tűrve-tiltás (amit Magyarországon szintén valamilyen félreértésből liberális válasznak neveznek) közötti szakadék egyre mélyül. Hiába a 2000-ben konszenzussal elfogadott *Nemzeti stratégia a kábítószer-probléma visszaszorítására* című országgyűlési határozat, hiába a lassan formálódó „drogszakma" konszenzuskeresése, a kábítószer-használat megítélése kapcsán új meg új, a társadalom valós vagy vélt erkölcsi erőforrásaira hivatkozó csoportok lépnek fel, és kompetenciájukat messze meghaladó módon drogpolitikai döntéseket próbálnak kikényszeríteni. (...).

A jelenlegi helyzetben az illegális droghasználat társadalmi valósága leginkább a droghasználat szociális reprezentációjának szintjén vált ki szélesebb körű érdeklődést. A kábítószer-probléma megítéléséhez a legegyszerűbb támpontként az a kérdés kínálkozik: „Milyen is egy droghasználó?" Magyarországon a tiltás szociális reprezentációja – nem tudatosan ugyan, de mégis – az 50-es évekre jellemző heroinhasználó, utcai „dzsunki" képéből indul ki, amely a társadalom és a közrend első számú ellensége. A tűrve-tiltás modellje az amszterdami coffee shopokban marihuánát szívó „szabad fiatal" státuszát veszi alapul, amellyel kapcsolatban az államnak úgy tűnik, különösebb teendői nincsenek. A sajtóban megjelenő drogpolitikai viták az e sztereotípiákon alapuló propagandát igazolják vissza. A tudományos igényű hozzászólásoknak ezzel a propagandával szemben kellene érvelnie és a társadalmi csoportokat megszólítania. (...)

Az utóbbi években, nemzetközi szakmai körökben, olyan változások tanúi lehetünk, amelyek, ha nem is érnek fel az ártalomcsökkentés jelentette paradigmaváltással, a drogjelenségek körül folyó tudományos diskurzust új utakra vezethetik.

(Rácz József – Takács Ádám: Drogkérdés és társadalomelmélet = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 4. szám, 92–95.; részletek)

Rényi András esztéta

Bródy mindenesetre egész életművét erre a protestáló-megmondó-helyzetértékelő szerepre építette fel: ha vannak alkotói korszakai, azok leginkább aszerint tagolódnak, hogy mikor milyen tétje/esélye maradt a kimondásnak, a beszólásnak és kibeszélésnek. Erre épült az Illéskorszak lezártával tudatosan és rendszerszerűen kifejlesztett *jelbeszéd* poétikája: nemcsak a jellemzően egyszerű, a virágénekekből ismert kódolás technikája, de a jelek meg- és félreértésének folyamatos reflexiója is.

Jelbeszéd az életünk – abban az értelemben is igaz ez, hogy nyelvjátékait Bródy János valóban világa egészére kiterjesztette. Mert József Attilához vagy Bob Dylanhez hasonlóan összetéveszthetetlenül saját világot teremtett. Álközhelyek és jelképek, kódolt üzenetek és álcázott beszólások, nemzedéki hívószók és csöndes-fájdalmas magántöprengések hihetetlenül sűrű – milliónyi keresztutalással, vendégszövegekkel, célzásokkal összeszőtt – szövete tárul fel az olvasó előtt, ha belemerül az olvasásba. Bródy univerzumában mindig is jól megfért a szerelmi líra a szarkasztikus groteszkkel, az álnaiv tinglitangli a balladai homállyal, köznapi embersorsok szívszorító fájdalma szürreális-hideglelős látomásokkal, a negatív utópiák allegorikus csörömpölése régi közös éneklések elégikus-nosztalgikus hangjaival. Volt szabad vegyértéke a gügyögés nélküli gyerekirodalom felé, és a Halász Juditnak írott többlemeznyi anyaggal is maradandót alkotott. Többnyire három-négy strófás kis rigmusaiban szinte mindenről beszél, és jószerével mindenféle intonációban is – a hosszú évtizedek során végül is olyan koherenciát teremtett a maga szöveg- és hangzásvilágában, amelyben valahogy minden elmondódott és a helyére is került. Dezillúzió és rezignáció, óvatos helyzetfelmérés és okos önvédelem, de közben az emlékezet ébrentartása és a belső szabadság őrzése jobb napokra.

(Rényi András: Bródy János dalköltészete = Zempléni Múzsa, XVIII. évf. 2018. 4. szám, 85–87. o.; részlet)

Romány Pál (1929–2019) agrármérnök

Tokaj-Hegyalja mindig sok gonddal küzdött. (...) Az agrártermelés számos tényezőtől függ, s ezek között több nem – még a legjobb szaktudás mellett sem – programozható. Ezért is értékelhető kiemelkedő teljesítménynek, hogy a Tokajhegyaljai Állami Gazdasági Borkombinát, a több szervezeti egységből, egykori nemzeti vállalatból kialakított, a maga nemében országos versenytárs nélküli cég – nem akármilyen évtizedeken át – helyt állt. Hegyaljai versenytárs persze akadt, hiszen Tokaj-Hegyalja szőlőterületének 20,03%-a volt a Kombinát kezében és 26,28% a termelési-, a szakszövetkezetek és a kutatás birtokában. A nagyobb hányad tehát, 53,69% nem nagyüzemi volt, legnagyobb hányadban a szakszövetkezeti tagság egyéni kezelésében. A Kombinát hatását természetesen nem a 20%-os aránnyal lehet kifejezni, hiszen feldolgozó kapacitása, bizonyos jogosítványai révén nagyobb szerepet tölthetett be. Alapozhatott arra is, hogy az egy hektárra jutó összes eszközérték hétszerese, forgóeszközértéke pedig tizennégyszerese volt az állami gazdaságok – hetvenes években mért – országos átlagértékének. A tárolás-érlelés finanszírozása mégis sok gonddal járt.

A szakszövetkezetekről, ezekről a sajátos rendeltetésű és formailag is változatos gazdálkodási szervezetekről, Hegyalja „másik lábáról" érdemes külön is megemlékezni. A termelőszövetkezetekkel együtt fontos partnerei voltak a Kombinátnak. Az egy szövetkezeti tagra jutó évi jövedelem nagyobb volt a szakszövetkezetekben (30 ezer Ft körüli), mint a termelőszövetkezetekben. Nem is szólva a saját, a taggazdasági bevételről a hetvenes-nyolcvanas években. (...)

Az említett időszak, az állami gazdaságok, a Kormánybiztosság és a Borkombinát működése rövid periódus Hegyalja évszázadaiban. Mégis egy jeles szakasznak kell tekinteni, előnyeivel és hátrányaival, valamennyi következményével együtt. Erős, nyereséges gazdaság lett a Kombinát, de a termelők teljes körével sohasem volt talán felhőtlen a kapcsolat.

(Romány Pál: Az örökség kötelez. Borkultúra és történelem Tokaj-Hegyalján = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 2. szám, 40–47. o.; részletek)

Somogyi Sándor (1926–2015) geográfus

A Tisza és az ember kapcsolatának térbeli helyzete sokat változott az idők folyamán. A mai Alföld hazai részének vízhálózata még ki sem alakult, amikor az első emberi lakóhelyek a Bükk-hegységben (a Subalyukban és a Lambrecht-barlangban) megjelentek. A Szeleta-kultúra felső pleisztocén időszaki népe is már jóval előbb kialakította Bükk-hegységbeli lakóhelyét, amikor a Tisza még a mai Ér-Berettyó irányában építgette hordalékkúpját az Alföld süllyedő medencéjének peremén. Ahogy aztán a süllyedés mértéke mérséklődött és a hegységkeret folyói hordalékukkal fokozatosan fel- és kitöltötték, úgy terjeszkedett a korábban csak a peremhegységekben megtelepedett lakosság is a medence belseje felé. Az Alföld első betelepülői kezdetben természetesen alkalmazkodtak a helyi természeti adottságokhoz, köztük a vízrajzi viszonyokhoz is. Csak később, ahogy lélekszámuk gyarapodott és a felszínalakításra alkalmas munkaeszközeik is kifejlődtek, kezdhették el szükségleteiknek és igényeiknek megfelelően átalakítgatni megtelepülésük eredeti környezetét. Azokat a helyeket, ahol életmódjuknak megfelelő természeti körülményeket találtak, folyamatosan megszállva tartották, míg a megélhetésükhöz alkalmatlan területeket elkerülték. Ezért fedezzük föl egyes helyeken a különböző őskultúrák emlékeit egymást követő sorozatban, míg más területek évezredeken át lakatlanul maradtak. Mivel a víz a mindennapi szükségletek legfontosabbjai közé tartozott, az ősi településeket is mindig a folyópartokon, vagy azok közelében találjuk. Jól kitűnik ez a feltárt őskori települések térképeiről, amelyek kivétel nélkül mind egykori vagy ma is létező vízfolyások közelében találhatók. Ezektől élesen elkülönül az a kb. ötven középső paleolit (Würm időszaki felső pleisztocén) kori lelőhely a Bükk-hegységben és közelében, amelyek környezetükből kiemelkedő magaslatokon találhatók. Az első vízparti települést a Bodrog mellett tárták fel Bodrogkeresztúrnál (...).

(Somogyi Sándor: A Tisza és az ember = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 2. szám, 23–28. o.; részlet)

Soós Pál (1930–2010) művelődéspolitológus

(...) az első világháborús vereség és a trianoni tragédia után felocsúdva, először a paraszti származású és mezőgazdasági orientációjú népi írók s parasztpárti politikusok munkásságában, más szóval a nemzeti radikális demokrata népi mozgalomban jelent meg a Kert-magyarország eszméje, koncepciója és programja. (...) Az „új kertszellemet" (...) Németh László (...) engedte ki a palackból. (...) gyermekkori élményei és már fiatalon megszerzett univerzális műveltsége egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy az addig ösztönösen létrejött és létező Kert-magyarország történelmi tapasztalatiból világos eszme lett. (...) Németh László szerint a kert éppolyan nagy jelképe a mi századunknak, mint az előzőnek a gyár. Szerinte a 19. századig a keresztény világ fő települési formája a falu volt. A 19. század hozta a nagyipart, s vele a nagyvárosokat. Most az új települési forma (amely mellett a régiek is megmaradnak) az elektrifikált kertes tanya. (...)

A Kert-magyarország-történet másik emblematikus alakja, Somogyi Imre, a *Kert-magyarország felé* című, először 1942-ben megjelent, alig száz oldalas, de a témában időtállóan alapműnek számító híres könyv szerzője. A szegény sorsú parasztfiúból magát főiskolát végzett, elismert szobrászművésszé felküzdő, majd – szakmáját odahagyva – a Kert-magyarország legismertebb írójává, vándor kertészprófétává és nagyformátumú agrárpolitikussá lett Somogyi Imre (...) abból indult ki, hogy a gazdasági élet átalakulása nélkül el sem

lehet képzelni az új élet kialakulását. Németh Lászlóhoz hasonlóan természetesen tisztában volt vele, hogy a kertgazdálkodásra való áttéréshez évek, talán évtizedek kellenek, hogy a külterjes szemtermeléshez szokott magyar parasztság megtanulja az észszerű kertgazdálkodást. (...) Ki kell terjeszteni a mezőgazdasági szakoktatást, olyan új tárgyakat kell bevezetni az összes iskolákban és népfőiskolákon, mint a gazdaságtörténet, a néprajz, a magyarság- és népismeret stb.

(Soós Pál: Kert-magyarország múltjáról – jelen időben = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 1. szám, 3–14. o.; részletek)

Stumpf István jogász, politológus

A magyar, s különösen a tokaji bort mindenek felett tisztelem. Sokat beszélgettem a hegyaljai öreg gazdákkal, akik igazán örülnek, hogy egyre inkább gyakorlott kezek dolgozhatnak e nemes nedűt adó dűlőkön. Aki egyszer is járt ezen a mesés tájon, az át tudja érezni a Himnusz sorait: „Tokaj szőlővesszein nektárt csepegtettél". Tokaj nemzetünk kincstára. Kamarásai hosszú évszázadok óta őrzik ezt a kincset, verítékes munkájukkal kerül asztalunkra és a világ számos pontjára a tokaji bor. (...)

Megtelepülő őseink szakértő tekintettel leltek erre a tájra – a napsütötte lankákra, melynek sajátos vulkanikus altalaja oly hosszú évszázadok óta anyaföldje a vesszőknek. A Tisza és a Bodrog környezete, a hegyekbe vájt pincék állandó hőmérséklete és nedvességtartalma évszázadok óta otthona a bornak. (...) Sokan jártak már ezen a tájon, de kevesen tudják, mit jelent a hegyoldali dűlőn dolgozni, kapával, puttonnyal megjárni sokszor, nagyon sokszor a hegyet. Kevesen tudják, mit jelent a veríték, melyet a borért, családjáért, községéért és országáért is hullat a gazda. A tokaji borért dolgozó emberek példája különösen értékes számunkra. (...)

Bizalomra itt, most, borkultúránk újjáéledésekor szintén nagy szükség van. A sikert csak a közös munkától remélhetjük. A politikai és gazdasági környezet nyugodt kereteket biztosít a borászati munkához is. Mindenki keresse meg lehetőségeit, hogy értékeit felmutassa, közkinccsé tegye.

A jó bor verejték árán születik – tartja a mondás. Gondoljunk csak arra, hogy Gömörben Mátyás király a nemes uraknak milyen leckét adott szőlőkapálásból. A szőlő és a borkészítés mestersége rengeteg munka révén válik művészetté. Ezen ősi magyar művészet becsületének visszaszerzése, fenntartása és továbbvitele mindannyiunk közös feladata: a kormányzaté és a szakmában tevékenykedőké egyaránt. (...)

A tokaji bor az ország egyik aranyfedezete. Az Önök és családjaik munkája és szorgalma pedig a tokaji bor aranyfedezete (...).

(Stumpf István: Millenniumi gondolatok zempléni városaink múltjáról és jövőjéről = Zempléni Múzsa, I. évf. 2001. 4. szám, 22–27. o.; részletek)

Surányi Dezső agrobiológus

Hazánkban (...) csak a középkor legelejétől beszélhetünk a mai értelemben vett rendszeres gyümölcs-termesztésről. Földesúri birtokokon, világi és kolostorkertekben bíbelődtek a gyümölcsfajokkal. Középkori leletanyagunk szilvából mégis elég szegényes, eddig csak Hollókő, Kereki-Fehérkő vára, s a budai Vár lakóházainál találtak szilva magvakat, illetve újabban Somogyváron. A Frank Birodalomra vonatkozó adat részben a Dunántúlra is értendő: Nagy Károly 795-ben kiadott *Capitulare de villis*ében említett pruni diversi generis, azaz különféle szilvák: kerti kökényszilva, nagy ringló és kökény. Hazánkban a 14. századtól kezdve határozottan megkülönböztetik az oklevelek. Könnyen elvadulnak kultúralakjai, ezért Szikszai Fabricius Balázs szójegyzékében már vadszilva néven említi a szubspontán szilvákat. Ez idő tájt csupa edzett, magról is szaporítható, vagy sarjadó szilvafajtát termesztettek; e fajták a múlt századig megmaradtak a népi termesztésben. Ennek legjobb példái a Szamoshát, Borsod és Zemplén és a Duna déli árterülete. A szilvát a 16. századtól kezdődően már királyi birtokokon, földesúri gyümölcsösökben, sőt jobbágytelkeken is termesztették, a következő fajtákkal: vadszilva (kökényszilva), sárga szilva (sárszilva, dobzó szilva), besztercei, nemes magyar, duránci, vörös szilva, katalán, fehér és fekete lószemű. 1573-ban Habsburg Miksa császár levélben kért Verancsics Antal esztergomi érsektől felcímkézett oltóágakat. Evlia Cselebi magyarországi útja során (1660–1664) finom és különleges szilvákat kóstolt. Feltűnő azonban, hogy a különleges szilvafélék mind a Délvidéken teremtek. Temesvárott és Brassóban bőséges a szilva- és kökénytermés, a gyümölcsük finom; Szerszikben (Krassó-Szörény) pedig szilva nagyságú kökényt termesztenek. Sok szilvát takarítottak be a nyitrai és szigetvári kertekből is. A 17. században ismerték a szilvabetegségeket: varasodás, mézgásodás, hirtelen hervadás, gyümölcshullás és hangyajárás (...).

(Surányi Dezső: Szilva a Kárpát-medencében és Zemplénben = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 1. szám, 15–20. o.; részletek)

Szakáll Sándor geográfus

Az Északi-középhegység legkeletibb tagja a Zempléni-hegység. A történelmi Magyarországon – a ma Szlovákiába eső folytatásával együtt – Eperjes-Tokaji-hegységnek nevezték (a földtani szakirodalom a trianoni döntés óta Tokaji-hegységnek). Délnyugaton a Szerencsi-dombsággal, míg északkeleten a zömmel Szlovákiához tartozó Zempléni-dombsággal érintkezik.

A hegységet két jelentős folyó, nyugatról a Szlovákiában eredő Hernád, keletről a Szlovákiában és Ukrajnában eredő Latorca, Ung, Laborc, Ondava és Tapoly folyók vizéből táplálkozó Bodrog szegélyezi. A hegység északnyugati oldalán, a Borsó-hegy aljáig a patakok közvetlenül a Hernádba torkollanak. Hejcétől délre viszont a patakok a Szerencs-patakba futnak. A Nagy-Milic környéke, a Hegyköz és a hegység középső részének (például Kemence-patak) vizeit a Ronyvába ömlő Bózsva-patak gyűjti össze. A Ronyva Felsőregmectől Sátoraljaújhelyig határfolyó, nem sokkal utána a Bodrogba ömlik. A hegység délkeletre tartó patakjai mind a Bodrogba tartanak. A Bodrog legszebb kanyarulatait és morotváit Szegilong és Bodrogkeresztúr között lehet látni. Végül a Tisza a tokaji Kopasz-hegy lábánál, a Bodrog torkolatánál érinti a hegységet. (...)

A Zempléni (Tokaji)-hegység vonulata egy észak-déli csapású vulkanotektonikus árkot követ. Ebben a nagyméretű süllyedékben (...) idős képződményekből álló aljzat kb. 2000-3000 m-es mélységben helyezkedik el. Az aljzat felépítésére – tekintettel arra, hogy nem mélyültek a miocén vulkáni összletet teljesen átharántoló fúrások – csak a vulkanitokban talált kőzetzárványok (ún. xenolitok) alapján tehetünk következtetéseket. Ezek vizsgálata alapján azt feltételezik, hogy a hegység nyugati részén a Cserehát aljzata folytatódik. Északon az aljzatot a Vilyvitány-Felsőregmec környékén felszínre került paleozoos képződmé-

nyek adják. Sárospatak térségében mezozoos mészkő, míg a déli részen feltehetően kristályos, granitoidokból álló aljzattal számolhatunk.

(Szakáll Sándor: A Zempléni (Tokaji)-hegység földtani viszonyai = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 4. szám, 43–48. o.; részletek)

Szathmáry Béla jogász

A „szabad egyház szabad államban" elvét általában Kálvinnak tulajdonítják, bár az elvet nem ő fogalmazta meg. Kétségtelen azonban, hogy térhódítása a kálvini reformációval függött össze. Kálvin a két hatalmat egymástól különálló szervezetként fogta fel, és feladatkörüket markánsan elválasztotta. De hogyan tette mindezt? Úgy, hogy mindkét hatalmat alárendelte az abszolút szuverénnek, Istennek, s a két földi hatalom szuverenitását vele kapcsolatban relatívnak tekintette. Kálvin szerint Istennek hitben mindenáron engedelmeskednünk kell akár keresztyének, akár teológusok, akár polgárok vagyunk. Az Istennek való engedelmesség csak a szabad engedelmesség lehet. Kálvin szerint szabad az, aki nem veti alá magát mindennek vagy mindenkinek. Szabad abban is, hogy különbséget tesz az üdvösség Istene és minden más hatalom között, amelyek szintén igényt tartanak engedelmességünkre akkor is, ha Isten igényeinek ellentmondanak, akkor is, ha igényük nem ellenkezik Isten igényével. Az Istennek való engedelmesség az összes földi hatalommal való érintkezés kritikus gyakorlása. A Kálvin által fogalmazott lelkészi eskü utolsó mondatának szövege hűen tükrözi ezt az elképzelést: „Ígérem, hogy a hatóságnak és a népnek szolgálok mindaddig, míg ez nem akadályoz abban a szolgálatban, amellyel hivatásom szerint Istennek tartozom." Az egyház tehát kizárólagos kompetenciával rendelkezik a vallási kérdésekben, amelyek intézésébe az állam nem szólhat bele, de a nem vallási kérdésekben az állam rendelkezik szuverenitással, mindkettő azonban alárendelten Istennek. Így tehát a kálvini rendszerben egy fő alatt két test dolgozik ugyanazon cél érdekében. Kérdés, hogy e két test elválasztható-e egymástól, vagy egyfajta sziámi ikrekként csak együtt élhetik életüket, mert a szétválasztás mindkettő pusztulását eredményezné. Az elválasztás a keresztyén egyházban a teológiai belső és a jogi szervezettségben megjelenő külső egyház megkülönböztetése mellett nem elképzelhetetlen.

(Szathmáry Béla: Az állam és az egyházak szétválasztásának lehetőségei Magyarországon = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 2. szám, 31–41. o.; részletek)

T. Erdélyi Ilona irodalomtörténész

Erdélyi János irodalmunk sokoldalú munkása volt. (...) [A] „Nevelés azon tárgy", mint 1839-ben írta, „amellyel legtöbbet foglalkoztam életemben". Szavait kiegészítjük azzal, hogy pályája kiteljesedésével egyre nagyobb közönséghez szólhatott. Hosszú európai utazása után, amikor találkozott az immár fejlett polgári országokkal, élménnyé vált meggyőződéssel terjesztette a polgári gondolkodás, világlátás, élet és életmód értékeit. (...)

Az ötvenes és a hatvanas évek fordulóján készült *A nevelésről* című kéziratos jegyzete, amely a közösség iránti felelősség szép dokumentuma. (...) Erdélyi új oldalát mutatja be, mint elméleti s egyben gyakorlati nevelőt. Soraiból a tudós felkészültség és a tárgy szeretete árad, különösen akkor, amikor a népnevelés fontosságáról s annak hazai elmaradásáról szól. Közvetlen, természetes hangon vezeti be hallgatóit a metodika ismeretébe, hivatástudatra ébresztve őket. A falusi iskola érdekeit tartja szeme előtt, amikor a teológia diákjait felkészítette, hogy kikerülve a „rektoriákra" az elemi iskolákban tanítsanak. Kimondja, hogy a nevelés valójában a statust illeti, mint erkölcsi testületet. (...)

A jegyzet mutatja, hogy Erdélyi örömmel végezte a munkát, amelyet pedagógiai optimizmusa vezet. Vallja, hogy az iskolai nevelés mellett nevel az élet, „a társadalmi összhatás", életünk végéig tanulunk. Áttekintette a kérdéskör történetét, saját tapasztalatait dolgozta fel. Bár ismerte a kor csekély neveléstörténeti munkáját, mégsem hivatkozik rájuk. Gazdag filozófiai-esztétikai megalapozottságú irodalmi kritikusi munkássága, tízéves nevelői, többéves tanári pályáján szerzett ismeretei, tapasztalatai elegendőknek bizonyultak, hogy önálló munkában adjon számot felfogásáról.

A jegyzet az igényes, nagy figyelmet felkeltő kérdésről a mindennapok nyelvén szól. Értéke önálló felfogása, széles körű nemzetközi kitekintése, az íróra jellemzően a nevelés múltjának történeti felfogású rövid összefoglalása.

(T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János munkássága az 1850–60-as években: a nevelésről vallott elmélete = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 3. szám, 5–18. o.; részletek)

Tuba Zoltán (1951–2009) növénybiológus

Az impozáns kötet [*Magyarország tájainak növényzete és állatvilága*] Magyarország tájainak élővilágát földrajzi keretekben, tájaink szerint mutatja be. Valamennyi táj sajátos módon járul hozzá pannon élővilágunk sokféleségéhez és sokszínűségéhez, annak kiemelkedő fajgazdagságához. Mindez jól utolérhető és kimutatható nemcsak a növény- és állatfajok, hanem társulásaik szintjén is. A szerzők ismertetik a tájak természettörténeti sajátosságait és ritkaságait. A mű a tájszemléletű leírás mellett egyben rögzíti növénytakarónk és állatvilágunk jelenlegi állapotát, amelyre a jelenleg felgyorsultan zajló változások megismerése és nyomon követése miatt van nagy szükségünk. (...) A könyv ismeretanyaga egyrészről biztosítja a már leülepedett ún. klasszikus tudás átadását, azonban ez a klasszikus ismeretanyag az utóbbi időszakban létrejött új ismeretekkel együtt kerül bemutatásra. Nemegyszer a klasszikus ismeretek pedig újraértékelve jelennek meg. További jellemzője a könyvnek, hogy bemutatja a megértéshez nélkülözhetetlen tudományos alapismereteket.

A növényvilág ábrázolása azok állományai, társulásai alapján viszonylag egységes szempontok szerint történik. A tárgyalásnál kiemelt szempontot játszó társulások révén a növényvilág tér- és időbeli változásai is meglehetősen egységesített módon követhetők nyomon. Ugyanakkor az állatvilág fenti szempontok szerint már jóval kevésbé egységes, ráadásul az állatvilág kutatottsága a növényvilágéhoz képest igencsak egyenetlen. Ennek számos oka van, többek között például, hogy sok olyan állatcsoport létezik, amelynek fajairól, azok elterjedéséről és életmódjáról alig vannak, vagy egyáltalán nincsenek ismereteink. Mindezek miatt az állatvilág bemutatása tartalmilag másként történik, mint a növényvilágé. Terjedelmileg pedig a növény- és állatvilág egymáshoz viszonyított aránya nem erőltetetten fele-fele, hanem a két nagy terület meglévő ismeretrendszerének reális arányát tükrözi.

(Tuba Zoltán: Növényzet és állatvilág Magyarországon = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 2. szám, 97–100. o.; részletek)

Ugrai János történész

A reformkorban a Magyar Tudós Társaság 273 tagot vett fel a soraiba (...). A harminc igazgatósági taggal nem számolva 243 tudományos vagy művészeti életművel rendelkező férfiú (...) mintegy 40%-a (...) volt protestáns. (...) E nagyjából száz akadémikusnak körülbelül a kétharmada volt református (...). A reformátusok és az evangélikusok is jelentősen felülreprezentáltak voltak tehát a lakosságon belüli súlyukhoz, népességarányukhoz képest: a reformátusok lakosságon belüli aránya 14-17, az evangélikusoknak 8% körüli volt ezekben az évtizedekben (...).

A protestánsok nagy arányú jelenléte a tudományos élet e csúcsintézményében ugyanakkor távolról sem jelentette az egyházi–vallási hittételek szisztematikus, tudományos igényű képviseletét. Szigorúan nézve a korszakban csupán két protestáns teológus jutott be az akadémikusok kiválasztott körébe: a debreceni Budai Ézsaiás mellett a sárospataki Somosi János. Jóval megengedőbb kategorizálás esetén a korszak ismert, hittani témákban is rendszeresen megnyilvánuló íróit, egyházi közíróit is, valamint az egyetlen protestáns egyháztörténészt (Herepei Károlyt) is idesorolva sem körvonalazódik népes tábor: (...) legfeljebb a nagyenyedi tanár Hegedűs Sámuel, a debreceni Kiss Bálint és a mezőberényi Székács József, valamint a soproni evangélikus Edvi Illés Pál sorolható ide. A kör csak akkor tágul némileg, ha az olyan, az egyházi közélet kérdéseiben megszólaló és maradandót alkotó szerzőket is figyelembe vesszük, mint Fáy András vagy Szemere Bertalan.

(...) tehát, hogy miközben az akadémiai érvényesülés kifejezetten nyitva állt a protestáns tudósok, művelt gondolkodók előtt, vallásuk teológiai nézeteinek testületen belüli tudományos képviseletére lényegében nem kaptak lehetőséget. Ennek az érdekes feszültségnek mintegy az epicentrumában helyezkedett el Somosi János, aki szinte egyedüli kivételként képviselte, vagy legalábbis elvileg képviselhette a protestáns hittudomány szempontjait a hazai tudományosság elitjében.

(Ugrai János: Somosi János – protestáns teológus a reformkori Akadémián = Zempléni Múzsa, XX. évf. 2020. 4. szám, 5–10. o.; részletek)

Ungváry Krisztián történész

Tokaj-Hegyalja gazdasági életében a Magyarországra települő „idegenek" kezdettől fogva meghatározó jelentőséggel bírtak. Ebből a szempontból Tokaj-Hegyalja az ország talán leginkább multietnikus borvidéke. A 13. századtól olasz, vallon, görög, örmény, zsidó és német családok vettek részt a tokaji bor kereskedelmében és népesítették be ezt a vidéket. Ez a sokszínűség bizonyos szempontból hasonló a bordeauxi borvidékhez, ahol a híres chateau-k már a 19. századtól kezdve döntően külföldi (elsősorban angol) kézben voltak (és ott a külföldi tulajdonosok meghatározó szerepe máig nem is kérdőjeleződött meg).

A zsidóság jelentősebb hegyaljai jelenléte a 17. századtól mutatható ki. Ebben az időben elsősorban Sziléziából és Morvaországból települtek át zsidók a borvidékre. Az első írásos dokumentum, amely zsidók borfelvásárlását említi, 1609-ben keletkezett. Ebben kassai polgárok panaszkodnak arra, hogy Mádon zsidók 50 hordóra való szőlőtermést vásároltak fel. Az is kiderül az iratból, hogy a zsidók ebben az időben egy Alaghy nevű nemes védelme alatt állottak. 1636-ban egy hosszabb irat tudósít arról a vitáról, amely egy bortétel kóserságának kérdése kapcsán keletkezett. Dow Ben Juda Bolechow lengyelországi zsidó borkereskedő 1790-ben kelt emlékiratában részletesen leírja az 1764-es tarcali útját, amelynek során gróf Buttlertől tíz hordó szárazra erjedt fordítást vásárolt. Ebben említést tesz egy tarcali zsidó társulásról, amelynek üzleti könyveit öt napon át vizsgálta. Ennek méreteire jellemző, hogy a három éve működő társulat több mint 20 pincében összesen ezer hordónyi bort vásárolt fel. Bolechow 2100 aranyban állapította meg a hasznot, amit a társaság ez alatt kitermelt, saját könyvelési munkájáért pedig két hordó kóser máslást kapott. Visszaemlékezése szerint saját maga a Hegyalján felvásárolt borokat Nyugat-Európában értékesítette, Bécstől Drezdán át egészen Franciaországig. Ki kell emelni, hogy az aszúborokat már ekkor is jelentős részben palackozott állapotban értékesítették (...).

(Ungváry Krisztián: A zsidóság szerepe Tokaj-Hegyalja borászatában = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 2. szám, 40–43. o.; részlet)

Végvári Lajos (1919–2004) művészettörténész

Domján Józsefet úgy értékeli a nemzetközi szakirodalom, mint a színes grafika technikájának megújítóját. Kérlelhetetlen pontosság, céltudatos kivitelezés és sokfelé irányuló gazdag képzelet jellemzik az immár hetvenéves, világhírűvé lett mester tevékenységét. (...)

1942-ben rajztanári oklevelet szerzett. Főiskolai tanulmányai idején érte el első sikerét, 1936-ban elnyerte a Nemzeti Szalon díját. Hamarosan ismert portréfestővé vált, de nem ennek a műfajnak a művelését tartotta életcéljának. (...)

1942-ben elnyerte a fiatal művészek egyik legnagyobb kitüntetését, a Nemes Marcell-díjat. Ebben az évben a nagybányai művésztelepen is dolgozott, majd katonai szolgálatra hívták be. Megsebesült, de alkotó kedve nem csappant. A felszabadulás után részt vett az anyagi és a szellemi újjáépítésben. 1948-ban volt első nemzetközi sikere, Stockholmban és Malmőben. 1950 táján stílusa megváltozott: az akkori kultúrpolitika hatására figurális kompozíciókat készített. Az egyébként dogmatikusnak ismert művelődéspolitikai elképzelések nem váltak Domján hátrányára, a szűklátókörű megkötöttségeket legyőzendő, erőinek eddig nem ismert koncentrációjára kényszerült. Így jöttek létre kitűnő figurális sorozatai, a „Budai Nagy Antal", a „Kádár Kata", valamint a „Spartacus" széria.

Mesterségében egyre tökéletesedve létrehozta a „Virágok" című sorozatát, amely a Medimpex naptárának illusztrációjaként bejárta az egész világot, s méltó feltűnést keltett. Sikereinek sorozata tovább folytatódott. 1952-ben Luganóban, majd Kínában, Mongóliában és Nyugat-Európában szerepelt. Különösen emlékezetes a fametszet őshazájában, Kínában kapott elismerés; a legnagyobb művésznek kijáró tisztelettel vették körül. 1955-ben Munkácsy-díjjal, a következő évben Kossuth-díjjal tüntették ki. 1956 októberében Genfben rendezett kiállítása a nyugati világ érdeklődését is felkeltette. Ekkor Svájcban telepedett le, majd az USA-ba költözött.

(Végvári Lajos: Domján József műhelyében = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 4. szám, 49–51. o.; részletek)

Viga Gyula etnográfus

Talán méltatlan a vidéki Magyarország sajátos, feledésbe merülő értelmiségi rétegének sokoldalú, szerteágazó tevékenységének egyetlen területét kiemelni, hiszen a népiskolai közoktatás törvénybe foglalásától (1868) majd évszázadon át ők voltak a falvak mindenesei.

A tankötelezettség betartatása és a szabályozott oktatási tevékenységen túl a tágabb közösség egész nevelése, a társadalmi normák megismertetése és betartatása, az általában összevont osztályok tanításán kívül a lokális társadalom iskolán kívüli művelése is a feladatuk volt. Hagyományőrző tevékenységük abban az összefüggésben értendő, hogy ők voltak a kultúra közvetítői az egymást váltó generációk között: gyakran ők gyűjtötték össze, és adták tovább – nem ritkán színpadra állítva – az egykori paraszti műveltség eltűnő elemeit, ugyanakkor ők tanították a divatos táncokat, ők adták kézbe az új könyveket az érdeklődőknek, és nyitogatták a világra sokféle módon a helyi közösség képletes ablakait, a fiatal elmék figyelmét. A felkészültségük és hivatástudatuk, pedagógusi és emberi habitusuk nem kis részben meghatározta a gondjaikra bízott fiatalok lehetőségeit, jövőjét. (...)

Turi Sándor (1891–1959) a sárospataki tanítóképzőben végzett. Majd félszázadig volt a szabolcsi Rétköz kis települése, Paszab néptanítója, mellette mindenese, aki az oktató-nevelő tevékenysége mellett sokféle módon mozdította elő a település kulturális felemelkedését. Jelentős munkát végzett a paraszti népesség hagyományainak feltárásában és megismertetésében, gyűjtő tevékenységét számontartotta a korabeli néprajztudomány és muzeológia. (...)

A Turi Sándorhoz hasonló néptanító a falusi értelmiség jellegzetes típusa volt, aki számos településen meghatározója és szervezője volt a helyi közösség mindennapjainak, s akinek a jelentősége messze túlmutatott – a társadalmi mobilitás okán önmagában is roppant fontos – iskolai munkán.

(Viga Gyula: Hagyományőrző néptanítók. Párhuzamos életrajzok Turi Sándor könyve kapcsán = Zempléni Múzsa, XXIV. évf. 2024. 3. szám, 97–101. o.; részletek)

Vitányi Iván (1925–2021) szociológus

Az úgynevezett amatőrművészet a modern társadalom egyik érdekes és fontos jelensége. Méghozzá egyszerre több szempontból is: az egész művészeti élet, a társadalom mindennapi élete, az élet minősége, a felnövekvő nemzedék társadalmi beilleszkedése szempontjából egyaránt. Ez azt is jelenti, hogy rendkívül komplex jelenség. Ha az egészet akarjuk vizsgálni, filozófiai, szociológiai és pszichológiai vonatkozásban egyaránt sokkal mélyebbre kell ásnunk, mint amit az éppen jelen lévő amatőr művészeti mozgalmak adatai (...) mutatnak. (...)

Nem naiv játszadozásról van tehát szó, hanem széles körű társadalmi jelenségről. A felnövekvő új nemzedékek nemcsak esztétikai értéket sajátítanak el, hanem a közösségi magatartás, a szolidaritás elemi formáit is, nemcsak magukat fejezik ki, hanem identitásuk megformálásában is itt kapnak segítséget. (...)

Aki részt vett ilyen munkában, tudja, hogy a fiatalok és felnőttek tíz- és százezreinek – nem túlzás: millióinak – nyújtott életre szóló élményt. Érdekes azonban, hogy erről sokszor megfeledkeznek. 1956 után sokan azt hitték, hogy az amatőrmozgalmaknak már vége, azokat csak felülről hozták létre. Nagy volt aztán a csalódásuk, hogy pár év alatt több tagjuk lett, mint bármikor azelőtt. 1970 körül meg arról cikkeztek a folyóiratok, hogy a népművészeti mozgalmaknak van vége, az új jelenségek (például a könnyűzene új hullámai) mindenestül elsodorták. Újabb csalódás érte őket: a táncház-mozgalom, a tárgyformáló népművészet nagyobb erővel jelentkezett, mint azelőtt. 1990 után is sok volt az aggódó, sőt sok volt a kárörvendő hang is. Ők azt gondolták, hogy az egész amatőrmozgalom a sztálinizmus terméke, nem lesz rá többé sem igény, sem szükség. És mit látunk: a mozgalmak ma is élnek. Mint ahogy élnek az Amerikai Egyesült Államokban, Francia- vagy Németországban és Japánban, meg Fekete-Afrikában és Dél-Amerikában, mindenütt más és más formában, más és más körülmények között, más eredménnyel, de mindenütt.

(Vitányi Iván: Amatőrművészet a mai Magyarországon = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 2. szám, 62–64. o.; részletek)

Wittmann Mihály (1939–?) agrármérnök

Balásházy János (...) maradandót a politika, az agrártudomány és az agrárismeretek népszerűsítése terén alkotott. (...) Politikai tevékenységének fénykora a reformmozgalom kibontakozásával esett egybe. (...)

(...) tudományos és ismeretterjesztő tevékenysége egyfelől a külföldi, főként a német szakirodalomra, másfelől a nagy hazai elődök: Mitterpacher Lajos (1734–1814), Pethe Ferenc (1763–1832) és Nagyváthy János (1755–1819) munkásságára, végül személyes tapasztalataira támaszkodott. A mezőgazdaság jövőjét ő is a belterjességre való fokozottabb átállásban látta. A belterjesebb mezei gazdálkodás kulcskérdésének az állattenyésztés fejlesztését, a tagosítások végrehajtását, végül az agrárismeretek rendszeres elterjesztését tartotta. Azt vallotta, hogy a belterjesedő állattartásban a mi viszonyaink között helyet kell biztosítani a legeltetésnek is, mert állattenyésztésünk „a gyepre való támaszkodás nélkül a legingatabb alapra helyeztetnék." Ezért a legelők feltörése, a növénytermesztés kiterjesztése csak mérsékelt ütemben valósítható meg, az ugar felszámolását viszont sürgős teendőnek tartotta. Korszerű növénytermesztés csak a váltógazdálkodás alkalmazása révén lehetséges. Ennek legfőbb akadálya azonban az egyéni birtoklás hiánya, a földek szétszórtsága, és a nyomásos gazdálkodás. A szabad váltógazdálkodás csak úgy valósítható meg, ha „a magán elkülönözött birtoki használat biztosítva van." A mezőgazdaság fejlődése elodázhatatlanul megköveteli a tagosítás keresztülvitelét, törvényes rendezését. Külön kiemelte: rendszeres trágyázás nélkül a váltógazdálkodás elképzelhetetlen. Hangoztatta, hogy kalászos növény után soha ne kalászos, hanem takarmány- vagy kapásnövény következzen. A váltógazdálkodásnak agrobiológiailag az a jelentősége, hogy „egyik növény a másiknak mintegy megkészíti a földet; olyan secretiokat (kiválasztásokat) hágy maga után a földben, mely az utána következőnek táplálatul szolgál."

(Wittmann Mihály: Balásházy János, a hazai agrárfejlődés úttörője = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 4. szám, 84–86. o.; részletek)

III.
Részletek
további szerzőink írásaiból

A. Gergely András (1952–2023) szociológus, politológus

A civil társadalom eszméje, s a civilség mint politikai-életviteli attitűd nemcsak korunk új akcióterepe, hanem legalább fél évszázados kihívás a nemzetközi kapcsolatok politikájában és a helyi társadalmak lét-ideológiái szempontjából. Újra porondra került a helyi világok küzdelme a föléjük rendelődő politikai hatalmakkal szemben, s átfogalmazott verziókban megjelent a társadalmi kivonulás mint lázadás, a „tarka ellenállás" mint lehetséges nem-politikai attitűd, vagy a „pudingforradalom" kérdése, párhuzamosan meg az egyetemi diákok közötti apátia vagy radikalizálódás korunkbeli szakirodalma. A civilitás társadalmi (és társadalomtudományi) alapkérdései nyomában egyre sűrűsödnek az életvilág-szinten megfogalmazódó problematikák, amelyek egyúttal talán korunk tesztjei.

Ami mindezek alapján/nyomán megmarad, mint kihívó alapkérdés, az nem pusztán a civilitás problematikája, vagy az államiság határainak archeológiája, hanem az a tisztázandó eszmekör, hogy a társadalmi aktivitás, aktor-szerep és ellenállási kultúra miként szervezi önmagát, s hogyan határozza meg mindezt az államiság ellenkultúrája, avagy a két kultúra szembesülése. Így lesz korántsem érdektelen kérdés, hogy amikor maga az államhatalom készteti, kedvezményezi, serkenti, szorgalmazza, olykor támogatja is a civil szféra formálódását (lásd például polgári körök kialakítását országos szintű mozgalomban, nem-kormányzati szervezetek életre kelését az elmúlt negyedszázadban, vagy akár hatalom- és társadalomkritikus tömeg önkreatív betagolódását félkatonai szervezetekbe, vagy épp a CÖF előtérbe juttatását a politikai szcéna eseménymenetében), akkor még civilségről van-e szó, vagy csalárdságról, a hatalmi tér civil segítséggel bekebelezéséről, az uralmi szféra kiterjesztett ügyeskedéséről?

(A. Gergely András: A civil hatalom kételyei = Zempléni Múzsa, XVIII. évf. 2018. 2. szám, 78–80. o.; részlet)

Arday Géza irodalomtörténész

A Monarchia kultúrája előrevetítette a 20. századot: a tudatalatti felfedezése éppúgy észrevehető benne, mint az expresszionista stílus előzménye vagy a multikulturalitás. Ottlik írásmódja visszatekintő jellegű, amelyhez néhány hasonló mű született a magyar irodalomban is, például Balla Borisz: *Nicky növendék*; Örley István: *Flocsek bukása*. Mindhárom regény a hiteles személyiség megjelenése előfeltételének tünteti fel a szülőktől elszakadást és a gyerekkortól való elidegenedést.

Ottlikot egész életében szenvedélyesen érdekelte a szövegek átalakíthatósága. Wittgenstein Tractatusának szavaival – a „nyelvem határai világom határait jelentik". Törless ezzel szemben saját lelkében fürkészi a tudattalan s az ösztön működését. Ottlik szellemi kötődése a nyelvjátékok zártságát állító kései Kosztolányihoz nagyon hasonlítható, ahol a nyelv teremti a valóságot.

Musil műve az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése előtt, Ottliké viszont utána keletkezett. Musil válságban láttatja, Ottlik visszasóvárgott eszményként idézi fel a polgári szabadelvűség értékrendjét. A nyelvben is hasonló kétirányúság figyelhető meg: Törless előrevetíti a tudat és az emberi lét értelmezésének későbbi módjait, az *Iskola a határon* viszont közelebb áll a 20-as és 30-as évek értékőrző eszményeihez, mint az avantgárd újításaihoz. Az egyik mű előre, az expresszionizmus és az egzisztencializmus felé, a másik inkább visszatekint, s Kosztolányi és Márai írásmódjához kapcsolódik. (...)

Ottlik regényének felépítésével talán főként Jean Paul: *Kamaszévek* (Flegeljahre 1804–1805) című könyve rokon, mert ez a német mű is tartalmaz regényt a regényben, és a „*Doppalroman*"-t két ikertestvér közösen írja.

(Arday Géza: Ottlik Géza és az írás művészete. Emléksorok születésének 95. évfordulóján = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 1. szám, 35–37 o.; részletek)

Árva László közgazdász

Globalizáció az a folyamat, amelynek során egységes világgazdasági rendszer alakul ki a Földön, és amelynek következtében egységesedik a fogyasztás szerkezete, valamint a kultúra és az értékrendszer. A gazdaságtörténészek rendszerint három hullámát különböztetik meg, bár a köznyelv általában csak napjaink folyamatait nevezi globalizációnak. Az első hullámra a nagy felfedezések és az első gyarmati világbirodalmak kialakulása idején került sor a 15–17. században, a következő a napóleoni háborúk után, a 19. század második és harmadik harmadában bontakozott ki – bár az amerikai Suzanne Berger ezt nevezi első globalizációnak –, a harmadik globalizációra pedig a huszadik század utolsó évtizedeiben került sor és még ma is tart. A folyamatot úgy kell elképzelni, hogy a globalizációs dagályokat apályok követik. A dagályok hosszabb nemzetközi békeidőszakokra jellemzőek, az apályokat pedig rendszerint háborús korszakok váltják ki. (...)

A globalizációnak vannak technikai, társadalmi és jogi előfeltételei, valamint gazdasági, társadalmi és ökológiai következményei. A technikai előfeltételei a szállítás és a hírközlés fejlődése. Ennek a világtörténelem során alapvetően három nagy ugrása volt és ez megfelel a globalizáció három nagy szakaszának. A 16. századi globalizációt a tengeri hajózás és a navigációs technikák fejlődése indította el, a 19. századi második hullámot a gőzhajók, a vasutak és a távíró megjelenése tette lehetővé. A 20. század végi jelenséget a légi, szárazföldi és tengeri hajózás dinamikus fejlődésén túl elsősorban a nagysebességű adatátviteli rendszerek (számítógépes hálózatok, hírközlési műholdak, mikrohullámú és üvegszál-optikás adatátvitel) kialakulása segítette elő.

(Árva László: Globalizáció: kezdet, szakaszai és vége...? = Zempléni Múzsa, XVIII. évf. 2018. 2. szám, 5–13. o.; részletek)

Bába Szilvia művelődésszervező

A kárpát-medencei magyarságra jellemző Kányádi Sándor verssora: „Vagyunk, amíg lenni hagynak, se kint, se bent, mint az ablak." Ám a diaszpóra problémája más és másként nehéz: felszívódik a szabadságban.

Az identitás a (személy)azonosság-tudat, tehát önmagunk definiálására, a másoktól való különbözőség meghatározására szolgál. A társas identitás valamely csoporttal való

azonosulás. Ez utóbbi különösen fontos a tengerentúli magyar diaszpóra vizsgálatakor. A diaszpóra szétszóratást jelent. Olyan nemzetiségre, etnikumra, vallást követőkre, közösségekre utal, akik külső kényszer hatására elhagyni kényszerülnek szülőföldjüket. Majd más népcsoportok között, szétszóródva folytatják életüket és próbálják őrizni identitásukat. Walter Connor meghatározása szerint: „egy népnek az óhazán kívül élő része." A diaszpóránál megfigyelhető, hogy tagjai tudatilag abban a korban élnek, amikor elhagyták a szülőföldjüket. Például sokan még a rendszerváltás után sem engedték haza gyermekeiket látogatóba Magyarországra, mert kommunizmus van. De ez az oka annak is, hogy döntően azokat a dalokat, slágereket, művészeket, írókat szeretik, akik akkor szerepeltek, voltak híresek. Azok az operettek, játékfilmek, énekesek stb. nem a leszármazottaik világa. Ez a (generációs)szakadék a diaszpórában még erősebb és jelentősebb.

Az Egyesült Államokban az identitás megnyilvánulási, megélési terei, lehetőségei – a kivándorlás időpontjától függően – a következők: magyar kolóniák („bourdos házak", kocsmák, éttermek, települések, városnegyedek), egyházak, szervezetek (egyesületek, magyar házak, könyvtárak), iskolák, sajtótermékek (nyomatott, majd elektronikus), (nép)tánc-, ének- és színjátszó csoportok, cserkészet, (anya)nyelvhasználat, rendezvények (ünnepek, bálok) stb.

(Bába Szilvia: Magyar identitás az Amerikai Egyesült Államokban = Zempléni Múzsa, XII. évf. 2012. 3. szám, 5–12. o.; részlet)

Balassa M. Iván etnográfus

Az országútra merőlegesen sorakozó keskeny telkek, elöl esetleg egy kis virágoskert, majd az utcára az oromzatával néző lakóház és az ezt követően sorakozó gazdasági épületek, a falu közepén templom, esetleg templomok – ez az a kép, mely a felföldi falvakon átutazóban rendszerint megmarad.

A településtudomány ezt nevezi *útifalu*nak. Ha az út, mint ez domb- és hegyvidéken gyakran megesik, egy patak folyását követi, akkor *patakmenti útifalu*val van dolgunk. Sok helyen még ma is jól kivehető ez a faluelrendezés, de gyakori, hogy a lakosság és így a telkek gyarapodásával újabb utcák jöttek létre. Jól példázza ezt Diósjenő, ahol ma egy meglehetősen bonyolult utcahálózat van, ugyanakkor a 18. század végén mindössze a falun átfutó patak alatti és feletti út mellett sorakoztak a házak. Nem messze Vadkert, ma Érsekvadkert is egyetlen, középső kis kiteresedésében a templomnak helyt adó utcából állt. Nógrádban, csak kiragadott példákat említve, útifalu Hollókő, Nagylóc, Kazár, Terény, Szügy stb., patak menti útifalu az említett Diósjenő mellett például Csitár, Becske, Csesztve is. A közepén orsószerűen kiszélesedő forma se egyedülálló, ez jellemzi Őrhalmot, Rimócot, Patvarcot és még számos más falut. (...)

Nemcsak a falvaknál, hanem a kisebb-nagyobb vidékek központjául szolgáló vagy a sík és a dombvidék találkozásánál sorakozó, a kereskedelemből, a kézművességből élő, esetleg az olyan speciális „termék"-et, mint a szőlőt és a bort előállító mezővárosokban, városokban is kimutatható az egykori útifalu vagy annak változata. Sárospatak középkori főutcája a Bodroggal párhuzamosan a Református Kollégium telkétől a várig húzó *Nagy-*, *Piac-*, ma *Kossuth utca*. Az országút viszont ezzel párhuzamosan futott, és csak később épült be, mint azt a 18. század hetvenes éveiig használt *Új-utca* neve is tanúsítja.

(Balassa M. Iván: Falvak és telkek a Felföldön = Zempléni Múzsa, XII. évf. 2012. 2. szám, 21–25. o.; részletek)

Balázsi Károly szociológus, közösségfejlesztő

Miben is áll *mesterségünk* lényege? Alapvető hívószavainknak – *kultúra, művelődés, közösség, fejlesztés, értékek* – mi a veleje? Mit kell gondolnunk e fundamentális fogalmakról és a belőlük eredeztetett gyakorlatról? Egyszerűnek, banálisnak tűnő kérdések ezek, de éppen itt az ideje, hogy jelenidőben fogalmazzuk újra esszenciális tartalmukat.

Testi és mentális létünk, szakmai működésünk teljes terjedelmével a *kultúra* élő szövetrendszerébe van beágyazva. Születéstől halálig tartó ittlétünk ennek az eleven testnek a része. Fizikai valóságunkban, lappangó képességeinkben ugyan – szüleink szerelme által – a *természetből* érkezünk, de az első fürdetéssel, anyai öleléssel máris a kultúra részei vagyunk. Mint ahogy az elfáradt korpusz visszatér a *natúra* tenyészetébe a szemhéjunkat lesimító tenyér érintésére. Mert *a kultúra az ember világa.* Beletartozik minden, amit az emberiség idáig alkotott, rombolt, fejlesztett. Mi pedig benne vagyunk, mint görcs a fában, mint csepp a tengerben, mint *mikrokozmosz a makrokozmoszban.*

A kultúra tehát nem ékítmény, tartozék, felépítmény a gazdaság és a politika ünnepi kalapján, hanem maga az emberi létforma teljessége. Része ennek minden ember által készített *eszköz, tárgy*, a folyton átalakuló épített környezet, mint ahogy az ugyancsak bonyolult *személyközi viszonyok* összessége. Vagyis a szokások, hagyományok, az erkölcsi kódexek és a szabályokat rögzítő törvények, a jogrend. Kifejlesztettük ezeken túl az olyan *szimbolikus rendszereket*, mint a nyelvek, művészetek, tudományok és vallások világa.

E hihetetlenül bonyolult és egymást átszövő rendszerek együtteséből épült fel (és általunk *épülőben* van ma is) a kultúra eleven teste.

(Balázsi Károly: Egy ősi mesterség intézményesülése Magyarországon. A közösségi művelődés történetisége. = Zempléni Múzsa, XXV. évf. 2025. 2. szám, 18–23. o.; részlet)

Baranyai Katalin irodalomtörténész

Építészek körében ismert, miként reflektált a szakma önmagára, amikor az első világháború után a minőségi és jelentős építészet hagyományait a közelmúlt építészetéhez kapcsolta. A magyar(os) építészet közvetlen előzményeit is ott, a lechneri hagyatékban kell keresni. Az utolsó pillanat, amikor a lechneri mozgalom nemzedékei, illetve irányzatai együtt léptek fel, a Lechner Ödön Társaság megalakulása volt 1928-ban. A Nemzetközi Építési Kongresszus budapesti tervkiállításán 1930-ban a nemzeti stílus képviselői már olyan különféle elnevezések alatt mutatkoztak be, mint *magyar stílustörekvők; magyar stíluskeresők; a magyar történelmi múltból kiindulók; a magyar népies művészeti elemekből kiindulók*. A szakmai felélénkülést nagyban szolgálta, hogy a Fiatalok reprezentánsa, Jánszky Béla már 1929-ben elkészült a mozgalom generációs krónikájával. Összegzése szerint a lechneri két etap tagjaiból (Lajta Béla, Vágó Péter, Pogány Móric, Árkay Aladár, Lechner Jenő) és a csatlakozó Fiatalokból álló népesebb csoport (Kós Károly és Zrumeczky Dezső, illetve Györgyi Dénes, Mende Valér, Kaszab Miklós) lehetett volna iránytű ahhoz, hogy a magyarabb, de korszerűtlenebb (eleve kisléptékű) népi architektúrán át el lehessen jutni a tiszta, korszerű (klasszicizálódásra hajlamos, de magyar hatású) változathoz. Alkotói kérdéseket boncolgatva (kétirányú küzdelem a „germán kultúr-alapozottságú kollégákkal" és főleg a *„doktriner konzervatívokkal"* szemben)

Jánszky ahhoz a paradoxonhoz jutott, hogy az építészeti fejlődés magától tért helyes útra, vagyis a magyar forma a korszerű architektúrából magától fejlődött ki. Ez éppen fordított képlete a Mester útjának.

(Baranyai Katalin: Teremthet-e közösséget és stílust az építészet? Viták a nemzeti jellegről és a népi építészetről a két háború között = Zempléni Múzsa, XII. évf. 2012. 1. szám, 37–44. o.; részlet)

Bátoriné Misák Marianna egyháztörténész

Jelentős mérföldkő volt az elemi leányoktatás történetében az 1868. évi népoktatási törvény, amely előírta a 6–12 évig tartó egységes tankötelezettséget és megteremtette a hatosztályos, mindennapi oktatást nyújtó elemi népiskolát. Előírta, hogy a fiú- és lánygyermekeket elkülönítve, külön termekben oktassák. Megalkotta a felsőbb népiskolát, amely a fiúk számára három, a lányok esetében két évfolyamos volt. Sajnos ez az iskolatípus nem bizonyult időtállónak, hamar elsorvadt. Ugyanakkor létrehozott egy később igen népszerűvé váló iskolatípust, amelyet az ötezer főnél népesebb településeken kellett felállítani, ez volt a polgári iskola. Képzési ideje nemek szerint eltérő volt: fiúk számára 6, lányoknak 4 év. A polgári iskolába az elemi iskola elvégzett 4. évfolyama után lehetett felvételt nyerni a végbizonyítvány bemutatásával, illetve ennek hiányában felvételi vizsga után. A polgári leányiskola a kispolgári rétegek művelődési igényeit elégítette ki, viszont a középpolgárság, az „úri középosztály" leányainak szükségleteit már nem, mivel tananyaga túlságosan a gyakorlati élethez kötődött, és hiányoztak belőle a magasabb műveltséget reprezentáló ismeretkörök. A probléma megoldása érdekében jelentős kezdeményezéseket tett az Országos Nőképző Egyesület, amelyet Veres Pálné Beniczky Hermin (1815–1895) hozott létre 1868-ban. Petíciójukban országos női főtanoda felállítását kérték. Munkájuk eredményeként 1875. október 25-én nyílt meg Budapesten az első állami, hat évfolyamos felsőbb leányiskola. Ez az iskola csak nevében volt „felsőbb", ténylegesen középfokú, továbbtanulásra nem jogosító képzést nyújtott, de 1896-ban belőle fejlesztették ki az első leánygimnáziumot, amely már megfelelt ezeknek az igényeknek is.

(Bátoriné Misák Marianna: Lányok a sárospataki református gimnáziumban. A nőnevelés 18–20. századi fejlődésének tükrében = Zempléni Múzsa, XX. évf. 2020. 3. szám, 33–39. o.; részlet)

Beke Pál (1943–2009) közösségfejlesztő

Bizony furcsa fintora a művelődési otthonok történetének, hogy az oroszok bejövetelét követően betiltott közösségi művelődési formák éppen a hazai kiszolgálóik által szorgalmazott, általuk a gondolkodásmentesség intézményének szánt intézményekben élték túl azt a bizonyos negyvenöt esztendőt. Pedig alaprajzuk hűen tükrözte Zsdanov elvtárs hazai fullajtárainak szándékát. Leginkább egy olyan nagyterem is elég volt, ahová be lehetett terelni ('56 után már persze behívni) az embereket. Az előttük lévő pódiumra aztán felálltak az agitátorok ('56 után már a báránybőrbe bújtatott manipulátorok), és mondták azt az igét, amit a hallgatóknak csak elfogadni lehetett. (...)

Mert hát mire is való ez az intézmény? Bizony, kikapcsolódásra és pihenésre is. Arra tehát, hogy ott valamit hallgatva és különösen valakikkel valamit együtt, közösen csinálva kikapcsolódjunk a mindennapokból; olyan különleges órákat élve át, amelybe nem tolakszik be a munkahely, a napi gond, a főnök vagy akár a bármiféle politika. Arra (is) való tehát, hogy pusztán jól érezzük magunkat benne és általa, hogy hazatérve megújultan kezdhessük el a másnapot. Nem hiszem, hogy erről többet kéne szólni itt most, noha jól tudom, hogy konferenciák és szakdolgozatok hosszú sorát összegeztem ebben a pár mondatban, már ami az intézmény szabadidő-szervezési, szórakoztató és andalító funkcióit illeti. Az intézmények ebbéli feladatának ellátása kérdésében, mindennek szükségességében nincs vita senki között. Különösen, ha az intézmények térbeli és anyagi lehetőségeivel pótolni tudják a kulturális ellátásbéli hiányokat, tehát helybe hozzák az énekest, a vers- és prózamondót, a szomorú- és vígjátékot, a hangversenyt, a kiállító művészt, vagy bármi-bárki mást, aki iránt a helybéli emberek érdeklődnek.

(Beke Pál: A művelődési otthon és szomszédságai = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 4. szám, 28–34. o.; részletek)

Bene Zsuzsanna borász

A szőlő és a bor a korábbi évszázadokban fontos alapanyag volt mind a népi, mind a magasabb szintű gyógyításban. Mára ez a fajta ún. vinoterápia teljesen kiszorult az orvosi gyakorlatból és a természetes gyógymódok közül. A gyógybor fogalmába egyrészt a gyógyszerekből oldással készített gyógyszeres borok tartoznak, másrészt a növényi drogok borban történő áztatásával készített italok, így nem minden gyógybor füves bor, de minden füves bor gyógybor.

A bor gyógyászati értékét az ókori orvostudomány sokra értékelte. A legenda szerint Aszklepiadész fedezte fel a bor gyógyhatását. Az ókori orvosok nemcsak belső használatra, hanem külsőleg is alkalmazták: borban mosdatták az újszülöttet, borral mosták a sebeket, fekélyeket, a bor volt az ókor legjobb antiszeptikuma. A belsőleges alkalmazásnál a legmegfelelőbb fajtát a betegség természetétől és a betegtől függően választották ki. Az ókori gyógyászat nem tisztán rendelte a bor fogyasztását, hanem mindenféle gyógyfüvekkel készült borok alakjában. A füves, illatosított borok a középkorban is nagy szerephez jutottak, mert *vinum medicatum*ként, gyógyszerek kísérőjeként ajánlották őket. A kellemes ízű, illatú italokkal a keserű gyógyporok, orvosságok könnyebben bevehetővé váltak. A reneszánsz nagy megújulásával, az ókori ismeretek felfedezésével számos füves, illatosított, ízesített gyógybor terjedt el, részben ókori receptek, az ókori szerzők újrafelfedezése hatására. A kolostori kertekben, kerengőkben mindig lehetett találni gyógynövényes virágágyásokat; a növényeket beáztatták borba és étvágygerjesztőként, gyomorerősítőként fogyasztották.

A magyar népi gyógyászat is nagy becsben tartotta a bort, nemcsak tisztán, hanem gyógynövényekkel keverve füvesborként, gyógyborként.

(Bene Zsuzsanna: Magyar füves-, gyógy- és herbaborok = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 3. szám, 81–88. o.; részlet)

Benke György teológus

A Sárospataki Református Kollégium (...) 20. századi virágkora 1931-1952 között volt. Még éltek és meghatározói voltak a kollégiumnak, a diákéletnek azok az évszázados hagyományok, amelyek a pataki iskolának nemcsak színt adtak, hanem alapot is a megmaradásra és tovább élésre (...).

Ebben a könyvben [*Pataki tanáraink (1931-1952)*], azokra emlékezünk, akik a virágkorban a pataki kollégium gimnáziumának és teológiai akadémiájának tanárai voltak. Egy-egy iskolának szellemiségét, oktatói színvonalát, nevelői lelkiségét a tanárok adják meg. Patakon mindig különös gonddal válogatták össze a tantestületet. Az oklevél bemutatása nem volt elég az állás elnyeréséhez. Úgy gondoskodtak az utánpótlásról, hogy saját diákjai közül vagy maga az iskola választotta és nevelte ki magának a tanárokat, vagy ha ismeretlen pedagógus jelentkezett egy-egy megüresedett állás betöltésére, egy év próbaidőre kapott megbízást, hogy jól ismerje meg az újonnan jött az iskolát, és az iskola az új tanárt. Ha teljesültek a kölcsönös elvárások, egy év után véglegesítették. Ha nem, a próbaidő kitöltése után új munkahely után kellett néznie. Tárczy Árpád igazgató így adta tudtára az ilyen tanárnak a kar döntését: „Kedves Kollega, úgy tűnik, az Úristen máshol tette le a kenyeredet." A tanári kar tagjai különböző egyéniségek voltak, más és más talentumokat kaptak, sőt – ami a gimnáziumi tanárokat illeti –, világnézetük is különbözött, de alapos szakmai ismeretük és a kollégium iránti szeretetük közös volt. Így lehetett eredményes munkájuk, és járulhattak hozzá az iskola felvirágoztatásához. Korszakunk tanári karát minősíti, hogy 14-en voltak közülük Eötvös-kollégisták. Olyan indítást kaptak ott a tudományos igényességre, amely később is meghatározta tanári munkájukat.

(Benke György: Egy virágkor pedagógusai = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 1. szám, 88–91. o.; részletek)

Benke István bányamérnök

A sárospataki kerámiákról számos tanulmány, ismertető, könyv szól, de ezek általában a nagy hagyományokkal rendelkező, fazekas agyagból készült használati edényekkel vagy dísztárgyakat gyártó manufaktúrákkal foglalkoznak. Kevés adat áll rendelkezésre a sárospataki kaolint felhasználó kerámia üzemekről, az alapanyagot kitermelő több száz éves múltú bányák történetéről. (...)

Hazánkban a kerámiaipar legrégebben Sárospatakon alakult ki. Itt nemcsak a sok helyen megtalálható fazekas agyagot használták, hanem a bányászati módszerrel kitermelt kaolint is üzemszerűen alkalmazták. A Megyer-hegy szőlői között már régen ismeretes volt a felszínre kibúvó kaolin, ahogyan akkor nevezték: „fehér föld". A felhasználásával kapcsolatos legrégebbi adat 1569-ből származik. Ez az évszám a Czeglédi Ferenc által gyártott cserépkályhán olvasható. 1572-ből ismeretes a fazekasok céhlevele. Először a Megyer- és Király-hegy közötti cirókai kaolint használták. 1840-ben egy pipagyár is működött Sárospatakon. Itt gyártották a „fekete pipát", amely az 1896. évi millenáris kiállításon kitüntetést nyert. A 16. században a Sárospatakra települt habánok virágzó kerámia manufaktúrákat hoztak létre. A felhasznált alapanyagot – a kerámia massza összetételét – titokban tartották, csupán a mázról maradtak fenn dokumentációk. Az általuk készített kerámiákhoz nem a fazekasok által használt vörösre égő agyagot használták. A termékük a máz alatt fehér, kemény és finom porozitású. Feltételezhető, hogy ők is a Megyer-hegy környéki kaolinokat használták. (...)

Sárospatakon nagyobb arányú kutatás és bányászat akkor indult meg, amikor Ilosvai Lajos 1900-ban felhívta a Zsolnay-gyár figyelmét az itt található kerámiai alapanyagokra.

(Benke István: Sárospataki kaolinbányák = Zempléni Múzsa, XV. évf. 2015. 1. szám, 34–41. o.; részletek)

Bertha Zoltán irodalomtörténész, kritikus

Czine Mihály (...) a nyírségi, szatmári, szamos- és tiszaháti tájhazát élete végéig (...) olyan felnevelő-eszméltető világnak érezte és tudta, amely paraszti közösségeivel és erkölcsi rendjével, hitével, magyarságával, kurucos-szabadságharcos küzdelmeivel és egész történelmi sorsával csak a legnemesebb elkötelezettségre predesztinálhatja a belőle származót. Hűségre és ragaszkodásra, s a nagy hagyományok méltó folytatására. „Jó tájon születtem, Szatmárban", emlékezik később a szegény juhászember tizedik gyermeke, mert „ennek a tájnak a népe részt vett a magyar történelem minden forradalmi és szabadságharcos küzdelmében, és hagyományai szinte érintetlenül fejlődtek". A tehetséges fiút magasabb iskolába küldő első tanítói közül az egyik Debrecen, a másik Sárospatak neveltje volt, a faluja tiszteletese pedig Móricz Zsigmond egykori debreceni teológus társa. A felnőtt Czine Mihály szellem- és irodalomtörténészi credo-jának a középpontjában mindvégig azok örökségének a megtartása és tudatosítása állt, akik magyarság és minőség egysége szerint vállalták a küldetést e nép és nemzet megmentésére és felemelésére: a közösségi megmaradás ügyének szolgálatára. A kultúra-, a magyarság- és az emberszeretetre nevelés apostoli lelkületű megszállottja – ahogyan olyannyiszor nevezték: a magyar irodalom „igehirdetője", „vándorprédikátora", minden körülmények között is életreményt sugalmazó karizmatikus hitszónoka volt. (...)

Természetszerűleg tartotta a nemzeti identitás alappillérének a protestantizmus több évszázados hagyomány-folytonosságát – egynek a magyarságot és a kálvinizmust, a demokratikus sugallatú és a nemzetnek lelki, erkölcsi támaszt nyújtó református egyházat pedig kezdete és lényege szerint népi egyháznak.

(Bertha Zoltán: Czine Mihály és a protestáns szellemi örökség = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 4. szám, 5–12. o.; részletek)

Bordás István tanár, művelődésszervező

Az európai keresztény társadalom- és kultúrtörténetben kimagaslóan pozitív és haladó szerepet töltenek be a népfőiskolák. Az egyetemes neveléstörténetnek kevés olyan ága van, amely ennyire egyértelműen és folyamatosan a progressziót képviselte, képviseli mindmáig. A 19. század közepére tehető dániai indulás óta e felnőttképzési ág mindvégig olyan helyet foglalt el az egyes országok felnőttképzési gyakorlatában, amely segítette a társadalmi mobilitást és hozzájárult az adott ország polgári berendezkedésének megteremtéséhez és hatékony fenntartásához. A nyugat-európai demokráciák mindmáig egyik legfontosabb alappillérei ezek. A népfőiskola egyszerre jelent intézményesült felnőttképzési rendszert, gondolkodásmódot, pedagógiai módszertant és közösségi hozzáállást, a szűkebb és tágabb emberi közösségek progresszív nemzettudatát. Sikeressége abban rejlik, hogy megtartva az eredeti – Grundtvig püspök által kidolgozott – alapeszmét, folyamatosan korszerűsödött, alkalmazkodni tudott az egyre nagyobb ütemben változó világ kihívásaihoz. (...)

Végigtekintve a 19. és 20. század európai társadalomtörténetén, megállapíthatjuk, hogy a népfőiskola mint eszme és intézményrendszer mindig akkor vált aktuálissá és indult virágzásnak, amikor egy-egy társadalom valamilyen oknál fogva válságba került. (...) Grundtvig püspök nagysága két megközelítésből fogalmazható meg. Egyrészt abból, hogy felismerte, a dán társadalom rendkívüli erőforráshiánya pótolható a legszegényebb és műveletlen rétegek

képzésével. Másrészt pedig abból, hogy világossá vált számára, a tudást lehet olyan erőforrássá alakítani, amely képes egy vergődő társadalmat kiemelni szorult helyzetéből.

(Bordás István: A népfőiskolák múltjáról – jelen időben. Gondolatok Sz. Tóth János emlékére = Zempléni Múzsa, XX. évf. 2020. 2. szám, 22–26. o.; részletek)

Boros László geográfus

Magyarországon (és mindenütt a világon) a lexikonokat erre szakosodott szerkesztőségek állítják össze külső munkatársak közreműködésével. *A Zemplén-hegység földrajzi lexikona* kivételt képez, mert a szerkesztési feladatokat három geográfus (Frisnyák Sándor, Gál András, Horváth Gergely) és egy informatikus mérnök (Mizsur Bálint) végezte. A kötet alapkoncepcióját, a lexikonírást-szerkesztést Frisnyák Sándor emeritus professzor, a Zempléni (Tokaji)-hegység geográfus kutatója dolgozta ki és a felkéréseket követően, több mint három éven át irányította-szervezte a szerzők tevékenységét. A szócikkek írói olyan szakemberek, akik korábban is foglalkoztak a térség természet-, társadalom- és gazdaságföldrajzával, néprajzával, oktatás- és művelődéstörténetével.

A Zempléni-hegység hazánk egyik legjobban feltárt, sokoldalúan kutatott területe. Tudományos feltárásában a 18–19. században a pataki kollégium tanárai, a 20. században a természet-, társadalom- és történeti földrajzi vizsgálatában előbb a debreceni egyetem (...), majd az 1970-es évektől a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola oktatói jeleskedtek. A geológiai szerkezet, az ásványi nyersanyagvagyon kutatásában az Állami Földtani Intézet, a debreceni és a miskolci egyetem (...) tudósai és az itt élő gyakorlati szakemberek (...) vettek részt.

A mű a Zempléni-hegység kutatási eredményeit foglalja össze szócikkek formájában, tudományos igénnyel, közérthető megfogalmazásban. Egyszerre kíván tájékoztatni és a további tájkutató-értékfeltáró munkát segíteni. Az első magyar tájföldrajzi lexikon megírásában negyven kutató, egyetemi és főiskolai oktató, muzeológus és a szerencsi gimnázium tanára vett részt.

(Boros László: Földrajzi lexikon a Zempléni-hegységről = Zempléni Múzsa, X. évf. 2010. 2. szám, 92–94. o.; részletek)

Czoch Gábor történész

A kassai adminisztráció (...) részletes nyilvántartást vezetett a polgárrá fogadott személyekről. Az itt vizsgált korszakra vonatkozó adatok az úgynevezett *Liber neoconcivium* utolsó, az 1781-es évvel induló kötetében találhatók. (...)

A magyar királyságban – egészen a rendi kiváltságokat eltörlő 1848-as forradalomig – jogi értelemben polgárnak csak azok a személyek számítottak, akik elnyerték valamelyik szabad királyi városi ranggal rendelkező település – ilyen volt Kassa is – polgárjogát. A polgárjog elnyerésének feltételeit az egyes városok szigorú feltételekhez kötötték (...). Csakis törvényes születésű, jó magaviseletű, valamely keresztény felekezethez tartozó és megfelelő vagyonnal rendelkező férfi pályázhatott sikerrel erre. (...) A polgárság felvételekor (...) egyszeri adót, úgynevezett polgártaksát kellett fizetnie, amelyhez további kiadások is társultak, mint az (...) adomány a városi tűzvédelmi felszerelésekre, illetve a polgári kórház javára, továbbá a 19. század elején felállított polgári őrseregben való, minden egészségileg alkalmas polgár számára kötelező szolgálathoz szükséges egyenruha és fegyverzet költségei. A polgári taksát (...) eltérően állapították meg. A legkedvezőbb tarifát (6 forintot) azok fizethették, akik maguk is helybéli polgárcsaládból származtak; a nem helybéli polgári származású céhes kézművesek, boltos kereskedők, akik a korabeli szóhasználattal „polgári foglalkozást" űztek, 12 forintot, míg az összes többi új polgár 50 forintot volt köteles fizetni. Összehasonlításul, egy városi hajdúnak az éves fizetése az 1840-es években 40 forint volt, számára tehát, ha polgár kívánt lenni, az ehhez szükséges egyszeri kiadások meghaladták volna az éves fizetését.

(Czoch Gábor: Kassa az európai migrációs folyamatokban (1781–1848) = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 4. szám, 5–13. o.; részletek)

Cseh Gizella tanár, újságíró

Ha a 21. század elején egy kortársunk előtt kiejtenénk ezt a szót: népszínmű, valószínűleg zavarba jönne, sőt: tanácstalan lenne. (...) lelki szemei előtt – a legjobb esetben – felsejlene egy színpad, egy csinos menyecske (talán éppen Blaha Lujza), esetleg egy duhaj legény ábrázata (...), vagy egy örökké víg, csak daloló-táncoló, pántlikás faluközösség ködbe vesző képe. (...) talán rémlene egy hajdani népszínmű-előadás megsárgult fotográfiája a dédnagyanya albumában, *A falu rossza* vagy *A sárga csikó* címe, esetleg a *Nyisd ki babám az ajtót* vagy a *Zöldre van a rácsos kapu festve* egy-egy foszlánya. (...)

A népszínmű kevésbé szerencsés elnevezésű és többjelentésű drámaforma. A nemzeti drámairodalmak mindenkor az éppen aktuális népfogalom szerint igyekeztek „kitermelni" magukból a népről és a népnek szóló színpadi műveket. Ennek az általánosan jellemző és évszázadosan tartó láncolatnak egy specifikus megjelenése az a népszínmű(...), amely a zenéstáncos népszórakoztatás egyik változata. Eredete szerint – az ókori hagyományokon át – a bécsi színpadokról származott át hozzánk, majd kiegészülve a romantika vonásaival, valamint a helyi hagyományokkal, adottságokkal, szereplőkkel, fokozatosan új formát öltött, és bekerült a 19. századi közéletbe. Itt pedig (...) előbb aktuális, majd népszerű műfajjá lett, ezt követően pedig a társadalmi légkör változásának megfelelően rugalmas módon alakult át. (...)

A népszínmű mindenekelőtt társadalomtörténeti jelenség. Mindemellett művelődéstörténeti hatása, valamint hagyománya a közép-európai térség, közte a magyar nyelvterület lakosságának értékrendszerét, identitástudatát, egy teljes korszak ízlését, hangulatát, sőt életérzését nagyban befolyásolta.

(Cseh Gizella: A népszínmű tündöklése és bukása. Magyar művelődéstörténeti pillanatképek = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 4. szám, 38–50. o.; részletek)

Csorba Dávid irodalomtörténész

1681-ben indult el Thököly karrierje látványosan felfele, 1682-ben ért a zenitjére, amikor Felső-Magyarország fejedelme, a török által kinevezett magyar király lett, akit I. Lipót császár is elismert. 1685-ben azonban már a török foglya, csapatai átálltak, és várja sorsa jobbra fordulását.

A 17. század 80-as éveiben mindenesetre furcsa előjelek gyülekeztek: 1678–84 között folyamatosan üstökösök tűntek fel az égen. Thököly Imre csillagzata ebben az időben a leg-

fényesebb: bújtatott erdélyi s török támogatással, gyors rajtaütésekkel elfoglalja Felső-Magyarország jelentős részét, és fejedelemmé választatja magát. A török elnevezésében a három részre szakított országban megjelent egy negyedik egység, az *Orta Madzsar* birodalma. Ebben az időszakban méltán nevezik a kor politikai irataiban és verseiben Európa üstökösének Thököly, akihez számtalan várakozást fűztek (a legfőbb a török kiűzése volt). Ám ez a pozitív kép rögvest megváltozott, mihelyt a magyar csapatok az 1683-as bécsi ostrom idején a török birodalom segédcsapataiként szálltak harcba. (...)

Az 1680-as évek égi jelenségeit egy ritkaság jeleníti meg számunkra: (...) Kisztei S. Péter, gönci lelkipásztor 1683-ban megjelent *Üstökös csillag* című prédikációja, amelyet Thököly Imrének ajánlott, s címlapján olvasható a következő leírás: az igen fényes üstökös 1680. december 22. és 1681. január 26. között volt látható az égen esténként, az égtájak szerint nyugaton tűnt fel, és az égi észak felé nézett. (...) A korábbi üstökös nyugatról keletre mozgott, és jót jelzett (Kassa visszakerült református tulajdonba); az új azonban nyugatról délnek mozdult (ez nehogy a török győzelmét jelentse, hétszeres nyomorúságot hozva az országra – jósolt a prédikátor).

(Csorba Dávid: Thököly üstököse = Zempléni Múzsa, XI. évf. 2011. 4. szám, 16–24. o.; részletek)

Dáné Tibor Kálmán művelődésszervező

Magyarországról nézve Erdély azonos a Székelyfölddel, talán egy kicsit Kalotaszeggel. Vagyis az anyaországból hozzánk látogató turisták zöme esetleg egy keveset elidőzik Kalotaszegen, hogy megnézzenek néhány templomot, leróják kegyeletüket Kós Károly sztánai Varjú-váránál, vásárolnak néhány népi csecsebecsét az útszéli árusoktól, utána pedig irány a Székelység. Ez talán érthető, hisz mind Kalotaszeg, mind pedig a Székelyföld Erdélyben olyan „magyar világot" képeznek le, ahol az anyaországi barátaink biztonságban érezhetik magukat, ha odalátogatnak, akárcsak otthon, Magyarország valamelyik vidékén. Mindkét tájnak megvan a maga természeti egzotikuma, lakói pedig a kisebbségi státusban is erőt adó kulturális hagyományaikkal, öntudatos magyar identitással kötődnek nemzetünkhöz. De Erdély sokkal több, mint a Székelyföld vagy Kalotaszeg. Még akkor is, ha Erdélyen csak a Királyerdőn túli területet, tehát a Kárpátok kanyarulata és a Nyugati Szigethegység között elterülő történelmi magyar régiót értjük. De tudjuk, hogy ez az elnevezés 1920 óta „kitágult", új értelmet kapott, vagyis az anyaországból nézve Erdéllyé vált minden olyan terület, amelyet a trianoni békediktátum nyomán keletről elcsatoltak Magyarországtól. Erdély sorsát pedig – értem ezen, amikor maga dönthetett sorsáról – a történelem folyamán Gyulafehérvárról, Kolozsvárról, Tordáról, Nagyenyedről igazgatták, olyan – egykor főleg magyar érdekeket képviselő – kulturális központokból, amelyek nem tartoznak az imént említett két tájegység egyikéhez sem. Ezeken a településeken ma már szórványban él a magyarság. (...) Ezek a szórványmagyar települések azonban, nem is beszélve Kolozsvárról, őrzik egy valamikor államigazgatásra is berendezkedett elit magyar kultúra nyomait.

(Dáné Tibor Kálmán: Erdélyről, Kálvin és Kazinczy szellemében = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 2. szám, 84–88. o.; részletek)

Dankó László közgazdász

A vallási turizmus vallási vagy spirituális célú utazást jelent. Szakrális vagy vallásturizmusként is ismert, az idegenforgalom egyik legrégebbi formája. (...) Négy speciális elemet foglal magába: zarándoklatokat, szent helyek látogatását, egyházi létesítmények, mecsetek és templomok látogatását, valamint a missziós vagy istentiszteleti célú utazást. (...)

A vallási-szakrális helyszínekre látogató utazók két fő célcsoportra oszthatók: hívőkre és nem hívőkre. (...) *A hívők* lelki támaszt keresnek vagy megerősítik vallási meggyőződésüket. Gyakran vallási okokból, istentisztelet céljából kelnek útra. Az ilyen jellegű utazások közé tartozik például a haddzs Mekkába a muszlimok számára, a zarándoklatok Jeruzsálembe vagy a Vatikánba a keresztények számára, valamint a Bodh Gaya-ba utazás a buddhisták számára. A legtöbb vallásos turista nagyon motivált az utazásra, ezért hajlandó több pénzt költeni, mint egy átlagos utazó. Ez a benne rejlő motiváció a vallási turizmust kevésbé sebezhetővé teszi a gazdasági hullámvölgyekkel szemben. A hívők szeretnek hasonló gondolkodású emberekből álló csoportokban utazni.

A nem hívőket nem vallási értékük, hanem kulturális jelentőségük, építészeti fontosságuk, esztétikai szépségük vagy történelmi múltjuk miatt vonzzák a szent helyek, templomok, mecsetek, zsinagógák és egyéb istentiszteleti helyek. A nem hívők lehetnek ugyan vallásosak, de nem ez az utazásuk fő motívuma. Egyes nem hívők önfejlesztésre, átváltozásra, belső, lelki átalakulásra törekednek a szakrális helyszínekre utazva. Sajátos szolgáltatásokat igényelnek, amelyek spirituális, meditatív élmények megéléséhez segítik az utazókat az erre kiválasztott desztináció természeti és/vagy épített környezetében.

(Dankó László: Vallási turizmus értékkincsek és fejlesztések Zemplénben = Zempléni Múzsa, XXIV. évf. 2024. 1. szám, 33–51. o.; részletek)

Dobány Zoltán geográfus

(...) a Hernád-völgy rurális térségéből a 18–20. században csak Szikszónak és Göncnek sikerült némileg a többi település fölé emelkednie. Szikszó a 19. század második felében szolgabírósági székhely lett, és a királyi járásbíróságnak is helyet adott. A korábbi mezővárosi kiváltságait 1866-ban elvesztő településen vasút-, posta- és távíróállomás, kórház, takarékpénztár és egyéb hitelintézet, tűzoltóság stb. működött. A legkisebbek számára óvoda, a különböző vallási felekezeteknek saját népiskola állt rendelkezésre, s egy ideig református gimnázium is volt a településen. A fontos közlekedési folyosó mentén fekvő, egykor említést érdemlő mezővárosi kisiparral rendelkező, a gazdasági nagytájak kontaktzónájában fekvő vásáros hely már a 19. század első felében kiterjedt vonzáskörzetet alakított ki (...). A 19. század végére Szikszó az urbanizálódás egyre több jelét hordozta magán, egyedüli településként a Hernád-völgy vizsgált szakaszán. 1920 után – mint kényszerű közigazgatási központ – tovább fejlődött (utcarendezés, közvilágítás kiépítése stb.). Gönc, amely 1570-től 1647-ig Abaúj vármegye központja volt, s a reformáció idején az ország egyik szellemi központjává vált, 1871-ben vesztette el mezővárosi jogállását, de mikroregionális centrumjellegét továbbra is megőrizte.

Forró és Vizsoly a fentiekhez képest kisebb jelentőségű települések voltak, szerény és meglehetősen elmosódott határú vonzáskörzetekkel. A többi, alacsony hierarchiaszinthez tartozó Hernád menti település egyoldalú agrárjellegével, szegényes művi környezetével csak arra volt képes, hogy a helyi és a völgy jellegéből adódó helyzeti energiákat lehetőségeihez mérten minél tökéletesebben kiaknázza, s biztosítsa népessége számára az önellátás szerény, de stabil szintjét.

(Dobány Zoltán: Társadalmi–gazdasági viszonyok a Hernád völgyében a 18–20. században = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 3. szám, 37–48. o.; részletek)

Dobay Béla (1934–2020) tanár, irodalomtörténész

Nem ismerhettem személyesen Homoródszentpáli Bathó Jánost; amikor iskolai tanulmányaimat kezdtem, ő már nem volt Sárospatakon. Nekem nem adatott meg, hogy találkozhassam vele; amikor táguló látókörű diák lettem, már határ ékelődött közénk. Engem nem segített a szerencse abban, hogy életében láthassam; amikor H. Bathó János csaknem egy fél évszázaddal ezelőtt Munkácson meghalt, a debreceni egyetemen még a temetésének híre sem jutott el hozzám.

Mégis elmondhatom: első eszmélkedésemtől fogva tudtam róla. A szüleim – afféle becses emlékként – már mint kisgyermeknek mutogatták a kb. 50 éves korában készült fényképét (...). Markáns, borotvált, szikár, barázdált arca volt (...).

A tanáraim gyakran emlegették. (...) Méltányolták lelki gazdagságát, sziporkázó szellemességét. Elismerték tehetségét és műveltségét. Dicsérték mókás és csipkelődő modorát. (...)

H. Bathó Jánosról idősebb barátaim is beszéltek. Egybemosódott bennük számos hangversenyélmény. Az instrumentális és vokális zene varázsa. Megannyi kórusparádé nem múló hatása. A közönség ünnepi hangulata. Átszellemülten idézték fel (...) szuggesztív egyéniségét, karmesteri tekintélyét. (...)

H. Bathó Jánosról azonban nekem a melódiái árulták el a legtöbbet. A természetesen sorjázó hangok. A szívéből fakadt zenei motívumok. A lelkéből lelkedzett nóták. Igen, a nóták. Mert Sárospatakon kora ifjúságomtól körülzsongtak H. Bathó János dalai: a részben fájdalmas-gyöngéd mollban, részben derűs-kemény dúrban fogant énekek. Fülbemászó melódiái szájról szájra jártak; a magyar ember egyéni és történelmi életérzését fejezték ki. Bizonyos dallamai „köztulajdonba" mentek át; úgy hagyományozódtak ránk, mint a népköltészet legbecsesebb termékei.

(Dobay Béla: Vallomás a nótás Bathó Jánosról = Zempléni Múzsa, V. évf. 2005. 1. szám, 77–79. o.; részletek)

Dobrik István művészettörténész, muzeológus

Olyan emberről szól ez az írás, akinek sorsa és cselekedetei sokaknak volt közvetett vagy közvetlen módon tanítója. A második világháború után az országot újraépítő nemzedék azon jeles személyisége volt, akit egész eddigi életében szépet kereső énje vezérelt a megpróbáltatások között. Népben és nemzetben gondolkodó társaival együtt igen sok áldozatot vállalt az ország felemelkedéséért és a kiszolgáltatott időkben is az igaz szó és becsület pártján állt. Azon kevesek közé tartozott, akiket még ma is a másokért, a közösségért való tettek erkölcsi parancsa vezet. Lélek arca az embertársai felé sugárzó, segítő szeretetben szépült meg. Bár évekkel mérhető volt a kora, mégis sokszor éreztem kortalannak a vele való jelenlétben egyéniségét. Játékosan bölcs és szüntelenül érdeklődő perlekedései sokszor segítettek átlátni a jelentős álarcában tetszelgő jelentéktelen dolgain az életnek. Kitartása és példamutató ügyszeretete sokaknak nyújtott erőt életük értelmezésében. Művészetének és pedagógiai munkásságának elsősorban a moralitás volt navigátora. Festményei és grafikái az esztétikai értékeken túl, kordokumentumok is egyben. Technikai sokszínűségük, a teremtőjük állandó megújulásra kész akaratát, a témaválasztás gazdagsága pedig a megélt évek ezernyi élményét tükrözik.

Stiláris változatosságukat áthatja, és egységessé teszi az egyéni alkotói attitűd. Műveit hol leíró festőiség, hol érzelmeket sugárzó expresszivitás, hol a tájélményből táplálkozó lírai konstruktivitás vagy éppen ezek sajátságos ötvözete jellemzi. Az alkotásokban ott bujkál a kortárs Seres János festőművész barátsága, Lenkey Zoltán grafikusművész csendes protestálása, a zseniális Kondor Béla látomásossága, Bod László és Várady Sándor újat teremtő hite, és a Miskolcon élő kollégáknak a város képzőművészetét formázó munkássága.

(Dobrik István: A száz éve született Papp László festészete = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 2. szám, 58–64. o.; részlet)

Egey Emese nyelvész

A hazai filmhíradó készítés jelentős múltra tekinthet vissza: a filmhíradók őse a Sziklai testvérek és a francia Lumière gyár közös, a millenniumi ünnepségekről forgatott filmje. Az első fennmaradt híradóemlék II. Rákóczi Ferenc kassai újratemetése, Körmendy Ékes Lajos tudósítása 1906-ból. Eleinte csak néhány filmvállalat, majd 1920 és 1930 között már mintegy ötvenöt filmes cég készített ún. tényfilmeket, azaz híradót, riportot, dokumentum-, illetve tudományos és oktatófilmet. A legtöbb ilyen filmet a Concordia, a Kino Riport, a Corvin Filmgyár, majd a Magyar Film Iroda (...) forgatta. (...)

Kozma Miklós utasítása 1926. március 8-tól, a Híradó 108. számától a játékfilmek előtt kötelezővé tette a híradó vetítését. (...) A filmhíradó a 398. számtól, 1931. október 8-tól az ún. Tobis-Klang rendszerű berendezés munkába állításával hangosfilmmé vált.

Az MFI híradóinak kedvelt témái voltak az ünnepélyes események, az országzászló- és első világháborús hősi emlékműavatások, a gyöngyösbokrétás ünnepek, a vitéz- és leventeavatások, a különféle árumintavásárok, a gazdasági eredmények és találmányok bemutatása, politikusok szerepeltetése magánemberként vadászaton, családi körben, a revíziós gyűlések, az egyházi hírek és ünnepek, a kiemelkedő kulturális és nem utolsósorban a sportesemények. Ismert, hogy a filmet ekkor már propagandaeszköznek is tartották, így érthető, hogy a híradók felvezető képsora ebben az időben a történelmi Magyarország térképére, mint háttérre kirajzolódó, darabjaiból összeálló csonka ország, majd a forgó földgömb előtt elhaladó MFI betűk. A bécsi döntések után a visszacsatolt részekkel egészült ki az ország térképe. Az első vizsgált híradók aláfestő zenéje a Szózat, a későbbieké a Rákóczi-induló volt.

(Egey Emese: Zempléni filmhíradók 1924–1942 között = Zempléni Múzsa, V. évf. 2005. 1. szám, 30–38. o.; részletek)

Erdős Tamás vállalkozásfejlesztő

A közösségi borászat ötlete egészen a 19. századig nyúlik vissza, akkor szövetkezeti formában jelent meg. Elsőként Neckarsulmban (Württemberg) fogtak össze a német borászok, ők az 1833-as, több tartomány között létrejött vámunióra és így az olcsó borok szabad áramlásának megindulására válaszul közös préselésbe és értékesítésbe kezdtek.

Ide sorolható a szintén a 19. század első felében Spanyolországban létrejött „sherry termelési lánc". Az ún. bodegasok szerepük szerint három csoportba oszthatók (...). Leegyszerűsítve a termelő bodegasok (...) az ültetvénybirtokosok, ők készítik az újbort. Az érlelő és tároló bodegasok (...) a három központi városban (Jerez de la Frontera, El Puerto de Santa María és Sanlúcar de Barrameda) találhatók, csak érleléssel foglalkoznak. A lánc utolsó tagjai az érlelő és szállító bodegasok (...), szintén a három központi városban helyezkednek el. A középsőtől kapott borokat a saját solera rendszerükben házasítják, érlelik tovább, majd értékesítik bel- és külföldön.

A szövetkezeti mozgalom egyik legnagyobb sikertörténete Champagne-ban íródik: a borvidék ötödik legnagyobb pincészete szintén szövetkezeti rendszerben működik. (...) 1972-ben alakult meg a Centre Vinicole de la Champagne, ami ma Champagne Nicolas Feuillatte néven működik. A teljes borvidéki terület 7%-áról, összesen 5500 termelőtől dolgozzák fel a szőlőt. (...)

A nemzetközi példákkal ellentétben a Tokaji Borvidék – és hazánk – első közösségi feldolgozó infrastruktúrájának létrehozása nem a helyi szereplők piaci igényei és lehetőségei által generálva, összefogáson alapuló, alulról jövő kezdeményezésként valósult meg, hanem kormányzati beavatkozási szándék és cselekvés révén.

(Erdős Tamás: Közösségi borászati feldolgozók Tokaj-Hegyalján = Zempléni Múzsa, XXV. évf. 2025. 1. szám, 79–88. o.; részletek)

Éles Csaba (1951–2024) művészettörténész

Eötvös Józsefet – mielőtt még erőteljesen a közélet és a tudományok felé fordult volna, majd azzal párhuzamosan is – egy eredendően mély, általánosan emberi és lélektani, erkölcsi és *esztétikai érzékenység* jellemezte. (...)

Az esztétikum objektíve a természetben jelent meg először, de szubjektíve csak a művészeteket megalkotó és befogadó emberben születhetett meg és tudatosodhatott. Egyrészt azért, mert a művészetek általában véve formálják esztétikai fogékonyságunkat; másrészt azért, mert konkrétan ábrázolják is a természet szépségeit: fenségességét, idilljét vagy tragikumát stb. Sőt, ha a korszellem megköveteli és a mű eszmeisége megengedi, akkor a legnagyobb és a kezüket „a kor ütőerén" tartó művészek társadalmi-politikai jelentőséggel bíró szimbólummá emelik föl a természetet. Különös jelentőségre tett szert ez a Rousseau örökségét hordozó európai romantika és a magyarországi reformfolyamatok korában – tehát a 19. század első felében.

Így áll ez Eötvös József *A falu jegyzője* című, 1845-ben megjelent kiemelkedő epikai alkotása esetében is. Az már külön a regény szemszögéből szimbolikus, hogy a művet a természeti esztétikum részletesebb leírása keretezi. Vándory Boldizsár, Tiszarét református lelkésze, önmagának is ellentmondva a rész és egész gazdagságának kérdésében, végül az előbbi mellett teszi le a voksát. „A sík, melynek unalmas egyenlősége felett szemeid elfáradnak, közelebbről nézve annyi termékenységet, annyi egyes szépségeket mutat, hogy szinte elfelejted, mennyire szegénynek látszott az egész." (...) A tengerhez hasonlatos rónaság gyönyörűsége – amelyet nyári nappalokon a délibábok, éjjelente pedig a pásztortüzek tovább színeznek – fölülmúlja Európa legmagasabb hegységét is.

(Éles Csaba: A természeti és a társadalmi esztétikum példakörei Eötvös József életművében = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 1. szám, 5–14. o.; részletek)

Fehér József (1952–2023) irodalomtörténész, muzeológus

A *Zemplénvármegyei Kazinczy Kör* elsősorban társasági közéleti, de irodalmi példa is. Az 1902-ben alakult és 1950-ig működött közművelődési egyesület a kulturális élet legjelentősebb tényezője volt megyénkben. Megfogalmazott céljai: a magyar irodalom és művészet pártolása, ismertetése, terjesztése, a közművelődés nemzeti szellemben való előmozdítása, társas szórakozási alkalmak szervezése. Tagjai köztisztviselők, tanárok, egyházi személyiségek, orvosok, földbirtokosok, jogászok, ügyvédek, a művelt értelmiségiek és családtagjaik. Társas összejöveteleket, felolvasásokat, zenei és szavaló estélyeket, műkedvelő és hivatásos színházi előadásokat szervezett, kiállításokat rendezett. Saját könyvtárat tartott fenn, folyóiratokat, újságokat járatott, kapcsolatokat tartott az országban működő különböző irodalmi és közművelődési társaságokkal. Irodalmi pályázatokat írtak ki, megemlékeztek a legjelentősebb irodalmi-történelmi évfordulókról. 1904-ben évkönyvet adtak ki. Szakválasztmányai: magyar irodalmi és történelmi, képzőművészeti és műipari, zenészeti és színészeti. 1942 és 1944 között a kör részt vett az *Új Magyar Museum* (a kassai Kazinczy Társaság tudományos, irodalmi és művészeti szemléje) szerkesztésében. A kört jogilag 1948-ban szüntették meg, gyakorlatilag 1950-ben fejezte be működését. Különös jelentősége, hogy fennállásának idején a közművelődésnek még nem voltak hivatásos munkatársai és intézményei. Ennek egységes szervezeti kereteit és elgondolását csak az 1920-as években kezdte kidolgozni a Vallás- és Közoktatási Minisztérium. A Zemplénvármegyei Kazinczy Kör ezt a hiányt töltötte be.

(Fehér József: A Zempléni Múzsa létrehozásának irodalmi és társasági közéleti alapjai = Zempléni Múzsa, X. évf. 2010. 3. szám, 48–50. o.; részlet)

Fittler Katalin zenekritikus

Tallián Tibor könyvének [*Magyar képek. Fejezetek a magyar zeneélet és zeneszerzés történetéből, 1940–1956*] távolabbi előzményei (...) vannak (...): a szerző (...) összeállítója és szerkesztője volt az MTA Zenetudományi Intézete által a '80-as évek közepén megjelentetett műhelytanulmány-köteteknek (*Iratok a magyar zeneélet történetéhez, 1945–1956*). Ily módon a muzikológus egyik legsajátabb kutatási területének publikációjaként köszönthetjük a mintegy ötödfélszáz oldalas könyvet.

Az olvasnivaló négy részre tagolódik, mindegyikhez frappáns mottó-idézet járul: *„Szegény Magyarország" – Magyar zene a 2. világháború alatt; „Félünk lenézni a mélybe" – Zeneéletünk 1945–1948; „A műalkotásnak minden irányítását károsnak tartjuk" – Politikai fordulat, zenei következmények; „Nem én kiáltok, a föld dübörög" – Magyar zene Sztálin halála után.* (...)

Tallián elemzései emlékeztetnek arra a gyakorlatra, amellyel Kroó György tudta (…) érthetővé tenni a kortárs kompozíciókat is. A jelenségek értelmezése, esetenként mintáinak felmutatása, egyszersmind a zenei anyag szervezettségének feltérképezése egyedi struktúrák esetében (...) mind olyan többlet-információ, amelyhez még a kotta tanulmányozása sem lenne elégséges az egyes szerzők stílusában járatlanok számára. És azáltal, hogy részletesen kielemzi, önkéntelenül is ráébreszti hallgatóit: megfelelő szempontok segítségével ugyanúgy meghódítható, bejárható-feltérképezhető a 20. század zenéje, mint korábbi koroké. (...)

Megkerülhetetlen könyv olyan meggondolásból is, hogy szemléltető konkrét példáinak köszönhetően a később született generációk is képet kaphatnak a tárgyalt korszakról.

(Fittler Katalin: El nem szálló gondolatok. Tallián Tibor zenetörténeti előadásai = Zempléni Múzsa, XVII. évf. 2017. 2. szám, 80–82. o.; részletek)

Forgács D. Péter szociológus

Száz esztendővel ezelőtt bemutatta Max Weber, hogy a társadalmi csoportok szimbiózist alkotnak, és ennek érdekében meghatározott kötöttségben élnek és dolgoznak. Weber egy hivatalnok-központú világképet rajzolt. Sokszor idézik őt, főleg az uralkodás típusait, ami egyetlenegy oldalt tesz ki a körülbelül húszezer nyomtatott oldalnyi munkásságából. Gyakran idéznek egyik vallásszociológiai írásának a címéből is, a protestáns etikát, de többre nem futja még a szakmai kánon részéről sem. Weber leírásai elfogadottak, de feledésbe merült az alapelve, hogy a bürokratikus rend ismerete révén válik a társadalom érthetővé. (...)

A modern bürokratikus társadalomban a hivatalnokok társadalmi csoportja a meghatározó, az a társadalom tengelye. A társadalmi csoportok között hasznos és teremtő egymásrautaltság uralkodik és nem valamiféle konfliktus vagy ellentét. Azok speciális esetben, bürokratikus-politikai anomáliák esetén keletkeznek. (...)

A köznyelvben ma a hivatalnokokon az állami és helyi adminisztrációt értik. Ez a klaszszikus szociológiában másképp van és (...) más értelemben használom a fogalmat: hivatalnoknak nevezünk minden közszolgálati foglalkoztatottat. Az állami vagy helyi (önkormányzati) igazgatás dolgozóin kívül idetartoznak a közszolgáltatás, a termelés vagy az irányítás alkalmazottai is az állami függőségű vállalatokban és intézményekben, a szemétszállítótól az atomfizikusig. A közszolgálati alkalmazottak (hivatalnokok) tartósan, monopol jogokkal ellátott és fizetett foglalkoztatottak, akik meghatározott hatáskörben, formálisan és normák által szabályozottan, intézményi felelősséggel látják el tevékenységüket. A közszolgálathoz számítanak mindazok az állami és kvázi állami működési területek, amelyek nem a politikai képviselethez tartoznak.

(Forgács D. Péter: A bürokrácia szociológiája *magyar kiadásához = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 4. szám, 32–36. o.; részletek)*

Földy Ferenc neveléspszichológus

Nagyon nehéz szólni, amikor elhagy minket az, aki egy életen át hitet, reményt és szeretetet sugárzott felénk. Ködöböcz József több volt számunkra, mint tanár. Személyisége, emberi értékei példaként álltak és állnak előttünk ma is. Méltán nevezzük őt a „tanítók tanítójának".

A Tisza jobb partján fekvő Vámosatyán született 1913. november 1-jén, földműves család második fiúgyermekeként. A faluban kitűnt egy évvel idősebb bátyjával, Pállal együtt. Szabó Ferenc tanító és Szabó Sándor segédlelkész – mindketten régi pataki diákok – szorgalmazták, hogy az eminens ifjak tanuljanak tovább Sárospatakon. A család számára a két fiú továbbtanulása nagy megterhelést jelentett volna, és a kor szellemének megfelelően a nagyobbikra várt a gazdálkodás folytatása, ezért került a kisebbik testvér a pataki iskolába. A családi döntést a híressé lett pataki diák meghálálta: kitűnő eredménnyel fejezte be gimnáziumi tanulmányait, a Kollégiumban elvégezte a Teológiai Akadémiát, majd Németországban, a Halle-Wittenbergi Egyetemen tanult, ahol falupedagógiai problémákkal foglalkozott. Ezt követően Szegeden a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán és a Horthy Miklós Tudományegyetem Apponyi Kollégiumában filozófia és pedagógia szakos diplomát szerzett. Hallgató korában vezetője volt az egyetemi és főiskolai hallgatók Bethlen Gábor Körének.

Magas szinten megalapozott, tudományos felkészültséggel lett a Sárospataki Tanítóképző tanára 1942 szeptemberében. (...)

Nemcsak tanára, hanem huszonöt éven át igazgatóhelyettese volt a középfokú, felsőfokúvá vált, majd főiskolai rangra emelkedett intézetnek. Vezetői tevékenységéhez korszerű kezdeményezések sora kapcsolódott.

(Földy Ferenc: A tanítók tanítója. In memoriam Ködöböcz József (1913–2003) = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 3. szám, 97–99. o.; részletek)

Földy-Molnár Lilla művészettörténész

Erzsébet a szentek sorából is kiemelkedik, jelzi ezt az oltárra emelésekor megjelent előkelőségek alázata és töretlen népszerűsége az egyszerű emberek, a szerzetesek és az uralkodók körében. Tisztelete már a 13. században egész Európában elterjedt. (...) A Német Lovagrend már szentté avatása előtt hozzákezdett Marburgban Szent Erzsébet templomának építéséhez, II. Frigyes császár Nürnbergben kórházat alapított tiszteletére. Szent Erzsébetet nemcsak a Német Lovagrend és a ferencesek világi rendje, de később a domonkosok és a cisztercita is védőszentjükké választották. Ő lett a beginák és a 17. században létrejövő Szent Erzsébet betegápolói rend példaképe, Brugge-ben ma is áll a tiszteletét őrző Szent Erzsébet-beginage. A szerzetesrendek mellett kezdettől fogva nagy tisztelői voltak a királyi rokonok. Esztergomban IV. Béla, Szent Erzsébet öccse pompás bazilikát emeltetett a ferenceseknek, Franciaországban IX. (Szent) Lajos király, Erzsébet fiának nevelője lányát Erzsébetnek nevezte el, III. András magyar király özvegye és lánya Svájc területén segítette kultuszának elterjedését. Hasonló kapcsolatok járultak hozzá tiszteletéhez Csehországban, Lengyelországban, Spanyolországban és a Németalföldön. Egész Itáliára kiterjedő tiszteletét számos remekmű őrzi, megfestette őt Giotto, Bernardo Daddi, Simone Martini, Piero della Francesca és Filippo Lippi. (...) ezek közül Simone Martini freskója (...) az assisi Szent Ferenc-bazilika alsó temploma Szent Erzsébet kápolnájában látható oltárkép középső alakja. (...) Jan van Eyck 15. század elején készült táblaképén három korona díszíti fejét, amely arra utal, hogy életének mindhárom állapotában – szűzként, asszonyként és özvegyen is – elnyerte a szentség koronáját.

(Földy Krisztina Lilla: Árpád-házi Szent Erzsébet tisztelete Európában = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 4. szám, 75–78. o.; részletek)

Godzsák Attila történész

A trianoni döntéssel Zemplén vármegye területének nagyobb része átkerült a születendő Csehszlovákiába, megyeközpontját, Sátoraljaújhelyt pedig kettévágta az új határ. A város a dualizmusban a régió kulturális és gazdasági központjává fejlődött, a döntés viszont régiójának és gazdasági potenciájának nagy részétől megfosztotta. A Kassa-Beregszász vasútvonal, a város ipari területei és 2000 lakosa került idegen uralom alá. Nyersanyagforrásait, felvevőpiacait és oktatási központként diákjainak jelentős részét egyaránt elvesztette. Valaha az ország legjelentősebb borpiaca működött itt, kereskedelmi élete 1920 után összeomlott. Ezek a változások átstrukturálták a helyi mentalitást is, Északkelet-Magyarország gazdasági centrumából határ menti kisvárossá vált (...).

A város megcsonkítottságában kicsiny példája lett az egész országnak, ezért kettészakítottsága szimbolikussá vált. Emiatt a helyi revizionista vagy irredenta rendezvények, akciók

hamarabb át tudták lépni az országos sajtó ingerküszöbét, hisz a város „élni akarását" demonstrálták, azét a városét amelyik „saját testén" viseli a döntés következményeit. (...)

Az „ostromlott végvár" képe már a konkrét döntés előtt elkezdett kialakulni a városi önrecepcióban. A helyiek számos apró jelben látták, hogy változni fog a határ, de pszichésen nem tudták elfogadni a város létének ilyen méretű megváltozását. (...)

Így zajlott ez 1927-ig, amikor megalakult a Revíziós Liga, ekkor ugyanis a Népszövetség delegációja (...) kivonult az országból. Ezután válhatott a kormány hivatalos propagandája részévé a határmódosítások kérdése. Az év őszén revíziós napokat tartottak Miskolcon, majd Sátoraljaújhelyben.

(Godzsák Attila: Az 1927-es sátoraljaújhelyi revíziós nagygyűlés története = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 3. szám, 17–23. o.; részletek)

Haffner Anikó színművész

Evita nem a hagyományos értelemben vett first lady feladatokat látta el, a protokolláris rendezvények háziasszonyi szerepe és a karitatív tevékenységek mellett képességei és motivációja alkalmassá tették a női vezér, a teljes értékű vezetőtárs feladatkörének betöltésére is. Míg Perón irányította az ország politikai életét, addig az ő feladata volt a szociálpolitika, a kultúra, a nőkérdés. (...) a források igazolják, hogy elhivatottságot érzett a népe iránt, színészi képességei, karizmája és ambíciója mellett ez késztette folyamatos, élete vége felé már pihenőnap nélküli, napi sokszor húsz órás munkára. 1948-ban létrehozta a María Eva Duarte de Perón alapítványt, ez 1950-től Eva Perón-alapítványként működött, amely karitatív tevékenységek mellett kórházak, iskolák, árvaházak építtetésével, fenntartásával, hátrányos helyzetű fiatalok iskoláztatásának segítésével, szociális kérdésekkel foglalkozott. Argentínát és Perónt képviselve több európai országba eljutott. Járt Spanyolországban, Rómában, Franciaországban(...). Az európai körútjáról tudósító *New York Times* újságírója szerint a beszédei okosan voltak megírva, és bár a stílusa kissé színpadias volt, fellépései sikert arattak. (...)

A hívei, a munkástömegek körében olyan népszerűségre tett szert, amely még Perónéval is vetekedett, ő azonban ezt ügyesen kihasználta a peronizmus javára, segítette az „Evita-kultusz" kibontakozását. A média eszközeit felhasználva minden közszereplését megismerhették, a rádió, a televízió, az újságok közvetítették beszédeit. 1953-ban olyan ábécés-könyvet adtak ki, amely „e" betűvel kezdődött (!), sugallva, hogy a gyermekeknek az ő nevét kell elsőként megtanulniuk. Megkapta a Nemzet Szellemi Vezetője címet.

(Haffner Anikó: Színésznők közéleti szerepben. Életutak a 20. századból = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 2. szám, 59–69. o.; részletek)

Harsányi László közgazdász

1938-tól kezdve a zsidótörvények negatív hatásainak enyhítésére, a zsidók megsegítésére (...) intézmények, programok születtek (...). Az (...) 1909-ben megalakult Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület (OMIKE) (...) 1939 októberében indította Művészakcióját azzal a céllal, hogy egyrészt a magyar zsidóságot „megtartsa azon a kulturfokon, melyre annak eddigelé felemelkednie sikerült", másrészt azokat a zsidó képzőművészeket, írókat, zenészeket kívánta munkához, jövedelemhez, és – nem mellékesen – bemutatkozási lehetőséghez juttatni, akik a zsidótörvények következtében kiszorultak a korábban számukra is nyitott intézményekből. (...)

1939. november 11-én megtartották a Művészakció első előadását a Wesselényi utcai Goldmark Teremben, amely ettől kezdve a Művészakció otthonává vált, osztozkodva a Pesti Izraelita Hitközség Hollán utcai dísztermével, valamint a Bethlen téri színházteremmel. Az előadást Ribáry Géza nyitotta meg, aki haláláig a Művészakció egészének motorja, meghatározó vezetője volt. Az első előadáson – amelyet irodalmi estként hirdettek meg – olyan nagyszerű színészek léptek fel, mint Ascher Oszkár, Bartos Gyula, Beregi Oszkár, Gellért Lajos, Kelen Dóra, Vidor Ferike és olyan írók, mint Szép Ernő és Várnai Zseni.

1939 novembere és 1944 márciusa között az említett színpadokon közel 700 előadást tartottak, színdarabokat, operákat, operetteket, kabarékat, irodalmi és artistaműsorokat. Ezeken – jelenlegi ismereteink szerint – 184 színész (nem számítva Lakner bácsi gyermekszínészeit), 112 zenész (énekes, hangszeres szólista, karmester, zenekari és énekkari tag), 20 író, költő, újságíró lépett fel, közöttük nagy számban a magyar kultúra kiemelkedő képviselői.

(Harsányi László: Az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület és a Művészakció (1939–1944) = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 3. szám, 51–64. o.; részletek)

Jakab István (1928–2013) nyelvész

A szlovákiai magyar ember reflexszerűen beszerkeszti a szlovacizmusokat magyar nyelvhasználatába. A szlovák hatásokat nem tudjuk kizárni (...). Nekünk legalább a választékosabb magyar megnyilatkozásainkban az egyetemes magyar standardhoz kellene igazodnunk, de (...) ez sem mindig sikerül. Még a kultúra, az oktatás, a tudományos élet területén sem. Nem, mert az idegen hatások elleni védekezéshez nem elég, ha csupán hangsúlyozzuk: kerüljük ezeket, közben meg a szlovacizmusokról (...) csak nyelvművelő cikkekben szerzünk tudomást. (...) Elkerülni pedig csak azokat vagyunk képesek, amelyekről tudomásunk van. (...)

Itt most nincs arra lehetőségünk, hogy (...) részletesen foglalkozzunk ezekkel, ezért csak a főbb típusaira hívom fel a figyelmet. 1. Szlovák szavak keverése a magyar beszédbe. Ezektől a szükségtelen szavaktól már csaknem megszabadultunk, de (...) még néhány makacsul tartja magát. 2. Az idegen eredetű szavakat – nyilván a latin nyelvi ismereteik hiánya miatt – sokan szlovákos formában veszik át a szlovák nyelvből (...). 3. Nem gondolunk arra, hogy az idegen szónak nemcsak az alakja, hanem a jelentése is különbözhet a magyarban és a szlovákban. (...) 4. Nem akarok senkit lebeszélni arról, hogy modern nevet válasszon gyermekének, unokájának, de sokan választják itt is a szlovákban használatos alakot. (...) 5. Sokkal nehezebb felfedeznünk azokat a hibákat, amelyeknek elkövetésekor magyar szavakhoz kapcsolunk szlovák jelentéseket. Például az *átmegy* igéhez az 'elmúlik', 'megszűnik' jelentést (átmegy rajtunk a betegség) (...). 6. Sok a szlovák hatás a mondatok szerkesztésében is. A szlovákiai magyar emberek nagyobb részét már *vakbélre*, nem pedig *vakbéllel* operálják (...).

(Jakab István: Anyanyelv és magyarságtudat = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 1. szám, 85–88. o.; részletek)

Jeszenszky Géza történész

Együtt vannak ma már az égi hómezőkön mindazok, akik részesei voltak a magyar sísport egyik legszebb fejezetének, a borsafüredi Magyar Nemzeti Télisport Központ építésének és használatának. Ma már csak fájó emlék, meg nem valósult álom egy magyar téli olimpia, de az 1940-es évek elején komoly esélye volt. Ha Németország 1941-ben nem támadja meg Jugoszláviát, majd a Szovjetuniót, magával rántva hazánkat, akkor a Magyarországhoz visszakerült Radnai-havasokban meg lehetett volna azt rendezni! Az olimpia reménye négy éven át hatalmas energiát felszabadítva, igen jelentős munkával és anyagi ráfordítással létrehozta az alapvetően szükséges létesítményeket. Sípályákat, nagy ugrósáncot, szállodákat. A történelem azonban közbeszólt, a háború a tervekkel együtt a magyar Észak-Erdélyt is elsodorta. (...)

Borsa remek természeti adottságaival együtt sem volt sziget a magyar sísportban, sőt az 1940-es évek első felének sportfejlesztéseiben sem. (...) A határváltozások nyomán azután a magyar sísport fizikai létfeltételei radikálisan megjavultak. Kétezres magashegységek kerültek vissza az országhoz, félévesre nőtt a síidény. Legelőször a Kassa környéki, ezer fölötti hegyek (Kojsói havasok), majd Kárpátaljával az Északkeleti Kárpátok olyan csúcsokkal, mint a Hoverla, a Mencsul és a Pop Iván, a második bécsi döntéssel pedig Észak-Erdély havasai váltak újra Magyarország részévé. A hétvégeken hálókocsis sí-vonatok indultak Kárpátaljára és Máramarosszigetre, diákokkal, cserkészekkel népesültek be az egyszerű, fából épült hegyi menedékházak. A jelentősen meghosszabbodott síidényben föllendült a versenysport. (...)

(Jeszenszky Géza: Sísportunk eposza: Borsafüred = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 4. szám, 78–80. o.; részletek)

Jósvainé Dankó Katalin régész, muzeológus

(...) [*2017-ben*] emlékeztünk a kiváló néprajztudós, a határon túli magyarok népi kultúrájának európai hírű kutatójára, Balassa Ivánra, születésének 100. évfordulóján. Felemelő érzés, hogy a visszatekintés mennyire széles volt, térben – Budapesttől Sárospatakon át Bárándig – és témában egyaránt, kutatásaitól közéleti szerepvállalásáig. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tavaszi konferenciája, majd a Magyar Nemzeti Múzeum sárospataki Rákóczi Múzeumának Balassa Iván itteni tevékenységét összegző kiállítása (...) és az emlékező konferencia mind arról tanúskodott, hogy amíg emlékezünk rá, sokszínű egyéniségére és sokrétű tevékenységére, addig közöttünk és bennünk él. Ebben a sorban nem felejthető a Magyar Néprajzi Társaság ünnepi ülése, amelyhez sok szállal kapcsolódott a kutató. Az év végén Báránd, a szülőhely emlékezett, amelynek díszpolgára volt, ahol végső nyughelye van. A szűken vett néprajztudomány, a tágan értelmezett helytörténettel foglalkozók, a múzeumügy egyaránt fontosnak tartotta a tiszteletadást, amely bizonyítja, hogy bár eltávozott közülünk, életműve maradandó és megőrizzük, ápoljuk emlékét. Mindezen események méltó megkoronázása a jubileumi évre megjelent, Kováts Dániel és Viga Gyula által szerkesztett *Tájak, eszközök, hagyományok* című kötet.

A tekintélyes terjedelmű, közel 700 oldalas mű a Kazinczy Ferenc Társaság kiadásában látott napvilágot. (...) A (...) szerkesztők Balassa Iván írásait jó érzékkel tematikus egységekre tagolták (...). A fejezetek átjárhatóak, s az illusztrációkkal együtt színesek. (...) A kötetet Balassa Iván lenyűgözően gazdag szakirodalmi munkásságának jegyzéke teszi teljessé.

(Jósvainé Dankó Katalin: Balassa Iván írásai tájakról, eszközökről, hagyományokról = Zempléni Múzsa, XVIII. évf. 2018. 2. szám, 81–82. o.; részletek)

K. Nagy Emese pedagógus

Az oktatási intézményeknek és a pedagógusoknak kulcsszerepük van az új nemzedékek interkulturalizmus jegyében történő nevelésében. Az interkulturális nevelés az előítéletek megszüntetésének legjobb módja, s a nevelésben minden gyermek számára egyforma lehetőségeket kell teremteni. Ennek első lépése az oktatási esélyegyenlőség biztosítása és a saját identitás kibontakoztatása. (...) A pozitív identitás kialakítása, a különböző csoportok együttélésének megtanítása során a pedagógusnak rá kell vezetnie a gyermekeket, hogy legyenek büszkék saját képességeikre, kulturális hagyományaikra. Minden gyermeknek éreznie kell, hogy egyenrangú és egyenjogú tagja a közösségnek, és ő is legyen képes annyit nyújtani, amennyit kapni szeretne. Az egyenrangúság, egyenjogúság empátiát szül. Az előítéletektől való megszabadulás talán legjobb módja a kulturális tapasztalatok, a műveltség megosztása, az egyenlőtlenségek felismerése. (...)

Milyen legyen tehát a multikulturális oktatás? Olyan alapoktatás legyen, amely mentes a rasszizmustól és a diszkriminációtól, elfogadja a pluralizmus elvét, vagyis az etnikai, nyelvi, faji, vallási, nemi, fogyatékossági sokféleséget. A mutikulturális oktatás ne az iskolában használt tantervek és oktatási stratégiák együttese legyen csupán, hanem helyezze új alapokra, demokratikus elvekre a tanulás-tanítás folyamatát. (...) Ehhez az oktatás feltételein kell változtatni, vagyis át kell gondolni az iskola kultúráját, a tantervet, a tanítási módszereket és a taneszközöket. Ebben pedig döntő szerepe a tanároknak van. A tanári viselkedéskultúra, a tanítási módszerek, az értékelés, mind hozzájárulnak az iskolai ethosz alakításához.

(K. Nagy Emese: Társadalmi együttélés – interkulturális nevelés = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 2. szám, 29–37. o.; részletek)

Károly Róbert zeneszerző, karmester

Az európai kultúra klasszikus hagyományában a tudomány és a művészet nem áll távol egymástól, nem is különültek el mereven. Ez derül ki, ha csak a latin *ars* szóra tekintünk, amely második jelentésében művészet is, és tudomány is. Még emlékszünk arra, hogy a görög bölcsek az orvostudományt egykor *ars*ként tartották számon, viszont a racionalizmus korában a zenét egyszerre tartották tudománynak és szabályok alapján létező művészetnek, harmonikusnak és szépnek. A megfelelő német szó a Kunst, a „tud, képes" jelentésű können igéből származik és jelentése nem szokványos, hanem különleges tudás, amely a zenei alkotások emocionális tartalmában, az értékek befogadó átélésére, megvalósítására motivál, és a létezés végső titkait csillantja meg perspektíváiban. Ezt a tudást muzikalitásnak is nevezhetjük; a teljessé válható emberi személyiség integráns része, sajátos kommunikációs képesség, az emocionális alaprendszerrel is összefüggő, a kognitív szférához szorosan tartozó tulajdonságok megléte. (...) A materializmus különböző irányzataival, a tudományosságra hivatkozva pusztította a szellemet és az érzelmeket. Az utolsó másfél évszázad egymást követő, viharos társadalmi eróziói ugyanúgy érintették, alkalmanként deformálták vagy erodálták a humán kommunikáció számos más formáit is. A váltakozó előjelű heteronóm játszmák, szemléletmódok és az alig rejtett szankciók fenyegetései között, tartalmi és nyelvi stratégiákban frusztrálódott a verbális kommunikáció is. (...) Az emberi kapcsolatok kívül-belül sokat vesztettek őszinteségükből, a gyanú és a félelem előzte az ember alapvető létszerkezetéből a humán kibontakozás természet adta esélyét,

az arisztotelészi energeia-dünamisz erőpár mindenkire vonatkozó természeti törvényének szabad működését.

(Károly Róbert: A zenei kommunikáció elméleti alapjai = Zempléni Múzsa, IX. évf. 2009. 1. szám, 44–52. o.; részletek)

Kelemen Judit ének-zenetanár, karvezető

A 18. századi Magyarország zenekultúrájában kiemelkedő szerepet játszottak a magyarországi és erdélyi települések református felekezethez tartozó kollégiumai (Pápa, Debrecen, Patak, Székelyudvarhely, Nagyvárad stb.). A kollégiumokban az énektanítást az iskolatanító végezte, de általánossá vált, hogy a kiemelkedő zenei képességekkel bíró, magasabb évfolyamokon tanuló diákok is besegítettek az alsóbb osztályok énektanítási munkálataiba. A tananyag főként a vasárnapi és ünnepi istentiszteletek énekeit jelentette (...), de temetéseken is elvárt volt a diákság részvétele. Erre a feladatra viszont fel kellett őket készíteni. Patakon sem volt ez másként: 1728-tól rendszeres feljegyzések olvashatóak a számadások tisztikönyvében. Az adatok szerint a pataki diákok nemcsak saját településükön végezték a temetési szertartásokat, hanem vidéki főúri környezetben, gazdagabb polgárok gyász-szertartásainál is. Ez viszont rendszeresen és jó színvonalon működő kollégiumi énekkart feltételezett, ahol már a többszólamú éneklés is általánosnak tekinthető volt. (...) a temetésekért kapott pénzösszeg (...) a főiskola pénztárába került befizetésre. (...)

A pataki kollégium zenei neveléséhez kapcsolódóan konkrét adatok 1752-től állnak rendelkezésre. Ezek főként az énekkari elnök működésével kapcsolatos pénzügyi intézkedéseket mutatják, a szakmai munkáról alig nyújtanak információt. Annyi azonban megtudható, hogy az elnök az énekkar első embere volt, aki nem csupán felügyelte és bírálta a kórust, hanem fenntartotta a rendet, megbüntette a „kihágókat", emellett rendezte a kórus kül- és belügyeit. Érdekesség, hogy ő maga nem énekelt, viszont a „dalok szövegét, sőt ha zeneértő volt, dallamát is ő készítette."

(Kelemen Judit: Sárospatak zenei öröksége = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 4. szám, 28–36. o.; részletek)

Kézi Erzsébet neveléstörténész

A magyar iskolarendszer számos hasonlóságot mutat az osztrákkal a nyelvi kérdésben. Jelentős különbség ugyanakkor, hogy a magyar gimnáziumi tanulónak a németet nem mint anyanyelvet, hanem mint idegen nyelvet kell tanulnia 1949-ig. (...) Magyarországon az 1924-es középiskolai törvény tette lehetővé a német mellett a francia, az angol és az olasz nyelv oktatását. A francia és az angol nyelv tanításának már a 19. században is voltak előzményei, az olasz nyelv bevezetése azonban közvetlen politikai okok miatt történt.

(...) A magyar iskolarendszer az osztrákhoz hasonlóan tagolt: a 159 középiskola között 28 humángimnáziumot, 72 reálgimnáziumot és 17 reáliskolát találunk. A reálgimnáziumban a latin és a német mellett a francia vagy az angol nyelvet oktatták, a reáliskolában pedig a német mellett lehetőség nyílt az olasz tanítására is. A leánylíceumokban a kötelező német mellett ugyancsak volt lehetőség az olasz, a francia vagy az angol választására. Magyarországon az iskolák 82%-a reálgimnáziumi és reáliskolai tanterv szerint tanított, míg Ausztriában csak 67%. A magyar iskolarendszer tehát jobban alkalmazkodott az új idők elvárásaihoz, mint az osztrák. Persze a kényszer is nagyobb volt, hiszen a magyar, a némettel ellentétben, nem világnyelv.

Az első világháború után Ausztriában maradtak azok az elitiskolák, amelyekben a Monarchia diplomatáit és politikusait képezték (Teresianum). Az elitképzés feltételeit Magyarországon is meg kellett teremteni, hogy biztosítható legyen az önálló magyar diplomáciai kar kiépítése. Részben ezért jöttek létre a külföldi magyar intézetek, másrészt az angol, francia, német, olasz nyelvet emelt óraszámban, anyanyelvi lektorral oktató gimnáziumok.

(Kézi Erzsébet: A nyelvoktatás politikai összefüggései Közép-Európában a két világháború között = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 1. szám, 17–21. o.; részletek)

Komáromy Sándor (1945–2016) irodalomtörténész

A protestáns kollégiumokban virágzó kéziratosságról általában keveset tud az átlagolvasó (...). (...) amikor kéziratos versgyűjteményekre, énekeskönyvekre utalunk, egyértelműen olyan szövegekre gondolunk, amelyeket diákok vagy volt diákok írtak és másoltak, s ezen kötetek anyagát nem nyomtatott szövegből kölcsönözték. Éppen ezért határozottan különbséget kell tennünk a kéziratos énekeskönyvek, versgyűjtemények és a népi kéziratos könyvek között. A kéziratos énekeskönyvek, versgyűjtemények szerzői kizárólag művelt, iskolázott személyek. A szerzők személyén túl az időbeliség is indokolja a határozott különbségtevést, az elválasztást. Míg a művelt személyek által írt kéziratos gyűjteményeket a 16. századtól a 19. század elejéig tartja számon az irodalomtudomány, addig a népi kéziratos könyvek főként a 19. és a 20. században keletkeztek. A 16–17. századból népi kéziratos könyv nem maradt ránk.

A kéziratos gyűjtemények keletkezése, a versek tematikai sajátosságai összefüggnek a korabeli iskolai poézis-oktatással. Az iskolai költészeti oktatásban az ún. propozíciós verselés műfaji kereteit a *pictura* és a *sententia* képviselte. A *pictura* elsősorban leíró szándékú, amelyben a részletek, a tárgyiasság, esetleg a jelenségek, állapotok finomabb árnyalatai kapnak elsőbbséget, míg a *sententia* bölcselkedő, a kitűzött tétel bizonyítását, kibontását hordozza, s ezért általánosabb érvényű gondolati költészetet jelent.

A 18–19. századi kéziratos versgyűjtemények és énekeskönyvek sajátos helyet foglalnak el a magyar irodalom életében. A sajátos minősítést e kódex-szintű irodalom keletkezése, létformája, tartalma és funkciója, esztétikai értékei indokolják.

(Komáromy Sándor: Mennyei Parnasszus. Forráskiadvány pataki diákok halottbúcsúztató verseiből = Zempléni Múzsa, V. évf. 2005. 4. szám, 92–94. o.; részletek)

Koncz Gábor közgazdász

A kultúra fogalmának *három dimenziója* van. *Tágabb értelemben* viszony-fogalom és ugyanakkor a viszonyoknak viselkedésben, életmódban, társadalmi folyamatokban, továbbá a mindezeket hordozó, kifejező, megjelenítő tárgyakban, szolgáltatásokban, szervezetekben, intézményekben történő megjelenését jelenti. A kultúra az ember viszonya önmagához, a másik emberhez, a természethez, a tárgyi környezethez, a már kialakult és alakuló társadalmi rendszerekhez. A kultúra egyszersmind viszony a tudás termelését és közvetítését végző intézmény- és tevékenységrendszerhez.

Ez utóbbi a *szűkebb értelemben* vett kultúra szférája, tehát a tudás megőrzésének, termelésének, elosztásának és fogyasztásának szervezet- és intézményrendszere. E rendszer tevékenységei, produktumai és produkciói; mindezek közvetlen társadalmi szabályozása és folyamatai. Ebben a rendszerben beszélhetünk műveltségről, kulturáltságról, tájékozottságról, illetve oktatási, művészeti, közművelődési alrendszerekről, ágazatokról.

A kultúra fogalmának *harmadik dimenziója* az értékek, mértékek, normák, érdekek rendszere.

Ha a kultúrák találkozásáról, párbeszédéről, küzdelméről van szó, akkor a három dimenziót együttesen vesszük figyelembe, ám először mindig az értékek, mértékek, normák, érdekek világáról élénkül meg a vita, vagy kényszerülünk ezek megélésére.

Az 1989–1990-es rendszerváltás geopolitikai lényege: (...) szabaddá váltunk, és (...) beáramlott a sokféle hátterű nemzetközi tőke. A korábbi, döntően két szektoros (állami és családi tulajdon) gazdaság négy szektorossá változott: profitorientált, költségvetési, nonprofit és családi gazdálkodás. (...) A fent vázolt három dimenziójú kultúra a továbbiakban a négy szektorban élt és nyilvánult meg.

(Koncz Gábor: Értelmiségi lét és társadalmi felelősség. Vallomások, vélemények, vállalások – a kultúráról = Zempléni Múzsa, XVII. évf. 2017. 2. szám, 13–19. o.; részletek)

Koncz Péter ökológus

Az éghajlatunk változik, ez tudományos tény. Ha az ember hőmérséklete egy fokkal emelkedik, az baj, hasonlóan, ha a Föld átlaghőmérséklet emelkedése túllépi a 1,5 fokot, akkor gond van. (...)

Az agrárium ugyan részben okozója az éghajlatváltozásnak, fontos ugyanakkor, hogy jelentős részben a megoldás kulcsa lehet az éghajlatváltozás elleni küzdelemben. Az agrárium számos technológia révén képes az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére, illetve az egyik üvegházhatású gáz, a szén-dioxid felvételére és a szénmegkötésére. (...)

A gyepek éves átlagos globális szén-dioxid megkötése olyan jelentős (0,3–1 gigatonna), hogy ez a világ üvegházgáz kibocsátásának 4%-át képes semlegesíteni. A szén-dioxid mellett azonban más üvegházgáz-gázokat is figyelembe kell venni. A különböző üvegházhatású gázok együttes eredője az üvegházgáz mérleg. Egy legelőn vagy farmon a kérődző állatok természetes emésztéséből fakadóan metán is keletkezik. Ez szintén üvegházhatású gáz, sőt 34-szer „erősebb" melegítő hatással bír, mint a szén-dioxid. A trágya és a talaj nitrogén tartalmú szerves anyagainak bomlása során dinitrogén-oxid keletkezik, ami 298-szor erősebb üvegházhatású gáz, mint a szén-dioxid. Minden esetben azt kell „mérlegelni", hogy egy-egy terület, vagy tevékenység (gazdálkodás) összességében mekkora mennyiségű üvegházhatású gázt bocsát ki, illetve köt meg. Tehát az összes kibocsátás és elnyelés nettó eredőjét, a mérleget kell tekinteni. Az állatokhoz köthető kibocsátásokat is magukba foglaló vizsgálatok kimutatták, hogy az állattenyésztő farmok nagy részét a nettó üvegházgáz kibocsátás jellemezi. Kibocsátásuk közel két tonna üvegházgáz egyenérték évente, hektáronként.

(Koncz Péter: Klímabarát gyepgazdálkodás = Zempléni Múzsa, XXIII. évf. 2023. 1. szám, 64–69. o.; részletek)

Kornek Martin közgazdász

A szász uralkodó számára a bor kulturális érték, a természet ajándéka volt, amelyet védeni és támogatni kellett. (...) A választófejedelem-királyok kincsként kezelték a legjobb boraikat, a drezdai kincsgyűjtemény részét képezték. Különösen vonatkozik ez a királyi Drezdai Udvari Pince tokaji kabinetjére (...). Wilhelm Baensch 1880-ban (...) a tokaji kincsről számol be: „A drezdai udvari pincékben levő tokaji kabinet borainak listáján, amely III. Ágost király uralkodásának idejéből származik, 79 különböző fajtát sorolnak fel, amelyek többsége lengyel névvel van címkézve, és részben lengyel nagyságok ajándékai. Köztük szerepelnek százévesek, amelyek a táblázatban a következő leírással vannak ellátva: »nagy kora ellenére nagyon jó, de teljesen száraz«. A kabinetben lévő tokaji borok állapotáról szóló, anno 1802. évi táblázatban a következő borpátriárkák szerepelnek. No.1. 75 palack százévesek. »Ezt a bort, a táblázat szerint, már a király idejében (III. Ágost) százévesként leírták, és még mindig nagyon jó a nagy kora ellenére«. No.27. Czartoryski, 23 palack százévesek; róluk írják: »ez a legalább 140 éves bor jó, de száraz íze van«. No. 38. 197 palack Bacchus. »Ez a bor a nevét egy Bacchus-pincei nagy hordójáról kapta, amelyben nyugodott a bor nagyon jó liqueurrel«. No.53. cracau-i woiwode 1700-ból. 28 palack, a bor nagyon jó liqueurrel. (...) »A tokaji kabinetben felsorolt borok közül mindig egy palackot lepecsételve a drezdai választófejedelmi vacsoraasztalhoz küldenek. Ha a választófejedelem ivott belőle, újra lepecsételve visszaküldik, amíg a palack véget nem ér, aztán a következő megszámozott palackot szolgálják fel, ha jó fajta. Máskülönben csak a választófejedelmi parancsra adható belőle.«"

(Kornek Martin: A tokaji bor és Szászország ágosti korszaka (amikor a tokaji megtalálta a királyát) = Zempléni Múzsa, XXIV. évf. 2024. 2. szám, 5–20. o.; részletek)

Kovács I. Gábor történész, szociológus

A magyarországi tudáselittel, illetve annak meghatározó csoportjával foglalkozva állítottuk össze a polgári korszak (1848–1944) idején működött egyetemi tanárok listáját. Hamar feltűnt, hogy az 1044 fős listán négy Szádeczky-Kardoss van. Ez a család egyértelműen a társadalmi középhez, s azon belül is a református felekezeti-művelődési tömbhöz tartozott. Ezt a történetileg kiformálódott alakzatot a református kollégiumok, s a hozzájuk kapcsolódó parókiák, a partikuláris közép- és kisiskolák rendszere éltette, s egy szociológiailag megragadható hálózat hordozta, központjában a kisnemességgel összeszövődött papi renddel. Ennek a tömbnek fontos tényezője volt a regionalitás, amelynek szervező erői az iskolaközpontok és az egyházkerületek voltak. A családfájukat az Árpád-korig visszavezető, eredetileg Trencsén megyei szádecsnei Szádeczky birtokos nemes családnak az a református ága, amelyből az egyetemi tanárok származtak, még a 18. század elején telepedett le Abaúj megyében, a tiszáninneni református egyházkerületben, a sárospataki református kollégium vonzáskörzetében. A nemesi dominanciájú Fúlókércsen élő kurialista nemes, Szádeczky János (...) Sámuel fiát is így vitte fel a sárospataki kollégiumba. Sőt a gimnáziumi évek után Sámuel az eperjesi evangélikus kollégiumban jogot is tanult, német nyelvtudását is megerősítve. (...) Később visszatért Sárospatakra teológiát tanulni, s 1854-től negyven évig az abaúji egyházmegyében

lévő 4-500 lelkes nyakas, kálvinista falu, Pusztafalu lelkésze volt. (...) Szádeczky Sámuel tiszteletes és (...) Kanócz Johanna házasságából 1857 és 1878 között 11 gyerek született, akik közül nyolcat neveltek fel (...).

(Kovács I. Gábor: Párhuzamos (testvéri) tudósi életpályák és elhajlásuk a pártállamban. A Szádeczky-Kardoss testvérpár: a jogász-közgazdász Tibor és a geológus Elemér életútja = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 2. szám, 17–28. o.; részletek)

Kováts Dániel (1929–2023) nyelvész, irodalomtörténész

Ha az egyetem szót hallom, a pesti Bölcsészkar Múzeum körúti épületegyüttesére gondolok, ahol tanári diplomát szereztem, vagy a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem impozáns főépületére, ahol doktorrá avattak, avagy a cambridge-i St John's College jut eszembe, ahol egy nyári kurzuson vehettem részt. Többezres létszámú diákság, sokszáz tanár él, munkálkodik bennük. Tekintélyes tudományos intézmények ezek, mennyiségben, szellemi kapacitásban nem vetekedhetik velük a Bodrog-parti Athén, de megbízható minőséggel, „kézműves" alázattal és tehetséggel hírnevet szerezhet. Előnyt kovácsolhat abból, hogy mindenki ismeri egymást, hogy bensőséges tere van a műhelymunkának. Találunk Sárospatakon, a Hegyalján bőven történelmi példát erre, csak hármat említek. A habán fazekasok termékei a 17. század óta őrzik értéküket. A szőlőskertek gazdái világhírű borokat érlelnek pincéikben. És hogy szellemi bizonyítékot mondjak: a két világháború között a sárospataki teológiai akadémiának mindössze hat főállású tanára volt. És mégis: a hittudomány művelése mellett országos figyelmet keltettek a kitűnően szervezett falumunkával, a népfőiskolával.

Hiszek abban, hogy a Tokaj–Hegyalja Egyetem profiljának minden elemét sikerrel lehet felvirágoztatni. A pedagógusképzés hagyományai ösztönzőek. A kulturális örökség gazdag. És világhírű a borkultúra. Biztos vagyok benne, hogy az értékeket gyarapítani tudja az új egyetem. (...)

Munkájuk kisugárzása segítse jobb szellemi és anyagi életminőséghez egy határszéli, némiképp hátrányos helyzetű régió népét, és a jeles elődökhöz méltón járuljanak hozzá a magyar kultúra helyi és egyetemes virágzásához!

(Kováts Dániel: Professzori székfoglaló helyett = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 1. szám, 79–80. o.; részletek)

Kőháti Zsolt irodalom- és filmtörténész

A 19. század végén operaházi s más alkalmi vetítőhelyek után az akkori Kerepesi – ma Rákóczi – úton levő mór stílusú épületben, az ún. Rimanóczy-palotában, az Orosz-féle mulató helyén kapott szállást az Uránia Tudományos Színház. (...)

1901 tavaszán Pekár Gyula író, későbbi filmügyi vezető, az Uránia műsorainak állandó szereplője, a tánc világtörténetét mutatta be Kern Aurél zenei összeállításában. Ehhez a vállalkozáshoz született meg *A táncz* című produkció, amelynek mozgóképanyagát Zitkovszky Béla készítette. A Magyar Királyi Operaház s a Vígszínház művészei mutatták be a legjelentősebb táncműfajokat a világ minden tájáról. Hegedűs Gyula, aztán a később hangos filmen (*A kék bálvány*) is szereplő „Tata", Vendrei Ferenc, a szőke csoda, Márkus Emília, az országos hírű Blaháné – hogy csak a legjelentősebbekről essék szó – léptek az Uránia lapos tetején elhelyezett felvevőgép elé; később aztán Fedák Sári is, mert állandóan bővült a műsor anyaga. Radics Béla cigányzenekara húzta a talpalávalót. Rögtön az első forgatási napon, április 3-án, születésnapi ajándékként, leégett a laboratórium. A *Magyar Fényképészek Lapja* együttérzéssel tudósít erről. Negyvenezer korona kár keletkezett. Közadakozást hirdettek, s csodák csodája: a hó végén sor került a mű bemutatójára! A filmből, sajnos, nem maradt ránk egyetlen képsor sem, csak kockák.

A Weinwurm Antal által a *Vasárnapi Újság*ban közreadott riportfelvételek több tekintetben izgalmasak. Látjuk ezeken a fölül nyitott alkalmi stúdió térbeli kiterjedését, a pesti háztetőket. Pekár Gyula oldalról instruálja a művészeket: voltaképp ő a rendező. Miközben Zitkovszky, képen kívül, a gép karját tekeri lankadatlanul. Évtizedekig volt világsiker az Uránia előadásának filmanyaga; még Japánba is eljutott.

(Kőháti Zsolt: A mozgás halandó bája = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 1. szám, 45–51. o.; részletek)

Kuklay Antal plébános, művészettörténész

(...) Erzsébet születését, mint annyi más szent esetében, a legendák csodás elemei övezik: Wartburg várában, Hermann gróf udvarában 1206-ban dalnokversenyt tartottak. Az öt nemes trubadúr mellett egy egyszerű polgár, Ofterdingen Henrik is részt vett a vetélkedőn. Mivel nem tudták eldönteni, ki legyen a győztes, Henriket elküldték Erdélybe, hogy hívja meg döntőbírónak a híres mágust, Klingsohr mestert, aki jártas volt az asztrológiában és a szellemidézésben, s akinek a magyar király szolgálataiért háromezer ezüst márka évdíjat adott. A kijelölt napon, egy év múlva Henrik meg is jelent Klingsohrral Eisenach kapujánál, majd a tiszteletére összegyűlt nemes urak és polgárok kérdésére, hogy mi újság van arrafelé, megvizsgálta a csillagok állását, s kijelentette: „Új s egyszersmind örvendetes dolgot hirdetek nektek. Egy szép csillagot látok emelkedni Magyarországban, mely sugarait Marburgba, innét pedig az egész világra terjeszti szét. Tudjátok tehát, hogy ezen éjen Magyarország királynéjának lánya született, ki Erzsébetnek fog neveztetni, s nőül adatni az itteni uralkodó herceg fiának. Szent leszen ő és szentsége örömére és vigaszára leszen az egész kereszténységnek." A Klingsohr által megjelölt napon és órában Gertrud királynő lánygyermeknek adott életet, akit Erzsébetnek kereszteltek. Hermann gróf ettől fogva gondosan érdeklődik a jövendölés beteljesüléséről, míg egy Magyarországról jövő szerzetes elbeszéli, hogy ő négy évig vak volt, s a kis hercegnő keze érintésére visszanyerte látását. Ennek hatására Hermann követséget küld Magyarországra, hogy fia, Lajos számára megkérje Erzsébet kezét.

A legenda írójának láthatólag nincs tudomása az idősebb fiú, Hermann korai haláláról, ahogyan a keresztelés szertartását is az ország későbbi fővárosába, Budára helyezi.

(Kuklay Antal: Árpád-házi Szent Erzsébet szülőhelye = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 2. szám, 22–30. o.; részlet)

Kuti Éva közgazdász

Bár a magyar gazdaságban és társadalomban hagyományosan erős központosítási törekvések érvényesültek, az alapítványok és egyesületek fejlődése mégis viszonylag korán megindult. Az öntevékeny szektorra gyakorolt egyházi befolyás számottevő volt ugyan, de uralkodóvá

nem tudott válni. A feudális földesurak és a katolikus egyház dominanciájától egyaránt tartó magyar királyok megpróbáltak a szabad királyi városok polgáraira támaszkodni. A városoknak nyújtott királyi védelem és kiváltságok hozzájárultak egy olyan polgári réteg kialakulásához, amely képes és hajlandó volt világi szociális intézmények létrehozására. Dokumentumok maradtak fenn például arról a harcról, amelyet Pozsony polgárai egy szerzetesrenddel folytattak 1309-ben a helyi kórház tulajdonjogának megszerzéséért. A 14. és a 15. században a városokban működő világi kórházak és szegényházak finanszírozását döntően adományokból, hagyatékokból és a céhek hozzájárulásaiból biztosították. Ezek az intézmények igen kevés fizetett alkalmazottat foglalkoztattak, személyzetük nagyrészt önkéntesekből került ki.

A nagy (többségükben végrendelet útján létrehozott) egyházi alapítványok mellett már a 16. században megjelentek a világi alapítványok. Az alapítványok felügyeletét szabályozó első törvénycikkek 1715-ből és 1723-ból származnak. Ezek értelmében az uralkodó vagy az általa kijelölt helytartótanácsi tagok joga volt az alapítványok tevékenységének és gazdálkodásának ellenőrzése. A későbbiekben ezt a jogkört a központi kormány, illetve a megyei és a helyi önkormányzatok kapták meg.

A magánalapítványok és a közszolgálati intézmények közötti partneri viszony már az oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi szolgáltatások állami szektorának korai fejlődési stádiumában kialakult.

(Kuti Éva: A nonprofit szektor kialakulása és fejlődésének társadalmi háttere = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 2. szám, 6–15. o.; részlet)

Lapis József irodalomtörténész, kritikus

Fecske Csaba idei kötete olyan, mint a lombokról visszaverődő szeptemberi napfény. Minden vers egy-egy, az élet fájáról lehulló levél, melyen ott a lét minden rezdülésének apró nyoma. Hogyan van a mostban ez a kötet? Úgy, ahogy a nosztalgia a szívben. A múlt felé fordulást jobbára a jelenben tapasztalható hiány motiválja. Merre jár a vágy, ha az érzés valóságosan nehézkedik rá egy-egy emlékfoszlányra? Itt is van és nincs is itt – apró pici vágyak tömkelege mutat rá egy régi barátra, szerelemre, falusi csűrre, mezőillatra, könnyed táncra, erőtől duzzadó testre: őt akarom viszontlátni, és nem ezt a mostani telen-talant. A vágy, ami nem működik, ami elcsúszik a tél jegén – ez a nosztalgia. Többet árul el a jelenről, mint a múltról. Az *Első életem* költeményeit azért lehet szeretni, mert elfogulatlanul viszik színre az emlékezet megannyi változatát. Minden mozdulatunk az őseink mozdulatát is idézi – mai mosolyunkban ott van régi mosolyunk, de talán egy baráté is, aki már csak a mi gesztusainkban él. A Fecske-vers annyival több ennél, amennyire tudatában van az egész helyzet szomorúságának. Mosolya kinyújtott kéz a múlt felé, de nem öleli meg – beszélget vele. A vágy jelen van és erős, még ha nem is oly daliás, mint a régi időkben. De távol álljon tőle, hogy elforduljon a jelentől – méltósága abban áll, hogy rábólint önmagára, mint vágyra, mint hiányra. Szereti (megtanulta szeretni) önmagát. Felemeli a fejét, és úgy néz vissza. Talán ezért lát el oly távol. (...)

Fecske Csaba stílusának alapeleme a meglepő szókapcsolat. Nála a szavak kiválasztásánál fontosabbnak tetszik azok egymás mellé helyezése, kombinációja. Izgalmas képeket tud előállítani egymástól egyébként távol álló képzetkörök összekapcsolásával (...).

(Lapis József: „Vagyok jelölni tűntömet" Fecske Csaba lírája = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 3. szám, 89–91. o.; részletek)

Lovas Anett irodalomtörténész, kritikus

(...) egy zempléni mesemondó, Koleszár Ferenc repertoárját ismerhetjük meg (...). Balassa M. Iván, a Sárospatakhoz több szálon kötődő néprajzkutató gyűjtését Bálint Zsuzsa népmesekutató dolgozta fel és adta közre. (...)

Koleszár Ferenc meséit három csoportra osztotta a gyűjtő. Az első szakaszban tündérmeséket olvashatunk, a második és harmadik szakasz azonban heterogénebb, széttartóbb anyag. Az állatmesék, novellamesék, tréfás mesék, legendamesék, hiedelemmondák és kísértettörténetek kategorizálhatóak a különféle mesetipológiák nyomán, a kötet utolsó egységének pontos eredete azonban kinyomozhatatlan, így besorolásuk sem lehetséges: ezek ponyvatöredékek, igaz történetek, népi elbeszélések. Némelyik mesébe Balassa kérdései is beágyazódnak – ez azért lényeges momentum, mert némiképp láthatóvá teszi a gyűjtés körülményeit. Nemcsak a kérdések akasztják meg az olvasást, hanem az „aszondja", „azt mondja" típusú közbeékelések is, illetve a […] jelek számossága, amelyek arra utalnak, hogy a hangfelvételen nem kivehetőek a mesélő szavai vagy szótöredékei. A közreadó a bevezetésben kiemeli, hogy „a szóbeli elbeszélés sajátosságainak teljes megőrzése mellett döntöttünk" (24. o.). A népmeséket szokványos módon kompakt, egységes narratívumokként olvassuk: a párbeszédek és az elbeszélő részek jól elkülöníthetőek egymástól, a cselekmény követhető. Ez a letisztultság azonban éppen a hagyományos mesemondás legfontosabb mozzanatát fedi el: az élőszóbeliséget, a mesélő és hallgatóság közvetlen és kölcsönös kapcsolatát, ma divatos szóval interaktivitását. Bár írott szövegről lévén szó, ez a fajta interaktivitás itt nem jöhet létre, ezek a közbeszúrások talán minket, olvasókat is kizökkenthetnek olykor a passzív befogadói attitűdből.

(Lovas Anett: Egy zempléni mesemondó: Koleszár Ferenc = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 2. szám, 97–100. o.; részletek)

Lőkös Péter irodalomtörténész

Az 1552-es egri ostrom történetét több 16. századi költő és krónikás is feldolgozta. Mindenekelőtt Tinódi Sebestyént kell megemlítenünk (...). Csabai Mátyás (...) szintén megénekelte az egri ostromot, ám neve a mai olvasók előtt alig ismert. (...)

Tinódi közvetlenül az 1552-es ostrom után Egerben járt, hogy anyagot gyűjtsön tervezett énekéhez. Azt viszont kevesen tudják, hogy nem sokkal az ostrom után Csabai is megfordult ott, és – Tinódihoz hasonlóan – két versben is megörökítette ezt az eseményt, azzal a különbséggel, hogy Csabai ehhez a latin nyelvet választotta. Nem két egymástól teljesen különböző műről van szó, hanem egy vers rövidebb és hosszabb változatáról. Költeményének első változata, a Dobóék pálóci várában 1554. december 1-jével keltezett 236 soros *Encomium Servatae Agriae Anno MDLII* (Eger 1552. évi védelmének magasztalása) 1555-ben jelent meg Georg Hoffgreff nyomdájában Kolozsváron. Ennek hosszabb, 650 soros változatát, az *Encomium arcis Agriae mirabiliter ac vere divinitus servatae anno Domini M. D. LII.* (Az Úr 1552. esztendejében csodálatos módon és valóban Isten segedelmével megvédett egri vár magasztalása) című verset 1556-ban Wittenbergben jelentette meg Georg Rhaw nyomdája. Tudomásunk szerint művének mindkét változata egy-egy példányban maradt fenn. Csabai az első változatot Dobó Istvánnak ajánlotta, a másodikat a három Dobó testvérnek: Ferencnek, Istvánnak és Domonkosnak. Sokáig csak az 1556-os változatról volt tudomásunk, mivel a kolozsvári kiadás példányát csak 1963-ban fedezte fel Borsa Gedeon. Hogy több példány nem maradt fenn, annak az lehet az oka, hogy az ilyen néhány

lapos nyomtatványok még a vaskos könyveknél is könnyebben lettek az enyészet martalékává a századok során.

(Lőkös Péter: Csabai Mátyás, 16. századi irodalmunk egyik elfeledett költője = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 1. szám, 5–19. o.; részletek)

Lukáts János író, könyvtáros

Amit a Kossuth-Széchenyi vita jelentett az 1840-es években (1848 őszéig), ugyanazt jelentette, ugyanazt folytatta a Kossuth–Görgey vita 1848 őszétől 1849 őszéig és tovább. Nem tartalmában, hanem szellemében, nem a társadalmi haladásban és a nemzetépítésben, hanem a stratégiában és a hadvezetésben. A sanda ellensúlyt Kossuthtal szemben, az értetlenkedő, avítt ellenerőt, az áskálódást és a sötét erők gyűjtőmedencéjét a szárnyalással szemben. Hiba lenne persze ezt az ellentétet a történelemben és az utókor tudatában 1945-től eredeztetni. Megvolt ez 1848 őszétől, megvolt Világostól, a honvédmenhelyek aggastyánjaitól, a doni katasztrófától a szerveződő szocialista néphadseregig. És nem az indulati politizálás túlfűtött személyeskedései közben, nem a kocsmaasztalra bukó fők véleményeként, de alkotók és gondolkodók felelős állásfoglalásaként is, művek és lelkek konfliktusaként. Illyés Gyula már a Petőfi életrajzban útszéli módon denunciálja Görgeyt, a mű igényességéhez képest méltatlanul (ráadásul Görgey nagyrészt mellékszereplő Petőfi életében és halálában). Később, a *Fáklyaláng*ban folytatja történelem- és jellemtorzító tevékenységét, miközben higgadt olvasással alig hihető, hogy Kossuth tirádáit ő maga is többre becsülné Görgey szikár érveinél. Németh László a „minőség forradalma" korai előharcosává formálja át Görgeyt (valójában inkább a saját képére), az *Áruló* látszatra árnyaltabb Illyés drámájánál, de eredményében talán még nála is drámaiatlanabb. Más Kossuth-életrajzírók még ezt a fáradságot sem veszik maguknak.

1974-ben írta Féja a *Visegrádi esték*et. (...) lélekelemző jellemrajzot készít, és nem eseménytörténetet szerkeszt.

(Lukáts János: Féja Géza és a Görgey-kérdés = Zempléni Múzsa, V. évf. 2005. 1. szám, 18–21. o.; részletek)

Máriás József (1940–2022) irodalomtörténész, újságíró

Az *Erdélyi Helikon*ban 1933-ban megjelent Tompa László-költemény utolsó strófája ma is érvényes, időtálló üzenet: „Benned, ha szólasz, Erdély lelke szólal – / Lelke a voltnak, az időtelennek – / Hangodat hallva: kürtöt hallok olykor, / Mely nekem is még életről izenget." E versszak mindvégig előttünk lebegett, amikor Kós Károly (1883–1977) két regényét – *Az országépítő* (1934), *Varju-nemzetség* (1925) – új kiadásban kézbe vehettük. (...)

(...) a *Varju-nemzetség* (...) lapjain Kalotaszeg csodálatos világa elevenedik meg. A húszas évek gondja, baja – háromszáz évvel visszavetítve a történelemben. „így akadály nélkül mondhattam el azt is, amit jelen időben akkor nem igen mondhattam volna el nyíltan és egyszerűen". Mindkét időszak válságos helyzet volt, a létért, a megmaradásért vívott kemény küzdelem, önvédelem históriája. A Varjuk, a Basák, a Maksaiak kései utódainak a 20. században bekövetkezett történelmi kataklizma analóg helyzetében kellett helytállniuk. Az író tollát a sorsukkal való teljes azonosulás vezeti. (...)

Az országépítő című regénye tíz évvel később (...) jelent meg. Első királyunk korát, a magyar államiság megszilárdulásának évtizedeit vetíti elénk. Sorsfordító időket sorsfordító korban, hatalmas, félelmetes birodalmak szorításában. Az ország átélte a szétesés súlyos traumáját, a küszöbön álló újabb háború előre nem jelezhető újabb veszedelmekkel fenyegetett. Az erdélyi lélek szeizmográfja igen érzékenyen reagál reá. Ezért fordul a történelemhez, ezért állítja elénk az ország egységéért keményen fellépő uralkodó képét, hogy hitet öntsön kortársaiba, hogy érzékeltesse: a súlyos helyzetekből is van kivezető út. Ha a helyzet úgy parancsolja, a kemény eszközöket is igénybe kell venni.

(Máriás József: Az újraolvasott Kós Károly. Emléksorok születésének 125. évfordulóján = Zempléni Múzsa, VIII. évf. 2008. 4. szám, 97–99. o.; részletek)

Márkus Béla irodalomtörténész, kritikus

A *Kilátások* szerzőjétől mi sem áll távolabb, semmint hogy ellágyulva, könnybe lábadt szemmel révedne vissza a múltra, múltjára (...). A privát szféra szinte minden esetben érintkezik a köz életével, a közszereplést, a különböző funkciókban megmutatkozó magatartást, a hol önkéntes, hol pedig kényszeres állásfoglalást részeltetve előnyben. Még a legszemélyesebb megnyilvánulásainak is van valami – nem ideológiai!, hanem – politikai vetülete, mintha a sorsát, életét elválaszthatatlannak tartaná az országétól, főként a vidéki Magyarországétól. Egyik cikkére utalva: mintha a saját hangját csak akkor akarná s tudná hallatni, ha megszólaltathatta „a vidék hangját" is. Ez a felfogás, hivatástudat azoknak a korai írásainak is sajátossága, amelyekből épphogy szemezget a kötet, holott a *Játékszabályok* című fejezet olyan darabjai, mint a *Pincelakók*, *A kertbarát*, az *Ismeri Ön az alkotmányt?*, az *Egy boltról, ami van, csak neve nincs* vagy a *Különvélemény a kabaréról* mintegy túlmutatnak önmagukon. Ezek a *Hajdú-bihari Napló*ban 1975 és 86 között megjelent publicisztikák nemcsak arról árulkodnak, hogy az ún. szocialista sajtó korában a bírálatnak igenis helyet lehetett szorítani a hangnemek sorában, hanem évtizedek távolából még inkább arról, hogy a vidéki napilapok mennyivel gazdagabbak, színesebbek voltak, mint a maiak. (...)

Turi Gábor egyénisége, persze, a könyv későbbi fejezeteiben tárulkozik fel (és ki) igazán. A *Közép-Európa vonat* és a *Műcsarnok* cikkei az önértelmezés szerint a rendszerváltáshoz vezető időszak közérzet-lenyomatai. Finom fogalmazás és – félrevezető. Jó értelemben megtévesztő. Mert elég csak az olyan cikkeket kiragadni, mint az *És a fejekben mi van?*, a *Ha…*, az *I…*, hogy kitetsszék: nem szépelgő hangulatjelentések ezek, hanem határozott állásfoglalások.

(Márkus Béla: Turi Gábor kilátója = Zempléni Múzsa, XII. évf. 2012. 4. szám, 88–91. o.; részletek)

Mihalovicsné Lengyel Alojzia nyelvész

Újhely gazdasági és kulturális élete az 1848/49-es szabadságharc utáni évtizedek pangása után a kiegyezés korától kezdve vett lendületet. A város a dualizmus korában fejlődött mezővárosból polgárvárossá: megalakították az első pénzintézeteket, ez lett a zempléni hitelélet központja: a város gazdasági, pénzügyi és kulturális életének formálásában, továbbá a kapitalista létforma kiteljesítésében jelentős szerephez jutott a város zsidó lakossága. A kisipar mellett fejlődésnek indult a helyi gyáripar, az iskolai és az egészségügyi ellátás, fellendült a könyv- és hírlapkiadás. Minthogy a szőlő- és bortermelést az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hadi eseményei jelentősen visszavetették, a borkereskedelem fellendítésére

alapították meg a „Tokaj Hegyaljai Bormívelő Egyesületet” 1857-ben. Az 1870. évi filoxéra pusztítás következtében Zemplén szőlejének 81%-a elpusztult. A filoxéra után 1904-ben vette kezdetét a szőlőrekonstrukció, amelynek sajátos módja a rabmunka alkalmazása volt. A sikeres újratelepítés eredményeként Újhelyben, a borok városában, az 1910-es évekre ismét fellendült a borforgalmazás. A belváros, a központi városrész a századforduló éveiben nyerte el máig megőrzött arculatát: jelentős kommunális beruházásokra, építkezésekre került sor. 1895-ben részvénytársaságot hoztak létre a helyi köz- és magánvilágítás létesítésére; a század első évtizedeiben került sor a város vízvezeték-hálózatának kiépítésére és az úthálózat korszerűsítésére.

Székely Elek, a város első polgármestere (1899–1908) lendülettel látott hozzá a város korszerűsítéséhez: 1904-ben épült fel a Zsidó-, 1905-ben pedig az Erzsébet Kórház; a század első éveiben nyitotta meg kapuit a város gőzfürdője, a Diana.

(Mihalovicsné Lengyel Alojzia: Sátoraljaújhely 750 esztendejének krónikája = Zempléni Múzsa, XII. évf. 2012. 3. szám, 97–100. o.; részlet)

Molnár Dávid irodalomtörténész

Nemcsak a kliens vesz árut, hanem a kurtizán is, méghozzá olyan kapcsolati tőkét, státuszt, sőt (...) hálózatot, amely nemcsak védettséget jelent számára, hanem ezzel párhuzamosan hatalmat is ad a kezébe. (...) Vonzerejének, vagyis árának egy részét is ennek köszönheti. A férfi tehát státuszt is vásárol, amikor egy-egy híres kurtizán „kegyeit” élvezheti. A megfelelő társadalmi rangban lévő férfi pedig cserébe szintén státuszt ad saját szociális helyzetének kisugárzásaként. Így ez olyan win-win cserekereskedelemnek tűnik, amely során a felek virtuális és valós anyagi értékeket fektetnek be egymásba a profit érdekében, hogy a társadalmi ranglétra tündefokain feljebb juthassanak.

Minél értékesebb egy kurtizán, annál nagyobb a szabadsága, hogy megválogassa, kivel kíván együtt lenni. Ez azért is fontos számára, mert ha elég tehetséges volt, akkor olyan erős és gyenge kötésekkel rendelkező hálózatot építhetett ki maga körül, amelynek ő volt a csomópontja, és így – akár egy mini-naprendszer – befolyásos figurák bolygórendszere állt pályára körülötte. Gravitációs mezeje olyan társadalmi teret alakított ki, amely immunitást és ráadásul – paradox módon – egy nő számára a korban szinte elképzelhetetlen szabadságot és társadalmi mozgásteret is jelentett. (...) Vagyis a vonzó és emellett zenei, irodalmi műveltséggel is jócskán rendelkező kurtizán kegyeiért nyíltan, mintegy a színpadon folyt a küzdelem (vagy inkább társasjáték?), és egyáltalán nem volt magától értetődő, hogy ki fogja elnyerni azokat. Nem kaphatta meg bárki, még magasabb társadalmi rangban sem, mert ha így lett volna, akkor egyszerűen inflálódott volna a vonzereje.

(Molnár Dávid: Danaé erszénye, Kirké kelyhe: a velencei kurtizánok aranykora? = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 2. szám, 22–35. o.; részletek)

Molnár Márton teológus, esztéta

A húszas, harmincas évek irodalmi reformtörekvései közül a katolikus és protestáns értelmiség által elindított megújulást csak az utóbbi évtizedben kezdték méltatni. (...)

A keresztény reformtörekvések kialakulásában négy okot különböztethetünk meg, amelyek közül kettő irodalmi természetű, a másik kettő pedig társadalmi. 1. *Kereszténységszociális társadalmi reform:* a fennálló félfeudális társadalmi berendezkedéssel való szakítás. Átható kritika és megújító szándék, az egyházak belső átalakítását is megcélozva. Az ún. politikai katolicizmussal és a kurzussal való konfrontáció. Elsősorban a katolikus egyházon belüli szociális reformgondolatok hatására, amelyek a XIII. Leó által 1891. május 15-én kiadott: *Rerum Novarum* és a XI. Pius által 1931. május 15-én kiadott: *Quadragesimo Anno* kezdetű enciklikákra nyúlnak vissza. Ezek a protestáns egyházak szociális tanítására is nagy hatást gyakoroltak. 2. *Nemzet és kultúra fogalmának pozitív meghatározása:* kifejezett elhatárolódás mindennemű faji, biologicista felfogástól, politikai, ideológiai és kulturális értelemben egyaránt. 3. *Francia, angol, német neokatolikus irodalom és filozófia:* Elsősorban a francia neokatolikus irodalom hatására megy végbe a szemléletváltás, de később az angol és a német hatás is érvényesül. Fontos tényező a filozófiában a neotomizmus (Jacques Maritain), az újskolasztika (Joseph Maréchal), a perszonalizmus (Emmanuel Mounier, Gabriel Marcel, Maurice Blondel). A protestáns és katolikus teológiai megújulás. 4. *A Nyugat c. folyóirat hatása:* a korabeli irodalmi irányzatok közül elsősorban a nyugatosok voltak hatással mind az első, mind a második reformnemzedékre. Különösen érdekes Ady Endre és Babits Mihály keresztény recepciója. A hatás természetesen a vitákat is jelenti.

(Molnár Márton: Katolikus és protestáns irodalomszemlélet az 1920–1930-as években. Keresztény irodalmi műhelyek és reformtörekvések = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 1. szám, 30–39. o.; részletek)

N. Kis Tímea művészettörténész

Az Eötvös József-féle népoktatási (...) törvény (...) 55. §-ában tizenhárom tantárgykört soroltak fel, amelyek az elemi népiskolai tanítás részét képezték. Ezt az 1877. augusztus 26-án (...) kiadott tanterv (...) a mértannal és a rajzzal egészítette ki; utóbbit az énekkel összevonva a *Művészeti tárgyak* gyűjtőnév alatt rögzítve (...).

A tantervben a Maszák Hugó-féle *Útmutató az elemi rajzoktatáshoz* című vezérkönyv, illetve mintarajzok használatát irányozták elő az elemi népiskolákban. A tananyagot tekintve észrevehető, hogy ekkor dominánsabb volt a más órákhoz való kapcsolódás igénye: az első és a második évben nem önálló tárgyként, hanem a beszéd- és értelemgyakorlatokhoz, illetve írásoktatáshoz kapcsolva kellett rajzos feladatokat megoldatni a gyermekekkel, a 6. osztályosok egyszerűbb épületterveit pedig a mértani tananyaghoz igazították. Ezen felül a kisiskolások (első és második osztály) tananyaga szerint a tanítók különböző, vastagabb papírból kivágott körvonal-rajzokat adtak a gyermekeknek körülrajzolás céljából (a technika a későbbi tantervekben már nem volt előírás). Harmadik és negyedik osztályban megmaradt az ábrázoló geometria szerepének hangsúlyozása: egyenes és hullámos vonalakat, geometrikus ábrákat rajzoltattak a diákokkal úgy, hogy azok egy-egy tárgy körvonalát adják ki végül; a tanító táblai rajzai, majd mintakönyv-ábrák alapján egyszerűbb formákról másolatokat készítettek, csak ezt követően lehetett rátérni a tárgyak természet után való rajzoltatására és a perspektivikus ábrázolásra. Az ötödik és hatodik osztályban különböző növények, állatok és szerszámok rajzait készítették a növendékek, mérést követően pedig különböző térábrázolásokat, egyszerűbb épületterveket alkothattak.

(N. Kis Tímea: Rajzoktatás a sárospataki tanítóképzőben a 20. század első harmadában. Egy új intézménytörténeti gyűjtemény tanulságai 1. = Zempléni Múzsa, XXIV. évf. 2024. 3. szám, 27–40. o.; részletek)

Nagy László történész

Nem sok magyar politikus van a 20. században, akit az egész nemzet teljes egészében, fenntartások nélkül elfogadhat és magáénak vallhat. Akinek életét minden magyar család egy kicsit a magáénak érezheti, aki a 20. század mindkét totalitárius diktatúrájának áldozata. A magyar miniszterelnökök között gróf Esterházy Móric mindenképpen ilyen. Az egyetemi tanulmányait Angliában végző, az ott megismert demokratikus politikai hagyományok hazai megvalósítására törekvő politikus mindjárt a pályája elején akadályokba ütközött: hiába lett fiatalon az ország miniszterelnöke, a parlamenti többség mögött – az Ady által ugyan túlzással, *„vad, geszti bolondként”* jellemzett – Tisza István állt. Programjának legfőbb elemét, a választójogi reformot nem sikerült miniszterével, Vázsonyi Vilmossal együtt keresztülvinnie. A Tanácsköztársaság alatt a Lenin-fiúk tartották fogva, majd a Horthy-korszakban Mindszenty József köréhez tartozva, Zala megyei képviselőként, újra bekapcsolódott a politikába. A nyilas hatalomátvételt követően a sopronkőhidai börtönben raboskodott, majd Mauthausenbe deportálták. A második világháború után is következetesen vállalta hitét, demokratikus nemzeti konzervatív elkötelezettségét. A Rákosi-rendszer alatt 1951-ben családjával együtt kitelepítették Hortra, ahol sírásóként dolgoztatták. 1956-ban Bécsbe emigrált, ahol a Schwarzenberg-palotában még négy évet élt, Magyarországon rekedt feleségétől, Károlyi Margit grófnőtől távol. Családok százezrei éltek át hasonló sorsot…

Esterházy-grófként felnőve egyaránt természetes volt számára az európéer lét és a nemzeti hagyományok folytatása. Jogászként végzett, az oxfordi egyetem diákjaként világnézetének szerves részévé vált az angol demokrata, konzervatív politikai hagyomány.

(Nagy László: Egy keresztény európéer az autoriter elképzelésekkel szemben: gróf Esterházy Móric miniszterelnök = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 1. szám, 89–93. o.; részlet)

Nyiri Péter nyelvész, irodalomtörténész

Sokan vártuk (…), hogy Fehér József megírja történeteit. Saját (családja) történeteit, szülőföldje és népe történeteit és történelmünk jeles és kevésbé ismert eseményeit, amelyeket szóban (…) hallhattunk már tőle, élvezetes, érdekfeszítő, ízes előadásban. (…)

Fehér József irodalomtörténészként, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum igazgatójaként és a Kazinczy Ferenc Társaság alapító tagjaként, majd elnökeként közel négy évtizeden át foglalkozott a magyar nyelvvel, irodalommal és művelődéstörténettel: a magyar kultúrával. E kötetben [*Mezők üde lelke*] írásaiból válogattunk, így köszöntve őt 70. születésnapja alkalmából. (…)

Személyes vallomásokkal átszőtt visszaemlékezéseket, esszéket és komoly kutatások nyomán megírt szövegeket olvashatunk. Számos tanulsággal szolgál egy vidéki humán értelmiségi mindennapjainak megismerése. Maga a szerző vallja, hogy a vidéki múzeumigazgató olyan, mint egy háziorvos, hiszen több tudományterületet ismernie kell. Fehér József kiváló ismerője a magyar irodalomnak és történelemnek, képzőművészetnek. Miközben persze vannak különösen kedvelt és tanulmányozott témái. Gyakran és szívesen ír Kazinczyról és a Bodrogköz, valamint Zemplén helytörténetéről. Fehér József értő-megtapasztaló ismerője-krónikása a bodrogközi és abaúji-zempléni népléleknek, sok esetben ezért mélyebben érti a térség irodalmának és történelmének mozgásait, jelenségeit. Akkor is a magyar népről és a művelődéstörténetről szól a szerző, ha magáról beszél. Stílusa olvasmányos, anekdotázó, megkapó közvetlenséggel mesél témáiról, miközben alapos kutatások előzik meg megszólalásait. (…) a tudományos ismeretterjesztés legjobb hagyományait követi (…).

(Nyiri Péter: Fehér József üde lelke = Zempléni Múzsa, XXII. évf. 2022. 2. szám, 94–96. o.; részletek)

Péterfi Ferenc közösségfejlesztő

A történelem korai időszakaiban – mondjuk a görög városállamok időszakában – a demokrácia a *közvetlen részvételt* jelentette. A polgárok mindannyian – már, ha nem voltak nők és rabszolgák – részt vettek a közügyek megtárgyalásában és a döntések meghozatalában. Aztán ahogy a modern tömegtársadalmak kialakultak, ez a közvetlen részvétel már nemigen volt megvalósítható, mind több ügyben *képviselőket* választottak, akiket megbíztak azzal, hogy a nevükben döntsenek. Ez így „divat” máig is, ám a képviselők sokféle kísértésnek vannak kitéve, talán legkevésbé annak, hogy „választói megbízóikat” megkérdezzék, képviseljék. Más megbízók jelentek meg: pártközpontok, politikai frakciók, gazdasági érdekcsoportok; s szakadék kezdett növekedni a választók és képviselőik között. Ám ha ideálisan működne is ez a rendszer – aminek elképzeléséhez azért jókora fantázia és képzelőerő szükséges –, felmerül a kérdés, létezik-e részvétel nélküli demokrácia. Vagy milyen más közösségi mezők vannak, ahol a részvétel esélye, lehetősége, gyakorlata megteremtődik a polgárok számára?

Valószínű (…) a lokális, helyi szinten vagy ahhoz közeli kiterjedtségű mezőkben van a legtöbb esélye a valódi részvétel, beleszólás, kezdeményezés, döntési esélyek megteremtésének.

A *szubszidiaritás* elve szinte valamennyi markáns eszmeáramlatban – a konzervatív-tradicionális, a baloldali, de a liberális gondolkodásban is – kiemelkedően fontos érték. A különféle döntéseknek lehetőleg azokon a szinteken kell megszületniük, ahol a problémák megjelennek (…). A (…) döntésekben való részvétel fejleszti az egyes embereket, de a közösségeket is, míg a döntésekből való kirekesztés leépít, hospitalizál, függőséget alakít ki.

(Péterfi Ferenc: A közösségi akarat esélyeiről = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 4. szám, 12–16. o.; részletek)

Pocsainé Eperjesi Eszter etnográfus, muzeológus

A református templomok úrasztali terítői az igényesség és a formadíszítmények csodálatos harmóniáját nyújtják. Leghangsúlyosabban a terítők sarkait díszítették, harmonikus virágbokorral, csigavonalban csavarodó virágos ággal. Az oldalakra vagy annak közepére általában hangsúlytalanabb virág került. Sokszor hímeztek a terítő közepére is, ez a rész hordozta leggyakrabban az ajándékozóra vonatkozó információkat, de ide varrták a bibliai idézeteket, az egyházi szimbólumokat is. A virágos mustrák, a feliratok és a ritkábban előforduló alakos ábrázolások (pelikán, szarvas, Isten Báránya), esetleg más címerállatok, ügyes szerkesztéssel egységes díszítményvilággá fonódnak össze.

Az úrasztali terítők egy része világi használatból került kegyes ajándékként az úrasztalára. Ezek közül több eredetileg jegykendő vagy fejkendő volt. (…)

A Sárospataki Református Kollégium Múzeuma több száz úrihímzéses úrasztali terítőt gyűjtött össze a 19. századtól napjainkig. Főúri asszonyok és polgárok, dúsgazdag és szegény emberek keze munkáját őrzik ezek a terítők. Látványosabb vagy szolidabb formában, gondosan kivitelezett vagy elnagyoltabb öltésekkel ugyanazt az adományozó gesztust és hasonló

díszítő kultúrát tükröznek ezek a textíliák. A sárospataki gyűjtemény őrzi hazánk legrégebbi, évszámmal ellátott úrasztali terítőjét, amely a ragályi eklézsiáé volt, latin nyelvű felirata szerint Szász Anna ajándékozta a ragályi gyülekezetnek 1548-ban.

A sárospataki gyűjteményben őrzött úrihímzéses úrasztali terítők klasszikus példái annak a magyar hímzéstípusnak, amely sajátos magyar díszítőstílust tudott teremteni a reformációt követő évszázadokban. A virágos reneszánsz a három részre szakadt ország magyarságának lelkében hitet teremtett és a megmaradás reménységét őrizte.

(Pocsainé Eperjesi Eszter: A Sárospataki Református Kollégium Múzeumának úrihímzéses úrasztali terítői = Zempléni Múzsa, XVI. évf. 2016. 4. szám, 40–46. o.; részletek)

Pomozi Péter nyelvész

A Báthory alapította tartui intézmény 1583-ban az első magasabb fokú iskolai intézmény volt a mai észtföldet tekintve (...). Bár 1625-ben a svéd kézre került városban a jezsuiták végleg beszüntették működésüket, ezen az oskolán keresztül a *Magnus Dux Livoniae* belopakodik a későbbi észt kultúrhistóriába is: 1632-ben Gusztáv Adolf svéd király Tartuban alapít egyetemet. Hogy *akkor és ott* ezt fontosnak tartotta, abban a Báthory-féle jezsuita kollégiumnak megvolt a maga szerepe. A kollégiumnak, meg a lutheránus német nemességű városban jezsuitaságának. Bár természetesen nem észt parasztok kiművelése volt a kollégium célja, néhány észt is elvégezhette. A svéd egyetem, az Academia Gustaviana, pár méterre a kollégiumtól, fizikailag is a jezsuiták romjain kezdte működését. (...)

Az Academia Gustavianán, mely 1632-től 1656-ig működött, feltehetően három erdélyi és egy (felső-)magyarországi evangélikus teológus tanult. (...) A cári csapatok elől Pärnuba menekített svéd egyetem 1710-ben végképp megszűnt, így az erdélyi és a felvidéki vándordiákok is elmaradtak.

Az egyetem, immár német tannyelvű, 1802-ben nyílik meg újra, I. Sándor cár kezdeményezésére. Hamarosan elkészül a klasszicista épület, amely máig fontos nemzeti jelképe az országnak. Magyar-észt művelődéstörténeti szempontból ez a dorpati, vagy inkább jurjevi egyetem hosszú időn át jóval kevésbé érdekes. A nemzeti ébredés idején azonban az orosz korszak német egyetemének is lesznek észt lektorai, akik a magyarok földjével kapcsolatba kerülnek. (...)

1838-ban Tartuban megalakult az Észt Tudós Társaság, (...) nemcsak a régi észt szövegek, hanem más finnugor – lív, vót, cseremisz, vogul, osztják – szövegek kutatását is célul tűzte maga elé.

(Pomozi Péter: A Tartui Egyetem és Magyarország. Az észt–magyar kulturális kapcsolatok történetéből = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 3. szám, 16–28. o.; részletek)

Retkes Attila zenetörténész

Az 1840 és 1905 közötti időszakban Pest-Buda (majd az 1873-ban létrejött egységes főváros, Budapest) vallási életét öt új keresztény kisegyház gazdagította. A gyorsan fejlődő, szekularizálódó nagyvárosban először a nazarénusok jelentek meg, majd a baptisták, az unitáriusok, az adventisták és a metodisták következtek. (...)

Az unitárius közösség pest-budai megjelenése (1868/69) (...) nem vallási, hanem elsődlegesen politikai-közigazgatási okokkal magyarázható. A 19. századi magyar történelem egyik legjelentősebb eseménye, az 1867. évi kiegyezés véget vetett Erdély három évszázados különállásának: az osztrák-magyar politikai kompromisszum egyik fontos feltétele magyar részről az 1848-ban elfogadott unió visszaállítása volt. (...)

Az Osztrák-Magyar Monarchia új közigazgatási struktúrája szükségessé, sőt elkerülhetetlenné tette, hogy erdélyi származású – becslések szerint 4-5 százalékban unitárius vallású – köztisztviselők, hivatalnokok pest-budai minisztériumokban, illetve más közintézményekben vállaljanak állást. Unitárius vonatkozásban tehát nem beszélhetünk miszszióról vagy vallási ébredésről, hiszen az erdélyi történelmi egyház ekkor már háromszáz éves múltra tekinthetett vissza. Külföldi (...) hitelvek, vallási szokások követésére sem volt szükség, mert a 16–18. századi unitáriusok túlnyomórészt magyarok voltak, az egyháznak kialakult a hétköznapi vallásgyakorlata, liturgiája, magyar nyelvű fogalomkészlete. Az állami elismerésért sem kellett küzdeni: az 1868. évi LIII. törvény biztosította az unitáriusok szabad vallásgyakorlását. A megalakuló pest-budai unitárius közösség tehát – a formai-intézményi kereteket tekintve – sokkal szerencsésebb helyzetben volt, mint a nazarénusok vagy a baptisták.

(Retkes Attila: Unitárius szórvány a kiegyezés utáni Pest-Budán = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 4. szám, 37–44. o.; részletek)

Ringer István régész, muzeológus

Sátoraljaújhely város délnyugati határában magasodik a Sátor-hegy-csoport, amelyet a Magas-hegy, a Kecske-hát, a Sátor-hegy, a Boglyoska, a Szár-hegy, valamint a Várhegy alkotnak. (...) A csoport délkeleti széléből kinyúló, 334 m Btf magasságú Várhegyet mély nyereg köti össze a tőle nyugatra emelkedő Sátor-heggyel.

A Várhegy dácit kőzetanyagú kúp, hosszú, keskeny platóval és meredek oldalakkal. A Várhegyen lévő, napjainkra csaknem teljesen elpusztult várral kapcsolatos okleveles források helytelen értelmezése hosszú időre gyökeret verő téveszmékhez vezetett. Détshy Mihály kutatásai tisztázták, hogy az V. István kancelláriájában 1261-ben kelt, a sátorelői hospesek jogállását rögzítő kiváltságlevélben szereplő castrum Saturhyg, azaz a sátorhegyi vár azonos az ugyancsak V. István általi, 1262. évi adománylevélben szereplő, patakinak mondott várral. Ez a vár, amely castrum Patak, castrum Potak, vagy castrum Potok alakban további 13–14. századi oklevelekben is előfordul, a tatárjárás után, közelebbről nem ismert időpontban, a mai Sátoraljaújhely határában álló Várhegyen épült fel. A vár építése egybeesett Sátoraljaújhely alapításával, a már említett kiváltságlevél egyik pontja az újhelyi hospesek feladataként jelölte meg a vár ciszternájának vízzel való megtöltését. Sátoraljaújhely a királyi birtoknak számító pataki erdőispánság területén feküdt, amely nevét központjáról, a mai Sárospatakról kapta. A pataki ispánság 1323 körül megszűnt, királyi uradalom lett, amelyet 1392-ben adományoztak el végleg. Ez a történelmi körülmény magyarázza a várra vonatkozó korai oklevelekben szereplő megnevezést. A királyi parancsra felépült vár Sátoraljaújhely határában, a Patak felé vezető út fölött, Újhely határának Patakhoz közeli részén állt.

(Ringer István: A sátoraljaújhelyi vár régészeti kutatásának főbb eredményei = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 2. szám, 29–34. o.; részletek)

Sándor Zsuzsa festőművész, kommunikációkutató

A térképek más, a köznapi élethez és a tudományokhoz kapcsolódó, az információkat közérthetően szolgáltató, leképező és magyarázó-értelmező ábrázolásokkal együtt az objektív alkotások családjába tartoznak. Egyszerűsített felosztás szerint ennek a családnak a párját a szubjektív alkotások jelentik, amelyek a lelki élethez, az ember belső érzelmi világához és így a művészethez tartoznak. (...)

A térkép tehát alapvetően objektív alkotás, mégis olyan képfajta, amely különleges helyet foglal el a vizuális alkotások között. Olyan ábrázolás, amely sűrítetten közöl térbeli információkat (távolságok, magasságok, morfológiai jellemzők stb.) vagy tematikus térképként valamely témáról (növénytermesztés, netalán éppen szőlőtermesztés, hajózás, bányászat, népesség stb.) földrajzi egységhez kötődően közöl ismereteket. Ugyanakkor olyan képi komplexitás, amelynek ábrázolási módja egyfelől hordozza a korára jellemző térképészettudományi eredményeket, másfelől grafikai-vizuális ábrázolási módjával és a feliratai, díszítményei vagy tematikus ábrázolási kiegészítői révén a művészettörténetnek szerves részét képező értékkel bír és stilárisan is jellemezhető. A kor és egyfajta dizájn-jellegű vizuális előadási mód a legmodernebb digitális térképeknél is tetten érhető.

Szabó József térképe tehát tudományos és informatív ábrázolás, többszörösen is az, mivel a földtan tudományához kapcsolódik, térképészeti ábrázolási és geometriai szabályokat alkalmaz, továbbá a geológiához és a szőlőműveléshez ad fontos információkat. Másrészt ábrázolási jellemzői megérintik a néző lelkét. Tehát szemlélhetjük a művészet – nem művészet szerves egységeként és számontarthatjuk művészi értékként, s tehetjük ezt anélkül, hogy a művészet mibenlétéről tovább gondolkodnánk.

(Sándor Zsuzsa: Egy kultúrkincs a 19. századból. Szabó József Tokaj-Hegyalja földtani s szőlőmivelési térképe, 1865 = Zempléni Múzsa, XIV. évf. 2014. 2. szám, 37–66. o.; részletek)

Sipos István (1934–2024) tanár

Sárospatak sohasem volt a természettudományok fellegvára, de minden évszázadban voltak olyan tanárai és tanítványai, akiknek munkássága kiemelkedő természettudományos teljesítményt jelentett országos szempontból is. Az 1500-as évek második felében a pataki iskolának tanára és igazgatója volt Balsaráti Vitus János. A Perényi-családnál és V. Pál pápa udvarában orvosként dolgozott. Az általa Patakon írt könyvből (...) sajnálatos módon nem maradt fenn példány. Magyarország első természettudományos könyvét Pósaházi János írta, aki diákja, majd tanára volt a pataki főiskolának. E könyv egyik érdekessége, hogy húsz évvel Newton előtt leírta benne azt a fizikai törvényt, amelyet ma a világ Newton első törvényeként ismer. A könyvet 1667-ben Sárospatakon nyomtatták. 1708–10 között Simándi István oktatott elsőként Magyarországon fizikát úgy, hogy az elméleti magyarázatot kísérletekkel is igazolta. (...)

Bár a matematika nem természettudomány, sokkal inkább a természettudományok nyelve, (...) 1805 és 1810 között itt tanított Sipos Pál, aki (...) Frankfurtban volt rektor, ahol a Berlini Tudományos Akadémiától aranyérmet kapott elismerésül, mert felfedezte az izométert, vagyis az ellipszis mérésére szolgáló eszközt. (...)

Kováts Mihály akadémikus volt a 18–19. század fordulóján a hazai természettudományos ismeretterjesztés legszorgalmasabb művelője és legismertebb alakja. A középiskolát Sárospatakon végezte (...). Ő írta Magyarország legelső magyar nyelvű kémia szakkönyvét, amelyet 1807-ben és 1808-ban nyomtattak Budán. (...) Szinte egész életét a természettudományok magyar szaknyelvének megalkotására szánta. Bár nem sok szóalkotása maradt meg, a következő kettő mindenki által ismert: kísérlet, anyag.

(Sipos István: Kőrös Endre akadémikus és a sárospataki természettudományos oktatás = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 3. szám, 74–77. o.; részletek)

Sirató Ildikó irodalom- és színháztörténész

A nemzet szellemi kincseit őrző, létével és folyamatos működésével önmagában is nemzeti kinccsé vált, s ennek felelősségével és lehetőségeivel bíró Országos Széchényi Könyvtár különlegesen értékes tematikus egysége az a színháztörténeti gyűjtemény, amely önállóvá ugyan csak 1949-ben lett, ám már az intézmény fölállításától kezdve gyarapodott a magyar színházra vonatkozó dokumentumokkal.

A színháznak a reformkorban betöltött kiemelkedő művészi-kulturális, közösségi-társadalmi szerepére tekintettel nem csodálhatjuk, hogy az eleinte a gyűjtők és adományozók jóvoltából állományba került színdarabszövegek, zsebkönyv- és színlapanyagkéziratok nyomán később is a gyarapítás egyik irányát jelentette a színjátszás dokumentálása. A 19. század folyamán színházi alkotóktól teljes hagyatékok jutottak a közgyűjteménybe, olyan lehetőségeket teremtve a kutatásnak, amelynek eredményei példaértékűen alapozták meg a magyar színházi forráskutatást és színháztörténet-írást. A 20. században szcenikai és fényképészeti dokumentumok, a színjátékmű összetettségét jól reprezentáló újabb forrástípusok is megjelentek az illékony műalkotás, a színjáték egyes elemeit megörökítendő, egészen a mai, immár digitális dokumentumokig. (...) Így jött létre különgyűjteményként 1949-ben a Színháztörténeti Tár. (...)

A mindig élő, változékony és mozgékony színjáték, valamint a kincsképző, megőrző funkciójú könyvtár a maga stabilitásával és mindig felelősséggel megfontolt átalakulási folyamatával mintha a kulturális skála két pólusán helyezkednék el, egymástól szemléletben és módszerekben távol, ám valójában sokkal több közös pontjuk van, mint az előbbiek alapján gondolnánk.

(Sirató Ildikó: Könyvtár és színház = Zempléni Múzsa, VII. évf. 2007. 4. szám, 63–64. o.; részletek)

Soltész Ferenc Gábor numizmatikus – Soltész Márton irodalomtörténész

A honfoglalás megünneplésének kérdése már az 1880-as évektől foglalkoztatta a közvéleményt. Legelőször a honfoglalás időpontját kellett tisztázni. A Magyar Tudományos Akadémia pontos évet nem, csupán időtartományt – 888 és 900 között – jelölt meg a feltett kérdésre válaszul. Végül Lakits Ferenc csillagász 1890-ben közölt számításai lendítették előre az év meghatározását: egy bizánci krónikákban feljegyzett napfogyatkozás időpontjának pontosításából és a bolgár háború eseményeiből adódott az 1895-ös évszám. Az első hivatalos állásfoglalást az 1892. évi II. tc. rögzítette, amely szerint 1895-ben Budapesten országos kiállítást tartanak, s ennek megrendezésével a kereskedelmi minisztert bízzák meg. 1892 decemberében megalakult az Ezredéves Kiállítás Országos Bizottsága. (...) az 1893. évi III. tc. (...) szerint a kiállítást 1896-ra halasztották. A kimondatlan ok az volt, hogy az országban

tervezett reprezentatív beruházások (két dunai híd, a Vaskapu szabályozása, a Szépművészeti Múzeum, a Műcsarnok, az igazságügyi palota, a millenáris emlékművek, valamint a földalatti vasút fölépítése-kialakítása) biztosan elkészüljenek. Az akkor átadott épületek a mai napig meghatározzák a főváros látképét. 1893-ban a szervezőbizottság megszabta a kiállítás kereteit; a tervezetet Lukács Béla kereskedelmi miniszter jegyezte *Az 1896-iki ezredéves országos kiállítás általános programmja* címmel – amelyet a lapok is közöltek.

A főváros a kiállítás céljaira átengedte a Városligetnek a Stefánia út jobb és bal oldalán fekvő részét. Az (...) épületek ideiglenes jelleggel, bármilyen anyagból készülhettek. (...) A kiállítási terület 520.000 m^2, míg a beépített terület közel 124.000 m^2-t tett ki.

(Soltész Ferenc Gábor – Soltész Márton: Beck Ö. Fülöp díjermei az 1896-os Országos Ezredéves Kiállításra = Zempléni Múzsa, XX. évf. 2020. 1. szám, 31–40. o.; részletek)

Striker Sándor irodalomtörténész, művelődéskutató

A kultúrák előbb pontszerűen helyezkedtek el a mai Ázsia, India, Mezopotámia és Észak-Afrika területén és a mediterraniumban, birodalmakként is, amelyek oszcilláltak – megnőttek és összeomlottak. Később vándorlás indult meg Keletről Nyugatra. Előbb a népvándorlás, majd a magyar és viking törzsek támadásai. Fél évezreddel később az oszmán birodalom indult el Nyugatnak, majd Európa hajósai az Újvilág felé. A Nyugat felé irányuló fizikai vándorlást igen gyakran követte egy-egy Kelet felé tartó szellemi visszahatás. A népvándorlás és a magyar kalandozások egyik visszaható eredménye a kereszténység felvétele lett. A reformációt követően a magyar protestáns peregrinusok a humanista-erazmista tanokat és a könyvnyomtatás-szótár- és nyelvtankészítés stb. gondolatait áramoltatták hazájukba.

Amerika felfedezésének hatása a „vadak" kultúrájának rousseau-i elismerése, a Függetlenségi Nyilatkozat és az amerikai alkotmány visszahatása pedig az emberi egyenlőség gondolatának forradalmi európai hullámában is tetten érhető. A 19–20. század kivándorlói immár az amerikai kultúra és technológia eredményeit sugározták vissza az Óvilágba, amelyet az amerikanizálódásnak nevezett el. Ám a második világháború óta bezáródni látszik a kör – helyesebben a gömb, a planéta. Az amerikaiak egy ősi kultúrával találkoztak – két szimbolikus határt is átlépve. A Keletről Nyugatra haladás átlépte az idő- és térzónát, azaz Nyugat felől az amerikaiak Keletre érkeztek. A Vadnyugattól nyugatabbra már a felkelő nap országa van. Ám nemcsak az idő- és térzónát lépték át, hanem sajnos az anyag határait is – a két atombomba bevetésével a Japán Császárság és a japán kultúra lett az atomhasadás, az anyagi világ felbontásának első áldozata.

(Striker Sándor: Kulturális meghatározottság és gömb-gondolkodás = Zempléni Múzsa, XV. évf. 2015. 3. szám, 5–17. o.; részlet)

Szabó Csaba (1937–2017) tanár

Shakespeare-t első művei megjelenése, színpadra kerülése után szinte azonnal „szájára vette" a közönség: idézték okos, szellemes, találó sorait, amelyek valójában mindenki által ismert evidenciák voltak, újszerű, költői megfogalmazásban. „Aranyköpés" – mondjuk manapság, míg az angol Shakespeare-hívők „arany sorok"-nak (golden lines) hívják a kedvencük által megfogalmazott alapigazságokat (...).

(...) 1752-ben, egy élelmes szerző (William Dodd) és kiadója meg is jelentette a The *Beauties of Shakespeare* (Shakespeare szépségei) címmel az „arany sorok" első válogatását. A mű aztán, századokat átívelve, számtalan kiadást ért meg, s végül a 20. század első felében adta át végleg a stafétabotot, ekkor már számos követőjének, vagy ha úgy tetszik: riválisának. Hazájában az *An Oxford Anthology of Shakespeare* zárta a sort 1988-ban, tizenötödikként az elmúlt negyed-évezred során.

Magyarországon értelemszerűen kétnyelvű idézet-gyűjtemények gazdagították a sort az elmúlt száz év alatt; igaz, az első is jó évszázaddal követte Kazinczy Hamlet-fordítását (1790). A Világirodalom-Könyvkiadó [sic!] 1924-es *Shakespeare-Breviárium*a (...) Maller Sándor munkája [*Kétnyelvű Shakespeare-breviárium*] közvetlen elődjének tekinthető, bár sem terjedelmében, sem koncepcionálisan nem éri el annak rangját. (...)

Rangsort nemigen lehetne állítani a kétnyelvű magyar breviáriumok között (...). De az, ahogyan mi látjuk Shakespeare-t, ahogyan mi értelmezzük bölcsességeit, s amit mi tartunk fontosnak életműve hatalmas tárházából, ez már igenis rendszerezhető (...). S ebben a sorban a legújabb magyarországi Shakespeare-idézetgyűjtemény – Maller Sándor munkája – listavezetővé lépett elő.

(Szabó Csaba: Mindennapi Shakespeare = Zempléni Múzsa, I. évf. 2001. 2. szám, 79–84. o.; részletek)

Szentirmai László képzőművész, pedagógus

A bábszínháztan és pedagógiája úttörő munka. Az a mondatokként tanulmányozható törekvés nyer benne megfontolandó formát, amely a bábjáték, illetve a tudásátszármaztatás, valamint a tőle elszakíthatatlan képességfejlesztés halmazát a „tudni, hogy mit" és a „tudni, hogy miként" szilárd ötvözeteként tárja elő. Arra vállalkozik, hogy rávilágítson azokra a pontokra, amelyek e meglehetősen sok tudnivalót egybefogó háló csomóit adják.

De a legfontosabb mégiscsak az, hogy a 21. század első negyedéhez illő útmutatóként szolgáljon azok számára, akik értik és elfogadják azt a tételt, hogy a gyermekkorát élő, az iskolázás első lépcsőfokain felfelé haladó (még fiatal) embert felettébb hasznos dolog a bábjáték világába – mind *befogadóként*, mind pedig *alkotóként* egyszerre – be- és átvezetni. Történjék mindez azzal a jól megrajzolt céllal, hogy ebből a komplex önépítő munkálkodásból kilépve, a felnőttség kapujában egy kulturált fogyasztó álljon, akinek a – harmonikus és arányos emberépítés jegyében – a jobb agyféltekés képességei kifejlesztésével is egyenrangúan foglalkoztak. (...)

A bábszínháztan és pedagógiája a megszokott trendtől eltérően nem tudomány- vagy filozófiai ág vagy művészeti szakterület elnevezéssel zsúfolja valamiféle „tantárgyi kalodába" az elsajátítandókat, így szándékozva elhitetni, hogy ha a tanítvány elmerül a témakör elméleti feldolgozásában, akkor már birtokolja az annak átadására való képességet is. Ezzel szemben *célirányosan válogatott ismereteket* szerkeszt fejezetekbe, hogy azok az átadásukra bevált metódusokkal ötvözve módszertani segítségként (mintegy receptként) szolgáljanak a mindennapi gyakorlatban.

(Szentirmai László: A bábszínháztan és pedagógiája. Gondolatok egy készülő kötet kapcsán = Zempléni Múzsa, XXV. évf. 2025. 1. szám, 68–72. o.; részletek)

Szigeti Tóth János művelődéskutató, andragógus

Karácsony Sándor halálának (...) évfordulója jó alkalom arra, hogy munkásságának részletekbe menő méltatása helyett három olyan modell-értékű útmutatást emeljünk ki gondolataiból, amelyek ma is érvényesek.

Az első a magyar észjárás és lelkület érvényesítése. „A nevelés egész területére vonatkoztatva problémánkat, a nevelő és a növendék közös anyanyelvét kell visszahelyezni ősi jogaiba." A második a magaskultúra és a népkultúra viszonya, szervességének megteremtése és a népkultúra fejlesztésének fontossága. „Megszakadt az egységes magyar kultúra gyökere, s a nép nem vesz tevőlegesen részt a fejlődésben, a magas kultúra meg gyökértelen." Megkövült, mozdulatlan kultúra bűvkörében vesztegel népünk, gyökértelen, vázában hervadó kultúra birtokosa felső néposztályunk, s műveletlen középosztály őrlődik a nép és a szofokrácia malmai között – hangzik a súlyos megállapítás. (...) Végül a harmadik gondolat szerint a magyar nevelést modernné, magyarrá és hatékonnyá kell formálni. Miközben Karácsony szerint a jogaiba visszahelyezendő magyar észjárás antitézise az indoeurópai észjárásnak, aközben a magyar reformpedagógus válaszainak többsége nemzetközi tapasztalati megalapozottságú, európai válasz a sajátos magyar helyzetre. S ez különösen a modernitás és a hatékony nevelés kérdésében fontos. (...)

Ám ha történeti léptékkel nézve vizsgálódunk, sajnos a népkultúra fejlesztésének modern, átfogó programja még várat magára. Karácsonyi mércével nézve ma is az a vízválasztó, hogy át lehet-e törni a múlt megkövesedett továbbélését, folytatható és elmélyíthető-e a nemzeti észjárás térnyerésének szellemi megalapozása. Minél inkább az előbbi lehet csak program, annál inkább kell megint a defenzív magatartásra, önvédelemre és túlélésre berendezkedni.

(Sz. Tóth János: Karácsony Sándor és a népfőiskolai mozgalom = Zempléni Múzsa, II. évf. 2002. 3. szám, 82–84. o.; részletek)

T. Kiss Tamás művelődéskutató

A szó, majd a fogalom megjelenésének születése, formálódása, illetve fejlődése, vagyis „életrajza" összefügg a 'köz' előtag meghatározó helyével és szerepével. Az idegen nyelvre szinte lefordíthatatlan 'közművelődés' kifejezéssel gyakran találkozhatunk, többnyire a hivatalos, ritkábban a személyes szóhasználatban, hol tágabb, hol szűkebb jelentéssel, de voltak/vannak a történelemnek olyan szakaszai is, amikor előtagját, a 'köz' előtagot éppen száműzni igyekeztek mellőle, rendszerint politikai okokból. Használata vagy mellőzése tehát nem feltétlenül a használó, vagy használni akaró szubjektív belátásától függött. (...)

A 'közművelődés' kifejezés – a közhivatal, közbirtok, közteherviselés, közadakozás, közbenjárás, közbecsülés, közboldogság stb. szóhasználathoz képest – később jelenik meg, csak lassan válik ismertté. A fogalom megszületése, annak folyamatos formálódása a közoktatás megjelenéséhez és mind szélesebb körű, egyre differenciáltabb intézményesüléséhez köthető. Az 1777-ben megjelent első, majd az 1806-os második *Ratio Educationis* szövege tartalmazta a „köz" művelődését megalapozó népoktatás értékét és fontosságát (...).

Az 1867-es kiegyezést követően megalakult (...) kormány kultuszminisztere Eötvös József (...) a népoktatást – az educatio nationalis (nemzeti nevelés, népnevelés) kifejezést használva – szélesen értelmezte. (...) Az Eötvös Józsefet követő kultuszminiszterek sorában elsőként Trefort Ágostonnál jelenik meg a közművelődés szó. *A közoktatás teendőiről* címen tartott beszédében mondja: „A közművelődési czélokra előirányzott összeg nem tér el jelentékenyen attól, a mit a tisztelt ház a múlt évben e czélra megszavazott (...)".

(T. Kiss Tamás: A közművelődés alakváltozásai. Elméletek és gyakorlatok a 19–21. századi Magyarországon = Zempléni Múzsa, XIX. évf. 2019. 1. szám, 5–16. o.; részletek)

Takács Ádám történész, filozófus

A kritika – az elkülönítés, megítélés, bírálat értelmében véve – integráns részét alkotja a tudományos aktivitásnak. Valójában azt is lehetne mondani, hogy a tudományos alkotás nem más, mint folyamatos önkritika, mások kritizálása és mások nekünk címzett kritikájával való számvetés. A tudományos munka par excellence kritikai munka, amennyiben mindig az a tudat kíséri, hogy a kutatott dolgok lehetnek másképpen is, mint ahogy azt mi gondoljuk, és hogy mások ugyanezeket a dolgokat másképpen láthatják, s ha másként látják, akkor jó esély van arra, hogy tudatják is velünk ellenvéleményüket. A kritika tehát nem csupán egy utólagos vagy járulékos formája annak az aktivitásnak, amelyet tudományként űzünk. A kritika olyan mértékben része a tudományos gyakorlatnak, amilyen mértékben annak eredményei vitathatóak és nyilvánosak: tehát teljes mértékben. (...)

A tudományos gyakorlat és a kritika e viszonyának köszönhető a tudományos eredmények sajátos státusza is. Karl Poppert parafrazálva azt lehetne mondani, hogy a tudományban nincsenek igaz elméletek vagy állításhalmazok, csupán olyanok vannak, amelyeket még nem cáfoltak meg. Mindennél inkább így van ez a humántudományok területén, ahol a legtöbb esetben nem bizonyításra vagy magyarázatra, hanem megértésre és értelmezésre törekszünk. A megértés és értelmezés fogalmai pedig óhatatlanul magukba foglalják azt a követelményt és igényt, hogy egy adott dolog vonatkozásában egynél több legyen lehetséges belőlük. Ezért van az, hogy a humántudományos munkában valójában nem igaz állításokat teszünk, hanem olyanokat, amelyek igazságértékéről értelmes vita folytatható. Egyszóval: a humántudományos munka eredménye nem az „igazság", hanem a relevancia és a vitathatóság.

(Takács Ádám: A kritika kulturális funkciója a humántudományokban = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 3. szám, 5–15. o.; részletek)

Takács-Miklósi Márta andragógus

A második világháborút követő időszakban Magyarországon a szovjet pedagógus, Anton Szemjonovics Makarenko által képviselt felfogás vált uralkodóvá. Alapelvként fogadták el azt, hogy a bűncselekményt elkövető személyek különleges nevelést igényelnek, amelyet a szocialista neveléstudomány specifikus ága, a kriminálpedagógia látna el. Felfogásuk szerint a kriminálpedagógia feladata, hogy feltárja az elítéltek nevelésének törvényszerűségeit, elemezze a nevelési folyamat célkitűzéseit, tartalmát, módszereit és szervezeti formáit, adjon útmutatást a nevelési problémák helyes megoldásához. A kialakítandó specifikus nevelés-elmélet gyakorlati megvalósításának azonban maga a gyakorlat képezte legfőbb akadályát, ugyanis az állami vezetés a börtönügy felismert szakmai fejlesztéséhez szükséges gazdasági erőforrásokat nem biztosította, így nem kezdődhetett el a személyi és tárgyi feltételek korszerűsítése.

(...) Az 1950-es években az átpolitizált büntetéstan új tartalma a represszív prevenció lett. Az eltorzult igazságszolgáltatás az elítélteknek példátlan tömegét zúdította a börtönökre, emellett mindenkivel szemben egységes lett a büntetés-végrehajtás. Az ekkor kiépült diktatórikus rendszer keretei között a büntetés-végrehajtás egyszerre volt a bűnözés elleni harc és a politikai elnyomás eszköze. A sztálini büntetőpolitika a magyar börtönügy személyi és szervezeti feltételrendszerét is a saját követelményeihez igazította (...). Az új személyzetet (...) politikai megbízhatósági követelmények alapján választották ki. Ennek eredményeként a személyzet és az elítéltek politikai ellenfelekként álltak egymással szemben.

(Miklósi Márta: A kriminálandragógia Magyarországon a 20. század második felében = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 4. szám, 14–27. o.; részletek)

Tamás Edit történész

Vidékünkön a magyarság története a honfoglalás koráig nyúlik vissza. Mád, Tállya, Szerencs a hagyomány s Anonymus révén a honfoglalás eseményéig vezeti vissza nevét. A terület településhálózata döntően az Árpádok korában alakult ki, ekkor a terület nagyobbrészt királyi birtok volt. Az itt megtelepedett nemzetségek közül megemlíthetjük az Abákat, központjuk Abaúj megye névadó települése, a 14. századig központja, Abaújvár. Bodrogolaszi és Felsőregmec román kori temploma nevezetes. Füzér vára már a tatárjárás előtt, Patak (Sárospatak és Sátoraljaújhely között) s Regéc vára az újjáépítés időszakában épült a 13. században. A Tolcsva nemzetség erőssége, Solymos vára (Komlóska határában) és Tokaj vára a 14. században épült. A települések zöme Árpád-kori alapítású, első írásos említésük ekkor történt.

Szent István szellemében a 12–13. században már idegen népek *(*hospesek, vendégek*)* érkeztek a területre. 1201-ben az olaszi hospesek kiváltságot kaptak Imre királytól. Az adománylevél biztosította a vendégnépek szabad bíróválasztását, az öröklés terén saját szokásaik megőrzését és a királyi oltalmat. A tatárjárás után V. István megerősítette jogaikban a betelepülteket. Tokaj-Hegyalján három község neve őrzi a hospesek emlékét: Olaszliszka és Bodrogolaszi neve arra utal, hogy Magyarországon az újlatin nyelvet beszélőket olasznak nevezték. Tállya a vallon, ófrancia taille „irtvány" szóból származik. A vallon és itáliai területekről érkezők hozzájárultak a szőlőművelés magasabb szintű elterjesztéséhez.

Az Anjou-királyok alatt békésen fejlődött a terület, bővült a településhálózat, megkezdődött a nemesfémbányászat (Telkibánya). (...) A Hunyadi-Jagelló-korban a (...) gyarapodó települések között a népesebb mezővárosok: Abaújszántó, Tarcal.

(Tamás Edit: A Zempléni Múzsa szellemiségének történelmi és etnikai gyökerei = Zempléni Múzsa, X. évf. 2010. 3. szám, 31–36. o.; részletek)

Támba Renátó művészettörténész

(...) a század vége felé a realizmusból egy új irányzat sarjadt, melynek képviselői immár kíméletlenül részletes leírásokkal jelenítették meg figuráikat, minden megszépítéstől és szentimentalizmustól megszabadulva. Ez az új irányzat a naturalizmus volt, amelynek keretein belül a munka apoteózisának ábrázolási gyakorlatától (...), illetve a társadalmi környezet erkölcsi realitásának tükrözésére való törekvéstől eltávolodva a hangsúly immár a szenvedélyek és az állatias ösztönök szigorúan természethű ábrázolása felé tolódott. (...)

Ezen eljárás értelmében a művész nem összefüggő elbeszélésbe ágyazta már az ábrázolni kívánt karaktert, hanem társadalmi kontextusából kiragadva közelített rá lényére, hogy fiziológiai-fiziognómiai valójának érzékletes, aprólékos, s egyszersmind tárgyilagos bemutatásával sejthetővé váljanak a bőre alatt munkáló lélektani folyamatok (...). Míg tehát a realizmust az életvilágoknak a társadalom szerkezetéből fakadó működési sajátosságai érdekelték, addig a naturalisták a társadalom egy-egy aktoráról kívántak roppant pontos közelképet alkotni a létfolyamából kiragadott egyetlen élettöredék kibontásának segítségével, s az ábrázolt lélektani nüánszainak megragadása érdekében e festők a testek, a környezet és a társadalmi jelenségek hű leírására törekedtek. (...)

A naturalizmus törekvése tehát többnyire a nyomorúságban élők életvilágának, ösztöneik nyers realitásának kíméletlen, szigorúan tényszerű, a realista általánosítást kerülő ábrázolása volt a társadalmi problémák feltérképezése céljából, s ebből fakadóan távol állt tőle az a világmegváltó szándék és történelmi optimizmus, ami a kritikai realizmust a későbbi szocialista realizmus előképévé tette.

(Támba Renátó: Csellengők, kis koldusok, éhező gyerekek. Gyermekalakok a francia naturalizmus festészetében = Zempléni Múzsa, XXIII. évf. 4. szám, 5–26. o.; részletek)

Tarján Tamás irodalomtörténész, kritikus

Az apaszerep, a családi apafunkció Hubayt kora eszmélésétől foglalkoztatta. Egyéves volt, amikor elvesztette édesapját. Anyja második férje, Domokos László szeretettel, megértéssel közelített nevelt fiához. Erről az élménykörről emlékezik meg *Bíró fia: író* című 2006-os írása. Az életrajzi események nyilván átszüremkedhettek a szépírói megnyilatkozásokba. Hubay óriási terjedelmű, részben máig rendezetlen és kiadatlan naplói, jegyzetei vissza-visszatérnek az apa-problematikára. Köztudottan vonzódott az apa/atya típusúnak nevezhető művész- és tudósegyéniségekhez, amilyen az ő számára – többek között – Illyés Gyula, Charles de Tolnay, Ferenczi Béni volt. (...)

Az apa/atya(–fiú) motívum, szerep (szereppár) több Hubay-drámában fontos mozgató (*Papa elment a harmincéves háborúba; Tűzszedők*; *Pápavárók* stb.). Olykor csupán a háttérben, sőt az anya-fiú viszonylat függelékeként, árnyékaként (*Nero játszik; A Szphinx; Freud: az álomfejtő álma* stb.). A nagy kiterjedésű drámai életművet problémacsomókra formalizálva, egyszerűsítve viszonylag kevés, de annál intenzívebben körüljárt alapkérdésre bukkanunk. Ilyen (...) alapkérdés az apa-problematika. (...)

Hubay Miklós egyik legfontosabb és legkedvesebb drámájának tekintette 1979-ben könyv alakban kiadott, de színre soha nem került Szophoklész-tragédiáját (ebben hangzik fel a „világvégzene"). A *Búcsú a csodáktól* főhőse, az aggságában is életerős nagy ókori drámaíró részben az alakmás szerepét tölti be: egyes vonásait önmagáról ruházta át rá Hubay. Méltósággal és iróniával. Az apa/atya/fiú kettős-hármas motívumát ebben a tragédiában teljesítette ki, mesteri motívumhálóval.

(Tarján Tamás: Apa, atya, fiú. Egy motívum Hubay Miklós életművében = Zempléni Múzsa, XIII. évf. 2013. 2. szám, 22–30. o.; részletek)

Tóthpál József művelődésfilozófus

Bartók Béla életműve ma már – szinte mindenki számára (...) – megismerhető. Műveit szerte a világon rendszeresen játsszák, előadják, hanghordozón hallhatók; levelei, különféle írásai, tanulmányai és más megnyilvánulásai, ahogy kortársainak, pályatársainak emlékezései, vélekedései olvashatók, hozzáférhetők. (...)

(...) mégis felvetődhet a kérdés: népének lelkében, kultúrájában otthonra talált-e Bartók művészete? Ismerjük-e a maga mélységében és teljességében Bartók művészetét, értjük-e, megértettük-e zenéjének rejtett esztétikai és etikai üzeneteit? Nem tudom, megválaszolhatók-e egyáltalán ezek a kérdések, hiszen vajon napjainkban, amikor az erkölcsös életnek nincs „használati" értéke, amikor a „piaci fundamentalizmus" totalitása felé halad a politika világa, van-e még esélye és létjogosultsága a klasszikus és a modern zenekultúra éthoszának? Bartókot – az elmúlt száz esztendőben – nagyon sokszor minősítette a politika, hol felemelte, hol ejtette mindenkori érdekei szerint; de tudnia kell mindenkinek: Bartók életműve nem alku tárgya (...).

(...) tarthatatlannak ítélem ugyanis, hogy „Bartók virrasztása" jegyében olyan hivatalos vagy félhivatalos művelődéspolitikai irányok jelenjenek meg, amelyek díszletnek használják Bartókot, aki pályatársával, Kodály Zoltánnal, tanítványaival és követőivel az elmúlt évszázadban minden idegszálával a magyar zenekultúra megteremtéséért fáradozott. A „virrasztás" mint fogalmi metafora, itt egyébként sem enharmonikus, hiszen jelentéstani (szemantikai) értelme = „ébren tölteni az éjszakát" – a népnyelvben általában beteg ember vagy halott mellett… Akkor hát ki itt a beteg, ki itt a halott? Bartók? Vagy azoknak a gondolatvilága, akik rosszul fogalmaznak?

(Tóthpál József: Bartók Béla művészetének éthosza = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 1. szám, 47–54. o.; részletek)

Trencsényi László pedagógus

A néphagyomány 'pedagógiai alkalmazásáról' van szó. (...) Voigt Vilmos (...) 1979-ben írt tanulmányt, amelyben a folklór, a folklorizmus és a neofolklorizmus kifejezéseket értelmezte, s hívta fel a figyelmet arra, hogy a három dolgot nem való egybekeverni. A folklór azoknak az (gyakran különböző kultuszokkal, rituális alkalmakkal összefüggő) – Európában főként a paraszti társadalomra (...) jellemző – 'művészeti' jelenségvilágnak a gyűjtőneve, amelynek elemeiben ki szoktuk emelni a szájhagyományozódást, jobbára a 'szerzői' mivolt lényegtelenségét, nemkülönben az erős kötődést az alkalmazás alkalmaihoz (akár az évkör változásait követő, akár az emberélet állomásait követő hagyományokról, szokásokról van szó).

A 'folklorizmus'? (...) a néphagyomány (népköltészet, népművészet, a nép 'nyelvének') tudatos – olykor hiteles, olykor tán meglehetősen mesterséges – alkalmazása, a 19. század áramlatainak jelensége. A 'szociális' (a közösségi identitást kifejező) funkció az erőteljes. Gondoljunk Petőfi híres mondataira Aranynak (...) küldött levelében („Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék…") (...). A 20. századra – s idézi többek közt Kandinszkij, Chagall, Sztravinszkij, Bartók életművét (...) – az úgynevezett 'esztétikai' funkció erősödik fel e tradíció, e nyelv alkalmazásában. S ennek az új funkciónak új elnevezés jár szerinte: ez a neofolklorizmus. (...)

A táncház-mozgalomhoz s az ehhez kapcsolódó újjászületű 'népi kézművesség' feltámasztásához kötődő jelenségvilág egy új korszak. Vagy tehát a neofolklorizmus új szakasza? Vagy valami új? Nevezzük – munkahipotézisként – 'posztneofolklorizmusnak"? Eme 'új korszak' jelenségvilágában mindenesetre erőteljesen bukkan fel a pedagógiai funkció.

(Trencsényi László: Folklór, folklorizmus, neofolklorizmus – és pedagógiai alkalmazásuk = Zempléni Múzsa, XXV. évf. 2025. 2. szám, 24–30. o.; részletek)

Tusnády László irodalomtörténész

Európa és Ázsia nagy pillanatait az irodalom számára hosszú ideig legnagyobb eposzai örökítették meg. Ez akkor is fontos, ha a nép- és műköltészet legnagyobb kiteljesedése mára idejétmúlt, túlhaladott, sokak számára olvashatatlan műfajnak látszik. (...) A „Roland ének" a nagy szembenézés, Európa megmaradásának a hőskölteménye. Az „Isteni Színjáték" nagy pillanata, evilági örök mentója az a jelenet, amelyben a Sommo Poéta a legtiszteletreméltóbb ősével beszélget, Cacciaguidával, a keresztes vitézzel. Ariosto regényes eposzában a reneszánsz szépségeszmény van a központban, de maga a cselekmény a kontinensek harcáról szól. Az az alap. Torquato Tasso édesapja Bernardo Tasso is terjedelmes elbeszélő költeményt írt. Utolsó nagy, befejezetlen versében a végső rímes egybecsengés az „arme" és „carme" – a „fegyverek" és az „ének". 1535-ben Tunéziában harcolt. Egy szelencét vitt haza magával. Abból bódító illatok szálltak elő valamikor. Torquato Tassónak az lett a tintatartója. Így írta meg hőseposzát, „A megszabadított Jeruzsálem"-et. Zrínyi Miklós ihletője lett. Minta azon a téren, hogy csodálatra méltó mindaz, ami szép, emberi, igazi érték. Bármilyen hit megvallói, követői tárják is elénk, de ez az öröm, ez a közös szívdobbanás nem zárhatja be a mi szívünket a legnagyobb szeretetáradás előtt. Nincs az a világi pompa, erő és nagyság, amely a szeretet szent tanításának a megtagadására késztethetne minket.

Ennek a szent küldetésnek a jegyében született meg a „Szigeti veszedelem". Az eposz elején bemutatkozik a költő: a szerelem dalnoka volt eddig, de eljött az idő, immáron más feladatot teljesít: „Fegyvert s vitézt éneklek, török hatalmát / Ki meg merte várni, Szulimán haragját, / Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját, / Az kinek Europa rettegte szablyáját."

(Tusnády László: Négyszáz éve született Zrínyi Miklós = Zempléni Múzsa, XX. évf. 2020. 1. szám, 91–96. o.; részletek)

Vámosi Katalin művészettörténész

II. Rákóczi Ferenc (...) megrendeléseivel egyrészt a fejedelmi udvar fényét kívánta emelni, másrészt nemzetközi propagandával elérni a szabadságharc kedvezőbb megítélését. Fejedelmi udvarában két művészt foglalkoztatott, a svéd származású Daniel Warou pénz- és éremvésnököt és 1707 augusztusától Mányoki Ádámot, mint udvari festőt.

Mányoki Ádám portréfestészete a fejedelmi reprezentációt szolgálta. Mányoki 1712-ben, Gdanskban festette meg a fejedelmi-modellről a legismertebb II. Rákóczi Ferenc portrét, amely teljesen összefonódott a fejedelem alakjával. Mányoki (...) 1711-ben Berlinben, máig ismeretlen metszőműhelyben készítette el II. Rákóczi Ferenc metszetportréját. A metszetet Galavics Géza művészettörténész a „Franciscus II. S. R. Imp. Princeps Ragoczi" feliratú, jelzetlen mezzotinta lappal azonosítja.

A 18. századi Rákóczi ábrázolások főként metszetek után készültek. 1739-ben, az *Histoire des Revolutions de Hongrie* kétféle kiadásban megjelent címképe, Jakob Folkema (1692–1767) illusztrátor-rézmetsző II. Rákóczi Ferencet ábrázoló rézmetszete közismert volt és könnyen hozzáférhető. A metszet beállítása, a hajviselet megegyezik a Richter festette olajportréval. Az id. David Richter jelzetlen olajportréja, párdarabjával, Sarolta Amália hesseni hercegnő portréjával ellentétben nem modell után készült. A hercegnőről készített képmás, a festmény hátoldalon 1704-es évszámmal datált; a fejedelem portréja datálatlan, valószínűleg 1704–06 között keletkezett. (...)

A korabeli olajportrék legismertebb darabjai a Mányoki Ádám és a David Richter festette II. Rákóczi Ferenc ábrázolások mintául szolgáltak a 18–19. században dolgozó festőknek.

(Vámosi Katalin: Rákóczi ábrázolások a sárospataki Rákóczi Múzeumban = Zempléni Múzsa, III. évf. 2003. 3. szám, 41–44. o.; részletek)

Vásárhelyi Balázs építőmérnök

Sárospataknál a történeti források 1621-ből említenek először hidat, majd 1627-ben a jelenlegi hídtól északabbra I. Rákóczi György építtetett kőből és fából átjárót (...), amelynek létezéséről 1693-ig van adat. Pillérmaradványai, erős apadásnál, egykorú szemtanú szerint még 1896 táján is láthatóak voltak. (...) A 19. században új, kőpillérekre épített, négynyílású, fa-felszerkezetű híd készült, amelynek megerősítésére 1824-ben és 1888-ban került sor. (...)

1898-ban Meczner Gyula főispán, Ballagi Géza mérnök és Láczai László földbirtokos tárgyalásokat kezdeményezett a helyhatóság illetékeseivel a fahíd mellé új vashíd építéséről. (...) A Ballagi Géza által tervezett új híd (...) felszerkezetet 1910-ben helyezték fel a pillérekre, s a hidat még abban az évben átadták a forgalomnak. A híd Gerber-rendszerű, kétfőtartós, rácsos, a két szélső nyílásban felsőpályás, a középső nyílásban alsópályás vasszerkezet volt, ahol a kocsipályát zórévasakon makadám, a kétoldali gyalogjárót pedig tölgyfa pallózat képezte. (...)

A hidat a visszavonuló német seregek 1944. december 1-jén felrobbantották. (...) A roncsok feltárása 1946-ban kezdődött. A szinte teljesen sértetlenül maradt alépítményekre ugyanekkor félszélességben ideiglenes fahidat építettek. 1947-ben megtörtént a roncsok egy részének kiemelése, az útpályát pedig kiszélesítették, és ugyanezen év szeptember 13-án átadták a forgalomnak. (...)

A jelenlegi felsőpályás, háromnyílású, háromfőbordás, folytatólagos, monolit vasbeton szerkezetű hidat Reviczky János, az UVATERV mérnöke tervei alapján (...) építették 1957–59-ben. (...) Az új híd felszerkezete szélesebb volt, mint a régié, ezért a pilléreket át kellett alakítani. (...) A híd átadására 1959. november 7-én került sor.

(Vásárhelyi Balázs: Zemplén közúti hídjai a Tiszán és a Bodrogon = Zempléni Múzsa, V. évf. 2015. 3. szám, 43–47. o.; részletek)

Virág Irén (1971–2023) neveléstörténész

Az arisztokrácia a vizsgált korszakban házi nevelésben részesült. (...) Az arisztokraták a gyermekek mellé gyakran szerződtettek magántanítót, akinek segítségével az ifjak valamelyik magyarországi gimnáziumban magánvizsgát tettek. Néhány magyar arisztokrata főúr nemcsak arra ügyelt, hogy kiválassza fiai számára a megfelelő nevelőt, hanem arra is, hogy maga állítsa össze a nevelési tervezetet (Festetics György, Teleki László, Teleki József). A magyarországi mágnás ifjak gyakran tanultak konviktusban. Néhány példa: Splény Béla négy évet töltött el a tatai konviktusban, s csak ezután ment magánnevelője kíséretében a budai piarista gimnáziumba, ahol három osztály anyagából kollokvált. Gróf Andrássy Gyula a sátoraljaújhelyi piarista gimnázium konviktora volt. A pesti piaristák gimnáziumában több jeles arisztokrata is megfordult, itt tette le vizsgáit gróf Széchenyi István is. A gimnáziumi képzés három grammatikai és két humanitási osztályból állt. A grammatikai osztályok általános tannyelve a magyar volt – függetlenül attól, hogy főtárgyként és a tanulmányok központjaként a latint tekintették. Az első és második grammatikai osztályban hittant, latint, számtant, természetrajzot és földrajzot tanítottak. A harmadik grammatikai osztályban összefoglalták, valamint kibővítették az első két osztályban tanultakat. A főgimnázium (humanitas) két osztályában hittant, latint, számtant, természettudományokat, történelmet, földrajzot, természetjogot, és németet, vagy más „hazai" nyelvet tanultak. A gimnáziumi tanulmányok befejezése után két év filozófiai tanfolyam következett, amelynek keretében a hallgatók filozófiával, mennyiségtannal, történelemmel és természettudományokkal foglalkoztak.

(Virág Irén: A magyar arisztokrácia műveltsége a 19. század első felében = Zempléni Múzsa, VI. évf. 2006. 4. szám, 13–24. o.; részletek)

Vitéz Ferenc irodalomtörténész, kritikus

Madarász Viktor történeti kompozíciói (...) a heves impulzivitással (...) megélt hangulatból születtek, éppen ezért számára „a téma nem illusztratív alkalom, hanem kifejezőeszköz volt". Az 1864-es *Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben*, a *Hunyadi László siratása* (*Hunyadi László a ravatalon*) 1859-ből vagy a többi rokon kép (például a *Zách Felícián* 1858-ból és a *Zrínyi Ilona Munkács várában* 1859-ből) dramatizált elbeszélése alkalmazkodott ugyan a közhangulathoz – hiszen az aktuális magyar bánatot és haragot festette meg –, előadásában a nemzeti önismeretet inspirálta.

Madarásznál a magyar karakter végzetszerűen ismétlődő összetevőinek lényeges eleme volt a „teljes életrevalóságában gátolt magyar öntudat lírája és pátosza". S művészi hatása – a keményen mintázott szerkezetes plasztika és a fojtott erővel kibomló agresszív fény – a 20. század első harmadáig megfigyelhető volt a legkülönbözőbb modern irányokban is. Nem beszélve arról a hatásról – amelyet Veszprémi Nóra szintén kiemel kismonográfiájában –, hogy az allegorikus szemléletmód később elvezette Madarászt a szimbolikus kifejezéshez: az 1907-es *Petőfi halála (Lidérc)* című festménnyel (ez már a második *Petőfi halála*-festményváltozat volt) például „igen közel kerül a századvég szimbolizmusához". (...)

Madarász halálának 40. évfordulóján Lyka Károly már nem annyira a folytonosságra vagy a történeti-esztétikai ellentmondásokra helyezett nagyobb hangsúlyt, hanem a festőt kísérő „különös balsorsban" és a társadalmi-történelmi környezetében egyaránt tapasztalt ellentmondásokból próbálta fölfejteni a historikus képek mögötti személyiséget ugyanúgy, mint a közönség lélektanát.

(Vitéz Ferenc: Madarász Viktor festőművész emlékezete = Zempléni Múzsa, XVIII. évf. 2018. 2. szám, 18–22. o.; részletek)

Vozdvizsenszkij Vagyim Olegovics tanár

Grigorij Szkovoroda minden szempontból Janus Amos Comenius első keleti követőjének tekinthető. Az 1740-es évek közepén személyesen is felkereste a Sárospataki Református Kollégiumot, amikor tolmácsként és kántorként szolgálatot teljesített az orosz Császári Borvásárló Bizottság kötelékében Tokaj-Hegyalján. A patinás kálvinista iskola könyvtárában közvetlenül ismerkedett meg a magyar-cseh edukátor pedagógiai műveivel, amelyek ihlető hatására később nekilátott saját tananyagának összeállításához. Miután véget ért cári szolgálata, 1750-ben visszatért Kis-Oroszországba a Perejaszlavi Kollégiumba (...), illetve kilenc év múlva a Harkovi Kollégiumba (...), ahol poétikát, görög nyelvet és teológiát oktatott a nagy pataki tanár haladó módszerei szerint. 1751-ben a megyéspüspökkel való heves szakmai vitája miatt távoznia kellett az intézményből (...). A tanári módszertani szabadsághoz való effajta ragaszkodás az akkori viszonyok között teljes mértékben újszerű volt, és nagyfokú bátorságra vallott, emiatt például szolgálhatott a jövendő pedagógusok generációi számára. A nevelő és diák közötti szellemi összhang végig jelen volt az óráin és szabadidős foglalkozásain is. Comeniushoz hasonlóan előre megtervezett párbeszédeket alkalmazott, amellyel segített a logikus gondolkodás és a beszédképesség kialakításában és fejlesztésében. 1759 és 1769 között tanított Harkovban, Szlobozsanscsinában (történelmi nevén: Szabad Ukrajna), ahol szintén nem támogatták innovatív ötleteit. A körülmények ellenére minden erejével igyekezett megértetni a növendékeivel az idegen nyelvek tanulásának és tudásának nélkülözhetetlenségét, ugyanakkor szükségesnek tartotta az anyanyelv közvetítő szerepét, ami a kezdetekben létfontosságúnak bizonyult.

(Vozdvizsenszkij Vagyim: Comenius első keleti követője: Grigorij Szkovoroda = Zempléni Múzsa, XI. évf. 2011. 1. szám, 38–41. o.; részletek)

Walleshausen Gyula (1923–2010) könyvtáros, történész

Az osztrák-magyar kiegyezésnek van egy – időben és térben kissé távoli – hajtása: az angol-ír kiegyezés, amelynek döntő fontosságú mozzanatát történetírásunk eddig nem érintette.

1867 után Erzsébet királyné hátat fordít a politikának, igyekszik visszavonulni a közélettől, s amikor csak teheti, lóra pattan. Európa legkiválóbb lovasnőjeként emlegetik. Versenyeken természetesen nem vehet részt, tudását, felkészültségét csupán falkavadászatokon érvényesítheti. (...)

(...)1874 nyarán utazott először Angliába, hogy az ottani terepet megismerje. 1876-ban már a főidényben, február első napjaiban a falkavadászatairól híres Közép-Angliában bérel kastélyt hat hétre. Másnap már vadászik, két nap múlva pedig John Poyntz Spencer lord (Diana, Károly walesi herceg volt feleségének dédapja) meghívására, löncsön vesz részt a műkincsekkel gazdagon berendezett althorpi kastélyban. (...)

A lord 1868-tól 1874-ig, William E. Gladstone kormánya alatt Írország alkirálya volt, azóta visszavonultan él hatalmas birtokán, és hódol szenvedélyének, a vadászatnak. Írországban töltött évei alatt megismerte és megtanulta becsülni e bátor, szabadságszerető népet és az angol-ír megbékélés hívéül szegődött. Szívesen beszél ottani élményeiről és javasolja: a következő vadászidényt töltse Erzsébet Írországban. (...)

Erzsébetet könnyű meggyőzni. Lovászlegényei jórészt írek, tudja, hogy az ír hunter a legkiválóbb ugró vadászló a világon, a falkavadászat igazi hazája pedig Írország; érdekli a smaragd sziget népével együtt. De tudja azt is, hogy az ír és a magyar történelem bizonyos hasonlóságot mutat. Mindkét nép függetlenségi harcok sorát vívta az elnyomó hatalom ellen. Ám amit a magyarok kivívtak 1867-ben, az írek csupán vágyálomnak érezték még abban az időben is, amikor Erzsébet Írországba készült.

(Walleshausen Gyula: Erzsébet királyné és az angol–ír kiegyezés = Zempléni Múzsa, IV. évf. 2004. 3. szám, 13–21. o.; részletek)

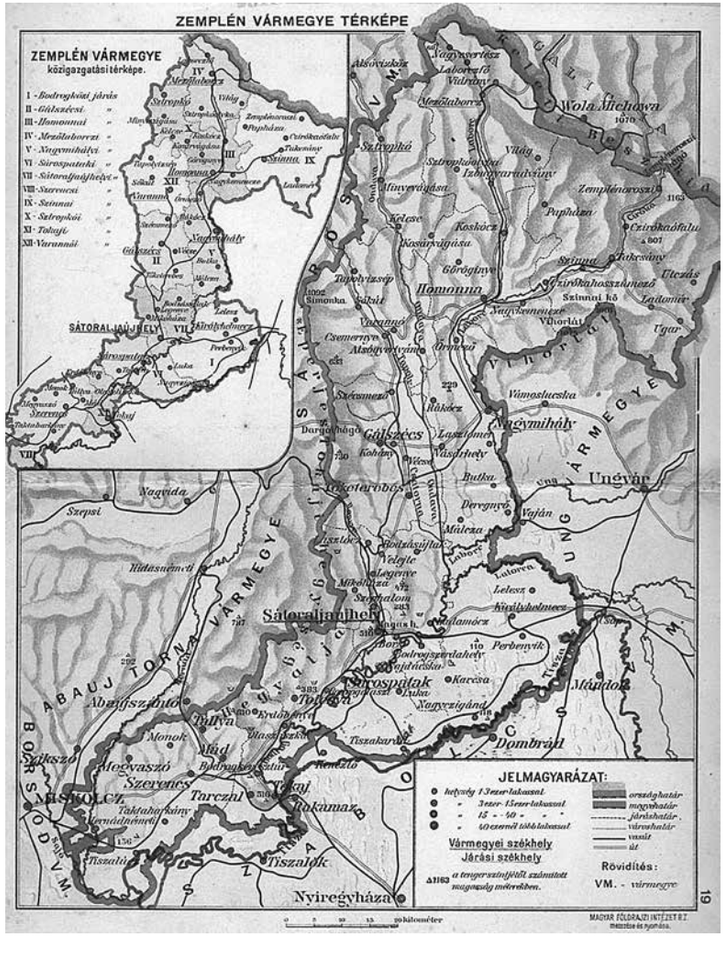
ZEMPLÉN VÁRMEGYE TÉRKÉPE
ZEMPLÉN VÁRMEGYE
közigazgatási térképe.
I - Bodrogközi járás
II - Gálszécsi "
III - Homonnai "
IV - Mezőlaborczi "
V - Nagymihályi "
VI - Sárospataki "
VII - Sátoraljaújhelyi "
VIII - Szerencsi "
IX - Szinnai "
X - Szlopkói "
XI - Tokaji "
XII - Varannói "
SÁTORALJAÚJHELY
Wola Michowa
Szlopkó
Homonna
Gálszécs
Nagymihály
Ungvár
Sátoraljaújhely
Sárospatak
Abaújszántó
Tolcsva
Tokaj
Tarczal
Mád
Dombrád
Tiszakarád
Tiszalök
Nyiregyháza
Szerencs
Megyaszó
Taktaharkány
Tiszalúc
Nagyida
Szepsi
Rátka
Vámosladány
Ungvári járás
Ungvári vm.
Sárosi vm.
Abaúj-Torna vm.
Borsod vm.
Szabolcs vm.
JELMAGYARÁZAT:
helység 1-3 ezer lakossal
" 3 ezer-15 ezer lakossal
" 15 - 40 " "
" 40 ezernél több lakossal
Vármegyei székhely
Járási székhely
a tengerszínfeletti számított magasság méterekben.
országhatár
megyehatár
járáshatár
városhatár
vasút
út
Rövidítés:
VM. - vármegye
MAGYAR FÖLDRAJZI INTÉZET R.T.
BUDAPEST

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

Századik szám

Mennyi a száz? Sok vagy kevés? Vagy éppen átlagos?

Természetesen sok. Hiszen maximális a 100%. Forráspont a 100° Celsius. Eleget élt, aki betöltötte a százat. A fociban komoly teljesítmény, ha valaki százszoros válogatott. Száznál is több végtagja van a százlábúnak. Büszke lehet munkásságára a száz könyves szerző. S ha valamit túlbeszéltünk, így zárjuk le „egy szó, mint száz”.

Természetesen kevés. Hiszen a száz méteres síkfutás a legrövidebb táv. Alacsony a 100 méteres domb. A kormányzati munka kibontakozásához kevés a száznapos program. Nagyon fiatal a százéves mamutfenyő. Említésre alig méltó a száz kötetes könyvtár. S önmagában nem sokra képes a háborúban egy századnyi katona.

Természetesen átlagos. Hiszen autópályán normális a 100 km/órás átlagsebesség. Teljesen hétköznapi a 100 wattos izzó. Egy átlagos kerti munkához éppen elég a 100-as szög. A hadseregben sem nem túl magas, sem nem túl alacsony rendfokozat a százados. S viszonylag könnyen elboldogulunk a száz darabos puzzle-játékkal.

És a Zempléni Múzsa esetében? Száz lapszám sok vagy kevés? Vagy éppen átlagos?

Száz év múlva megmondom.

• 1857 •
2021
TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

A *THE* egyetemed